

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNDE AKADEMİK ÖZGÜRLÜĞE
İLİŞKİN AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

HAZIRLAYAN
Özlem BAYTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ömür ÇOBAN

Danışman (II. Danışman)
Doç. Dr. Süheyla BOZKURT BALCI

MAYIS - 2023

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNDE AKADEMİK
ÖZGÜRLÜĞE İLİŞKİN AKADEMİSYENLERİN
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem BAYTAŞ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Eğitim Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

“Bu tez 29/05/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Dr. Öğr. Üyesi Hatice TURAN BORA	Başarılı
Doç. Dr. Abdullah SELVİTOPU	Başarılı
Doç. Dr. Ömür ÇOBAN	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

ÖZLEM BAYTAŞ

29/05/2023

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyunca tartışma konusu olan özgürlük, nedir ya da ne değildir? Kurumların ya da kişilerin hukuksal ya da eylemsel yetki sağladığı düşünülen özgürlüğün genel tanımı; başkalarının haklarına zarar vermeden kendi haklarını dilediği yönde istediği şekilde kullanılması şeklindedir. Bu tanım gerçekten özgür olmak için yeterli midir ya da kişiler bu tanımı benimsediğinde gerçekten özgür olabilmekte midir? Bilimin ve bilginin üretildiği yerler olarak tanımlanan üniversiteler gerçekten özgür müdür? Sınırsız gücün, güç olmadığı savunması gibi sınırsızlık gerçek özgürlük müdür? Bunun gibi kesin cevapları olmayan özgürlük konusu görünüşe göre önümüzde ki yıllarda da muallak bir mefhum olarak varlığını sürdürecektir gibi duruyor. Nitekim hali hazırda yaşadığımız şartlarda kişilerin ulaşmak istedikleri hedeflere veya topluma hizmet için oluşturulan kurumların kendi içlerindeki ereklerine ulaşması için bir takım kuralların yerine getirilmesi gereklidir. Bilim üretilen mekânlar olarak ta üniversiteler için akademik özgürlük bir haktır. Bu çalışma literatüre katkı sağlamak amacıyla hazırlanmış, üniversiteler için akademik özgürlük konusuna vurguyu yapmayı amaçlamıştır.

Günümüzde bir kadın olarak bağımsız yaşayabiliyorsam, öğrenimime devam edip ilerleyebiliyorsam bunun baş mimarı Başöğretmen Mustafa Kemal ATATÜRK'e mirası ile yolumu aydınlattığı için derin saygı ve minnet duygularını bir borç bilirim.

Tez çalışmamın hazırlanmasında bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan, desteğini esirgemeyen, bana karşı her zaman sabırlı ve anlayışlı olan tez danışmanlarım, değerli hocalarım; Doç. Dr. Ömür ÇOBAN'a ve Doç. Dr. Süheyla BOZKURT BALCI'ya; bu süreçte gerek bilgi birikimleri gerekse duruşlarıyla bana yol gösteren kıymetli hocalarıma, arkadaşlarıma ve tüm eğitim öğretim hayatı boyunca karşılaştığım desteklerini esirgemeyen kıymetli öğretmenlerime, çalışmama destek veren tüm akademisyenlere ve çalışmama zaman ayırarak gözden geçiren, denetleyen alanında uzman olan değerli hocalarım; Dr. Öğr. Üyesi Hatice TURAN BORA'ya ve Doç. Dr. Abdullah SELVİTOPU'na teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında ve tez çalışmam boyunca destek ve sabırlarını benden esirgemeyen, bugünlere gelmemi sağlayan ANNEME, her durumda motive eden ve cesaret veren gerek bir kardeş gerekse bir dost olan Veysel BAYTAŞ'a minnettarım.

Özlem BAYTAŞ

29/05/2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	4
İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
1. BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Problem Cümlesi	5
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Araştırmanın Varsayımları (Sayıltıları)	6
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.6. Tanımlar	6
2. BÖLÜM	8
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. Yükseköğretimin Tarihçesi	8
2.2. Yükseköğretim Yapısı	9
2.2.1. Türkiye Yükseköğretim Yapısı	11
2.2.1.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Yasal Dayanakları	11
2.2.1.2. Üniversiteler	14
2.2.1.3. Yükseköğretimde Özlük Hakları	20
2.2.1.4. Yükseköğretimde Bütçe	20
2.2.1.5. Yükseköğretimde Denetleme	21
2.2.1.6. Yükseköğretimde Kalite	21
2.2.1.7. Yükseköğretimde Hesap Verebilirlik	23
2.2.1.8. Yükseköğretimde Özerklik	26
2.2.2. Yurt Dışında Yükseköğretim Yapısı	31
2.2.2.1. Amerikan Yükseköğretim Yapısı	32
2.2.2.2. Almanya Yükseköğretim Yapısı	33

2.2.2.3. İngiltere Yükseköğretim Yapısı	34
2.2.3. Akademik Özgürlük Kavramı ve Tanımı	36
2.2.3.1. Akademik Özgürlüğün Önemi	41
2.2.3.2. Akademik Özgürlüğün Yasal Yönleri	42
2.2.3.3. Akademik Özgürlüğün Alt Boyutları	45
2.2.3.4. Akademik Özgürlük ile Üniversite Özerkliği Arasındaki İlişki ...	49
2.2.3.5. Türkiye’de Akademik Özgürlük.....	51
2.2.3.6. Günümüzdeki Akademik Özgürlüğün Türkiye’deki Durumu	54
2.2.4. Akademik Özgürlüğe Dair Yapılmış Çalışmalar	57
2.2.4.1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar	57
2.2.4.2. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	61
3. BÖLÜM	63
YÖNTEM	63
3.1. Araştırmanın Modeli	63
3.2. Çalışma Grubu	63
3.3. Veri Toplama Aracı	65
3.4. Kişisel Bilgi Formu	66
3.5. Verilerin Analizi	66
4. BÖLÜM	68
BULGULAR	68
5. BÖLÜM	76
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	76
5.1. Sonuçlar ve Tartışma	76
5.2. Öneriler	81
KAYNAKÇA	83
EKLER	98
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

AAUP	: American Association of University [Amerikan Üniversiteler Birliği]
AFAF	: Academics for Academic Freedom [Akademik Özgürlük için Akademisyenler Topluluğu]
AMACAD	: American Academy of Arts and Sciences [Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi]
AÖÖ	: Akademik Özgürlük Ölçeği
ENQA	: European Association for Quality Assurance in Higher Education [Avrupa Yükseköğretimde Kalite Güvencesi Birliği]
ESKHUS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
EURASHE	: European Association Institutions in Higher Education [Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği]
MSHUS	: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development [Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü]
SPSS	: Statistical Package for Social Sciences [Sosyal Bilimler için İstatistik paketi]
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
WUS	: World University Service [Dünya Üniversite Hizmeti]

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri.	65
Tablo 2: Akademik Özgürlük Ölçeği'nde Yer Alan Uygulama Düzeyinin Alt Boyutlarına Göre Akademisyenlerin Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.	69
Tablo 3: Akademisyenlerin Akademik Özgürlüğü Uygulama Alt Boyutlarıyla Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları.	69
Tablo 4: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Yaş Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları.	70
Tablo 5: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Kıdem Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları..	71
Tablo 6: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Görev Yılı Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları.	72
Tablo 7: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Unvan Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları	73
Tablo 8: Akademisyenlerin Akademik Özgürlüğü Uygulama Alt Boyutlarıyla İdari Görev Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları	74
Tablo 9: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Fakülte Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları.	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa Üniversiteler Birliği'ne göre Özerkliğin Boyutları28

ÖZET	
Başlık: Türk Yükseköğretim Sisteminde Akademik Özgürlüğe İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin İncelenmesi	
Yazar: Özlem Baytaş	
Danışman: Doç. Dr. Ömür Çoban - Doç. Dr. Süheyla Bozkurt Balcı	
Kabul Tarihi: 29 / 05 / 2023	Sayfa Sayısı: 115
Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yükseköğretim sisteminde görev yapmakta olan akademisyenlerin akademik özgürlük ile ilgili görüşlerinin demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Akademik Özgürlük Ölçeği’nin uygulama düzeyinde öğretim, araştırma ve yayın alt boyutlarında cinsiyet, idari görev, yaş kıdem, görev yılı, unvan ve fakülte değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Betimsel tarama modelinde nicel bir araştırma olan bu çalışmanın çalışma grubu 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi’nde, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’nde ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde görev yapmakta olan 311 akademisyenden oluşmaktadır. Veriler demografik bilgileri içeren kişisel bilgi formu ve 27 maddeden oluşan Akademik Özgürlük Ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde; SPSS programından ulaşılan bağımsız örneklem T-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretim, araştırma ve yayın alt boyutlarında cinsiyete, yaşa ve fakülte değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Diğer yandan; akademisyenlerin kıdem ve idari görev değişkenlerine göre araştırma alt boyutunda; görev yılı ve unvan değişkenlerine göre öğretim, araştırma ve yayın alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda akademik özgürlüklere dair kültür oluşturulması ve farkındalıkları geliştirmek adına çeşitli çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmada akademik özgürlükler demografik değişkenlere göre değerlendirilmiştir, bu konuda yapılacak diğer çalışmaların başka değişkenlerle ele alınması daha detaylı bilgi edinme adına faydalı olabilir.	
Anahtar Kelimeler: Akademisyen, Akademik Özgürlük, Yükseköğretim	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Examination of the Opinion of Academicians on Academic Freedom in the Turkish Higher Education System	
Author of Thesis: Özlem Baytaş	
Supervisor: Assoc. Prof. Ömür Çoban - Assoc. Prof. Süheyla Bozkurt Balcı	
Accepted Date: 29 / 05 / 2023	Number of Pages: 115
The aim of this study is to examine the opinions of academicians working in the higher education system in Turkey about academic freedom according to demographic variables. For this purpose, it has been investigated whether there is a significant difference in the teaching, research and publication sub-dimensions at the implementation level of the Academic Freedom Scale according to gender, administrative duty, age, seniority, year of duty, appellation and faculty variables. This study has been conducted in descriptive survey model which is a quantitative research technique. The working group of this study consisted of 311 academicians working in Karamanoğlu Mehmetbey University, Aydın Adnan Menderes University and Kütahya Dumlupınar University in 2022-2023 education and training year. The data were collected with the personal information form containing demographic information and the Academic Freedom Scale consisting of 27 items. The data analysis was done with SPSS testing techniques which includes independent samples T-test and one-way ANOVA. According to the findings obtained as a result of the analyzes; in the teaching, research and publication sub dimensions have not meaningful effects according to gender, age and faculty variables. On the other hand, the results show that academicians at the research sub-dimension have significance difference according to seniority and administrative duty. At the same time, significance difference was detected according to term of office and appellation variables in teaching, research and publication sub-dimensions. In line with these results, various studies can be carried out in order to create culture and raise awareness about academic freedoms. In this study, academic freedoms were evaluated according to demographic variables, and it may be useful to get more detailed information to discuss other studies on this subject with other variables.	
Keywords: Academician, Academic Freedom, Higher Education	

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak problem durumu ele alınmıştır. Daha sonra araştırmanın amacı, sayıtlara, sınırlıkları ve araştırmada kullanılan kavramlara ilişkin tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsanlığa bilim hizmeti vermek, bilim üretmek amacıyla ve bu amacın sonuçları altında toplumları aydınlatmak için kurulan üniversiteler; kendi bünyesinde farklı düzenlemelerle değişimler yaşayarak geçmiş çağlardan günümüze kadar gelmiş toplumun saygın kurumları olarak bilinmektedir. Üniversiteler; toplumun kültürel, ekonomik, sanatsal ve sosyal alanlarda gelişimine katkı sağlama amacının yanı sıra bireylere meslek edindirme, kişisel gelişimlerini sağlama, bilimsel araştırma ve topluma hizmet gibi temel ereklere sahiptir (Başarır, 2009). Bilimin gerçekleri ortaya koyabilmesi içinse düşünce ve ifade özgürlüğü üniversiteler için ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Dolayısıyla üniversite bünyesinin bileşenlerini oluşturan akademisyenler ve öğrenciler bu ortamlarda kendilerini geliştirebilme, fark edebilme, hayatı anlama ve anlamlandırabilme imkânlarının yanında kendi düşünce tarzlarını bulabilmektedirler (Güner, 2017). Toplumdaki değişimleri önemli ölçüde etkileyen kurumlar olarak üniversite ortamlarında özgür düşünme, doğru düşünme için gereklidir. Aksi takdirde Güner (2017); özgür olmayan akıldan dolayı dogma bilgilerle akıl tutulmalarının yaşanabileceğini dolayısıyla toplumun yanlış etkilenmelere maruz kalarak bu yanlışların düzeltilmesinin ise uzun bir zaman alacağını ifade etmiştir. Hukuki açıdan ele alınan özgürlükler ölçüsüz bir keyfiyeti değil, sınırları belirlenmiş davranış biçimlerini ifade eder. Özgürlükler; belirli bir amacı muhafaza etmek için bir ihtiyaca cevap olarak yapılandırılır ve sürdürülür. Bu durumda akademik özgürlükte her özgürlüğün içerdiği negatif ve pozitif yönleri sahiptir (Kükner, 2015). Dinler (2013) akademik özgürlüğü bilim insanlarının araştırmalarında kaçınılmaz bir unsur olarak belirtmiştir. Zira bilimin gelişmesi ve uygarlığın ilerlemesi için bilim insanlarının kendi içsel dünyalarında, kullanmayı tercih ettikleri yöntem, ulaştıkları sonuçlar açısından hiçbir yaptırım ve baskı altında olmamalarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Dinler, 2013). İnsan haklarının temel ilkelerine göre; herhangi bir sınır olmaksızın demokratik fikirlerin daha fazla nüfusa yayıldığı ortamlarda eğitim ve öğretim

yapılabilmesi için özgür düşüncenin unsurlarının bilimsel araştırma ve yayınlar için akademik özgürlüğün üniversitelerin vazgeçilmezi olarak değerlendirilmiştir (Akyeşilmen, 2015).

Bilimin ortaya çıktığı ve geliştiği mekânlar olarak görülen üniversitelerin insan yetiştirebilmesi ve araştırma yapabilmesi toplumu hem ekonomik hem de değerleri açısından etkilemektedir. Nitekim devletler geleceklerini bilime ve bilimsel gelişmelere bağladıkları için üniversitelerin layıkıyla gelişimi, akademisyenlerin baskısız ve özgür ortamlarda bulunması önemli görülmektedir (Güner, 2017). Böylece bilgi toplumu oluşturabilmenin koşulu üniversitelerde akademik özgürlüktür (Altbach, 2001). Ancak akademik özgürlük sınırları ve sorumlulukları olmayan sınırsız bir kavram olmamakla beraber herhangi bir baskıya maruz kalmadan, toplumsal sorumluluk bilincinde bilimsel etik kurallarına uyulmasıdır. Zira bu hakkın gereğince kullanılmaması akademik özgürlüğü baltalamakla beraber dış denetim mekanizmalarını da devreye sokabilir (Bozkurt, 2012). Hâlbuki akademisyenlerin bilimsel etik kuralları içerisinde öz denetimlerine ve etik değerlere önem vermesi onların kimliğini oluşturmakla beraber bilim insanı unvanını da vermektedir (O'neil, 2008).

19. yüzyılın başlarında Alman düşünürü ve devlet adamı Wilhelm von Humboldt tarafından öğretim ve öğrenme özgürlüğü modeli kendisinden sonra gelen gerek Alman üniversitelerine gerekse pek çok batı üniversitelerine örnek teşkil etmiştir (Günay, 2004). Esasen bu modelin akademik özgürlüğün temellerini oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak günümüzde dahi dünya genelinde akademik özgürlük sınırlarının ne olduğuna dair açıklanması zor muğlak tanımlara sahiptir. Temelinde öğretim ve araştırmayı kapsayan akademik özgürlük kavramı yükseköğretim ile ilgili kurum ve kişilerin tanımlarında farklı detaylara değindiğini göstermektedir (Güner, 2017). Amerikan Üniversite Profesörleri Derneği (AAUP; American of University Professors, 1978) üniversitelerde öğretim ve araştırma hedeflerine erişilmesi, hakikatlerin gelişmesi için öğretmenlerin öğretim, öğrencilerin öğrenme özgürlüklerini korumak amacıyla akademik özgürlüğü terkedilemez bir hak olarak görmüştür. Zira bu hakkın kadro güvencesi ile sağlanacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda yükseköğretim kurumlarına bağlı pek çok dernek ve kişiler ise akademik özgürlüğü AAUP'un ilkelerine bağlı kalarak ifade etmişlerdir.

İlgili alan yazına bakıldığında yükseköğretimde akademik özgürlük ile ilgili doküman ve etkinliklerin yetersiz olduğu gerekçesiyle kavrama ve kapsamına ilişkin Dünya

Üniversiteler Servisi (World University Service, 1988) tarafından Lima Bildirgesi yayınlanmıştır (Bozkurt, 2012). Lizbon Bildirisi (1981) ve Dar-es-Salaam Bildirisi(1990)'de akademik özgürlüğün önemine dikkat çekebilmek için yayınlanmıştır (Doğan, 2015). Türkiye'de ise akademik özgürlük konusu 1982 Anayasası'nın, 130. Maddesinde; yükseköğretim kurumları ile akademisyenlerin ve yardımcılarının hür bir şekilde her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabileceği yer almaktadır. Fakat madde de bu hürriyet hakkı, devletin varlığını, bağımsızlığını, milletin ve ülkenin bütünlüğünü ve bölünmezliğini tehlikeye sokacak şekilde faaliyette bulunma hakkı vermediğini de içermektedir. Bunun yanı sıra, 2547 sayılı Yükseköğretim yasasının 22. Maddesi'ne göre; akademisyenlerin bilimsel araştırma ve yayın yapma haklarıyla görev tanımları yapılmıştır. Fakat akademik özgürlüğün içeriğine dair netlik kazandırılmamıştır (Gedikoğlu, 2013). Türkiye yükseköğretim kurumlarının kalitesini güçlendirmek için Bologna sürecine dâhil olup Yükseköğretim Avrupa Kalite Güvencesi Derneği (ENQA), Avrupa Öğrenci Ulusal Birlikleri (ESIB), Yükseköğretim Kurumları Avrupa Birliği (EURASHE)'ne katıldığını bildiren bir taahhütnamede bulunmuştur (Doğan, 2015). 2013 yılında ise dönemin YÖK başkanı tarafından 'Akademik Özgürlük Bildirisi' yayınlanmıştır. Alınan kararların ve bulunulan taahhütlerin uygulanması noktasında uyumun tam olarak gerçekleştiğini söylemek oldukça zor olduğu ifade edilmiştir (Seggie ve Gökbel, 2014). Konu ile ilgili alan yazında; Günay (2011); Türkiye'de akademik özgürlük kavramının net olarak açık ve sağlam bir zemin üzerinde olmadığını ifade etmiştir. Seggie ve Gökbel'in (2014) yaptığı çalışmaya göre Türkiye akademik özgürlükler konusunda batı ülkeleri ve Amerika'daki akademik özgürlüklerin seviyesine erişememiştir. Nitekim Doğan'ın (2015) çalışmasının üniversitelerde daha çok ifade ve kurumsal özgürlüklerin kısıtlandığı bulguları bu görüşü destekler niteliktedir. Aynı çalışmada akademik özgürlükler açısından yükseköğretim kurumlarında akademik özgürlüklerin bir kültür haline getirilmediği ancak bu hakkın sağlanabilmesinde kurumsallaşmanın büyük bir anlam ifade ettiği belirtilmiştir. Aynı zamanda akademisyenlerin kendilerini özgür hissetmedikleri bir diğer konu yönetime dair görüşlerini ifade edememesidir (Âdem, 2008). Hatipoğlu (1994) Türkiye'de akademisyenlerin düşüncelerini söylemekten korktuğunu ifade ederken bilimin gelişme koşulu olarak özgür ortamların gerekliliğine vurgu yapmıştır. Üniversiteleri özgürleştirme uğraşı insanların kişiliklerinin ve kimliklerinin yapılandırılmasında önemli

bir yere sahiptir. Toplumun her kesimine yayılma tehlikesi olan çekingen, ürkek, korkak, düşüncelerini ifade edemeyen, baskı ve korku altında kaygılı insan tipi yerine; iddialı, inatçı, yaratıcı ve üretken bireyler yayılmalı böylece toplumun gelişimine katkı sağlanacağı Doğan (2015) tarafından ifade edilmiştir. Bu durumda özgürlüğün ve özgür düşüncelerin ifade edilebilmesinin yeri üniversitelerdir. Akademisyenlerin akademik özgürlüklerine dair fikir veren bir diğer çalışma 2009'da bir sendika tarafından yapılarak bilim insanları üzerinde farklı ideolojik baskılar yaratmanın akademisyenlerin yaratıcılıklarını engelleyeceğine yer verilmiştir (Türk Eğitim-Sen, 2009). Çünkü yükseköğretim kurumlarının bilim dışında dayanacağı bir otorite olmamalıdır. Hiçbir ideolojinin üniversiteler üzerinde vesayet oluşturmayaacağı, üniversitelerin belli bir ideolojiye göre örgütlenemeyeceğinden bahsederken bu yaklaşımların akademik özgürlükleri tehdit altında bulunduracağına her türlü ideolojinin barındığı yerlerin üniversiteler olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bozkurt (2012) ise, üniversitede programların toplum ve piyasa ihtiyaçlarına göre açılması gerektiğine ve öğrencilerin görüşlerini özgür bir şekilde ifade edebilecekleri ortamların oluşturulmasına; akademisyenlerin öğretim, araştırma ve yayın özgürlükleri konusunda sınırlandırılmaması gerektiğine ve akademisyenlerin özgürlüklerinin yasal düzenlemelerle güvence edilmesine dikkat çekmiştir. Aslında üniversiteler açısından akademik özgürlük olmaksızın temel öğretim ve araştırma işi gerçekten etkili olamayacağı gibi diğer bir açıdan düşünülecek olursa üniversitelerin sağlıklı bir geleceğe sahip olabilmesi akademik özgürlüklerine bağlıdır (Altbach, 2001). Türkiye'de akademik özgürlük konusuna dair yapılan ve reform olarak isimlendirilen düzenlemeler ülke açısından sosyal ve siyasi olarak önemli yıllara denk gelmiş ancak halen yükseköğretimde tartışılan konular içerisindedir (Baskan ve Sincer, 2019). Akademisyenlerin çalışmalarını yaparken fikirlerini açıkça beyan etme konusunda karşılaştıkları engellerin belirlenmesi adına akademik özgürlüğün Türk yükseköğretimi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir (Baskan ve Sincer, 2019; Bozkurt, 2012; Doğan, 2015; Gedikoğlu, 2013; Günay, 2011; Güner, 2017). Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türk yükseköğretim sisteminde akademik özgürlük hususunda akademisyenlerin algılarını değerlendirmektir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi yükseköğretimde akademik özgürlüklere yönelik yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Akademisyenlerin çalışmada yer alma istekleri dikkate alınmıştır. Çalışmanın kapsamında Türk yükseköğretim sisteminde özgürlüklerin

kurumsal uygulamaları, özgürlük taleplerinin gerekçeleri, karşılaştıkları sorunlar ve hali hazırda mevcut durum saptanması düşünülmüştür. Aynı zamanda bu çalışmayla Türkiye çapında yapılan çalışmalara katkı sağlaması umut edilerek kanunları düzenleyenlerin akademik özgürlük unsurlarıyla birlikte daha sağlam ve net bir zemine yerleştirmeleri amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Problem Cümlesi

- 1) Türk Yükseköğretim sisteminde akademik özgürlüğe ilişkin akademisyenlerin algıları ne düzeydedir?
- 2) Akademik özgürlüğe ilişkin akademisyenlerin algıları
 - a) Cinsiyete,
 - b) Yaşa,
 - c) Kıdeme,
 - d) Görev yılına,
 - e) Unvanına,
 - f) İdari görevinin olup olmadığına,
 - g) Görev yaptığı fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Ülkeler küreselleşen dünyadaki pek çok gelişmeden geri kalmamak adına kurulan birçok uluslararası kuruluşların ortak standartlarını kabul etmek durumundadır. Türkiye de bu ülkelerden bir tanesidir. Bu amaçla OECD, Bologna süreci, ENQA, EURASHE, ESIB, UNESCO gibi kuruluşların kararlarına uyum gösterme taahhüdünde bulunarak üye olmuştur. Nitekim uluslararası kuruluşların aldığı önemli kararlar arasında yükseköğretimde akademik özgürlük konusu da bulunmaktadır. Türkiye'nin akademik özgürlük açısından içinde bulunduğu durumu gözden geçirmesi ve uluslararası kuruluşların aldığı kararlara uyum noktasında değerlendirilmesinin yapılabilmesi için bu çalışma yapılmıştır. Bu açıdan, Türkiye Yükseköğretiminin akademik özgürlük açısından incelenmesi önemli olarak görülmüştür.

Akademik özgürlüğün akademisyenler tarafından nasıl algılandığı, maruz kaldıkları sorunlara karşı düşünceleri ve bu sorunlara karşı çözümlerin geliştirilmesi noktasında bir fikir oluşturması açısından çalışma önem arz etmektedir. Uluslararası kuruluşlarca

akademik özgürlük adına alınan kriterlere uyum noktasında Türkiye'nin hangi noktada olduğuna dair fikir vermesi düşünülen bu çalışmada bulgular ve sonuçlar aracılığıyla Türkiye Yükseköğretimine fayda sağlaması beklenmektedir.

Türkiye'de ve dünyada akademik özgürlük ile ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlardan oluşan bilgi birikimine bu çalışmanın da katkı sağlaması ve akademik özgürlük konusunda oluşan büyük resme hizmet etmesi beklenmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları (Sayıtları)

Seçilen çalışma grubunun evreni temsil edebilecek nitelik ve nicelikte olduğu, araştırmaya iştirak eden akademisyenlerin ölçek sorularına samimiyetle, hakikatle ve dürüst yanıt verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma 2022-2023 eğitim ve öğretim sürecinde görev yapmakta olan öğretim elemanlarını kapsamayı yönüyle sınırlıdır.

Akademik Özgürlük Ölçeğinin Uygulama Boyutu ve demografik bilgileri kapsamayı ölçeğin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Akademik Özgürlük: Üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarının teker teker veya toplu olarak yöneticilerin, kanunları düzenleyenlerin ya da herhangi bir baskı altında kalmadan kendi hür iradeleriyle bilgiyi; araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, oluşturma, öğretme, anlatma veya yazma yoluyla edinmeleri, geliştirmeleri ve ifade etmeleridir (Bozkurt, 2012).

Öğretim Elemanı: Üniversitelerin ilgili fakültelerinde eğitim-öğretim, araştırma faaliyetlerini yürüten profesör, doçent, doçent doktor, araştırma görevlisi ve öğretim görevlileridir (TDK, 2022).

Yükseköğretim: Ortaöğretimden sonra; üniversite, akademi ve yüksekokullar ile bu eğitim kurumlarını yönetmek görevini ve sorumluluğunu taşıyan organlardan oluşan örgüt (TDK, 2022).

Üniversite: Bu çalışmada üniversite Karamanoğlu Mehmetbey, Aydın Adnan Menderes ve Kütahya Dumlupınar üniversitelerini ifade etmektedir.

Fakülte: Bu çalışmada fakülte ilgili üniversitelerin öğrenim alanı veya uzmanlık konusu açısından ayrılmış kollarından her birini ifade etmektedir.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yükseköğretimin Tarihçesi

1981 yılından önceki dönemlerde Türk Yükseköğretim yapısı; üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı akademiler, bir bölümü başka bakanlıklara, çoğunluğu ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı meslek yüksekokullarıyla konservatuarlar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç yıllık eğitim enstitüleri, mektupla eğitim yapan YAYKUR olmak üzere beş tür kurumdan meydana gelmekteydi. (Yükseköğretim Kurumu (YÖK), 2021).

Dolayısıyla bu dönemde etkili ve koordineli bir merkezi planlamadan tüm yükseköğretim düzeylerinin yoksun olduğu görülmektedir. Bilhassa 1981'de yayınlanan 2547 sayılı kanuna kadar var olan yükseköğretim sisteminde bulunan pek çok sorunlu konuda ve yükseköğretim kurumlarının sayısında, çeşitliliğinde, öğrenci sayılarında hızlı artış sebebiyle başarısızlıklar ve yozlaşmalar tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra 1960-1980 yılları arasında yaşanan siyasi, sosyal, iktisadi alandaki bazı beşeri sorunlar yükseköğretimin gidişatındaki olumsuzluklara daha da hız kazandırmıştır. Bu sebeplerden dolayı yetmişli yılların sonunda yükseköğretimin yeniden köklü bir yapılandırma sonucuna gidilmesi ve buna dayanarak 1981 reformu aksiyon kazanmıştır (Yükseköğretim Kurumu (YÖK), 2021).

1981 yılında yayınlanan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Türkiye'de ki tüm yükseköğretim kurumları “Yükseköğretim Kurulu (YÖK)” adının altında bir araya getirilerek; akademik, kurumsal ve idari açıdan reform sürecine girmiştir. Bu kanunla birlikte akademiler ve eğitim enstitüleri fakülte olarak isimlendirilmiş, konservatuarlar ve meslek yüksekokulları üniversitelerle ilişkilendirilmiştir. Uzaktan öğretimin ülkede yaygınlaşmasını sağlayan YAYKUR'un hizmetleri ise Anadolu Üniversitesi'ne bağlanmıştır.

1981 yılından sonra Türk Yükseköğretim sistemine bağlı üniversiteler; fakülteler, enstitüler, yüksekokullar ve konservatuar yüksekokulları şeklinde bütünleşik bir yapı olmuştur. Bununla birlikte; yeni yasal düzenlemeyle kar amacı gütmeyen vakıflara özel üniversite kurma olanağı sağlanmıştır (Yükseköğretim Kurumu (YÖK), 2021). Yükseköğretim Kurulu'na bu düzenlemeyle ve Anayasa'nın 130. Ve 131. Maddeleriyle verilen görev ve yetki özerkliği aynı zamanda kamu tüzel kişiliğine sahiplik hakkı

verilmiştir. Böylece Yükseköğretim Kurulu; yükseköğretimin tamamından sorumlu olma özelliğine sahip tek kuruluş olmuştur (Yükseköğretim Kurumu (YÖK), 2021).

2.2. Yükseköğretim Yapısı

Yükseköğretim yapısı; organize edilme şekli, yönetsel yapısı, finansmanı, kalite standartları, özerklik şekli gibi birçok temel ögelere sahip alt sistemler bütünüdür. Bu yönüyle üniversitelerin büyük ve karmaşık bir sisteme sahip olduğu söylenebilir. Öğrenci taleplerinin yükseköğretime karşı artışı, küresel gelişmeler, dijital eğitim etkinliğinin artması, teknolojinin sürekli gelişmesiyle yükseköğretim harcamalarının azımsanmayacak oranda artması, otonomi seviyelerinin değişim göstermesinden kaynaklı problemler yükseköğretimde çok fazla reform hareketini gerektirmektedir (Aktan, 2021). Birçok ülkede gelişen bu durumlara istinaden yükseköğretim adına reformlar geliştirilmektedir. Geliştirilen bu reformlar iki temel sebebe dayandırılmaktadır. Birincisi; yükseköğretim hedeflerinin günden güne değişimi ve bunun karşısında karşılaşılan zorluklar aynı zamanda küreselleşen dünyada talep ve talepçi biçimlerinin değişimleridir. Bu değişimlere yükseköğretimin yanıt verebilmesi ise; hali hazırda kanunlarda yer alan yükseköğretim sisteminin çerçevesinin yenilenmesiyle mümkün olabileceği düşünülmektedir. Kanunlarda yer alan yükseköğretimin statüsü, yükseköğretimin sınırları, ulusal çerçevenin tanımlanmasını sağlayan yönetmeliklerin yeniden oluşturulması ise kolay olmamaktadır. Bunun gerçekleşmesi asli unsurlara kadar dayandığı için uzun zaman ve deneyim gerektirmektedir. İkinci sebep ise yükseköğretimin birçok alanla ve bakanlıkla ilişkili olmasıdır (Güner, 2017). Yükseköğretimin faaliyet alanlarını göz önünde bulundurduğumuzda eğitim, teknoloji, tarım, sağlık vs. birçok bakanlıkla içli dışlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu kurumlarla geliştirilen stratejik birliktelik ancak koordinasyon ile gerçekleşmektedir (Fielden, 2008). Bu koordinasyonlar ülke politikasıyla ilgili bölümlerin ve yükseköğretim temel unsurlarının kanunlaşmasını sağlamaktadır.

Günümüzde üniversiteler büyük oranda devlete bağlı, kamu sektörünün bir parçası olarak görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak yükseköğretim sistemi üzerinde en etkili gücün genellikle devlet olduğu kanısı yaygın olmaktadır. Bunun sebebi ise devletin politik gücünün yanı sıra finansal ve ekonomik yönelimler açısından da üniversiteler

üzerinde söz sahibi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum doğrudan, dolaylı veya farklı mekanizmalar olarak üniversiteleri etkilemektedir (Güner, 2017). Bunun yanı sıra küreselleşmenin etkisi yükseköğretimi kalıcı ve derin değişiklikler yapmaya yöneltmiştir. Üniversitelerde gelişen teknoloji, yeni öğrenci profilleri (değişen yaş grupları, çalışma hayatına atılan öğrenciler ve yaşam boyu öğrenme profili vb.) kar amaçlı şirket üniversiteleri, sanal üniversiteler, pazar odaklı rekabet kültürü ve başarı hırsıyla donanmış toplumsal çevrenin etkisi ve sonuçları göz ardı edilememektedir (Erdem, 2012). Kamu üniversiteleri arasında yaygınlaşan bu durum özel üniversiteler arasında da olabilmektedir. Aynı zamanda bu rekabetin boyutu sadece ulusal boyutta değil uluslararası boyutta da görülebilmektedir (OECD [Organisation for Economic Co-operation and Development], 2003). Üniversite kültürünü etkileyen rekabet kültürü üniversitenin işleyişini de değiştirmektedir. Bu durum üniversiteleri kar amacı güden şirketler olarak algılanmasına ve bir nevi iş yeri bürokrasinin algılandığı kurumlar haline gelmesine neden olmaktadır. Üniversiteler bu durumda girişimciliklerini artırdıkları için dış müdahalelerden bağımsız, özgür ve eleştirel bilim değerleri düşük mekânlar haline gelmektedir (Bleiklie ve Kogan, 2007).

Üniversiteler, yükseköğretim sisteminin temel kurumlarıdır. Büyük ölçüde üniversitelerin bilimsel çalışmaları yükseköğretim sisteminin başarısıyla ilişkilendirilmektedir. Üniversitelerin bilimsel özerk kurumlar haline getirilmesi yenilikçiliğin sağlanmasının yolunu açmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2007). Özerklik, kurumsal otonomi ve akademik özgürlük et ile tırnak gibi ayrılmaz bir bütündür. Bu durum öğretim üyelerinin ve kurum başkanının özerk bir şekilde karar vermesini bağlı kılar. Böylece akademik özgürlük, kurum içinde yer alan lider ve kadrolara karar verilmesi ile sınırlandırılmıştır (Bleiklie ve Kogan, 2007).

Özerkliğin vazgeçilmez bir unsuru olan akademik özgürlük; yükseköğretim sisteminde üniversitelerin işlerinde esnek alanların göstergesidir (Güner, 2017). Akademik özgürlük bulunduğu zamanın koşullarına göre zamanla değişim ve gelişim göstermiştir. Günümüzde ise akademik özgürlük akademisyenlerin bilimsel temel hakları olarak ifade edilmektedir (Cole, 2009; Doğramacı, 2000). Akademik özgürlük, fikir özgürlükleri ve insan hakları ile birlikte klasik özgürlük kuramlarının faydacı kaideleri üzerinde şekillendirilmiştir (Doğan, 2015). Buna bağlı olarak bireyselliliğin, eşitliğin ve akademik

bağımsızlığın ilkeleri akademik özgürlük kavramını ve bu konudaki beklentileri azımsanmayacak kadar etkilemektedir (Kahn ve Pavlich, 2000).

2.2.1. Türkiye Yükseköğretim Yapısı

Türkiye’de yükseköğretim sistemi üç ana bölümden oluşmaktadır. Hiyerarşik yapıya göre; hükümet, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve üniversite yer almaktadır (Yükseköğretim Kurumu (YÖK), 2021). Diğer bir deyişle YÖK hükümet ve üniversiteler arasında ara organ görevini üstlenmektedir. Tüzel kişiliğe sahip olan üniversiteler hükümet birimleriyle yazışabilmektedir. Anayasa, kanunlar, kararnameler ve yönetmelikler yükseköğretimin sisteminin işleyişindeki ana hatları oluşturmaktadır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nda yükseköğretimin hedefleri ve temel ilkeleri yer almaktadır. Kanunun 4. Madde’si; yükseköğretimin hedeflediği Atatürk milliyetçiliği doğrultusunda, milli duygularla donanmış, bilimsel düşüncüyü ön planda tutan, sağlıklı ve donanımlı bireylerin olması, devleti ve milletin lehinde emeğini esirgemeyen, bilimsel ve teknolojik açıdan ileri seviyede bireylerin yetiştirilmesini vurgulamaktadır (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Bu durumlara ek olarak 5. Madde ise; Atatürk ilke ve milliyetçiliği doğrultusunda hizmet bilincinin kazandırılması, ulusal hissiyatlara ehemmiyet gösteren, yükseköğretim programının imkân ve fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlenmesini kapsamaktadır (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

YÖK, akademik teşkilat ve akademisyenlerle ilgili önemli yönetmelikler yayınlamaktadır. Bu yönetmeliklerde atamalar, memuriyette terfilere dair usul ve esaslar, lisansüstü eğitime dair esaslar, disiplin yönetmelikleri, kurullar ile ilgili yönetmelikler ve yurt içi ve dışı görevlendirme yer almaktadır.

Bu kuralları sadece YÖK değil aynı zamanda hükümet yetkilileri ve üniversitenin kendisi de hazırlamaktadır. Ancak YÖK’ün 6. Maddesine göre; ülke genelindeki bütün yükseköğretim kurumlarına yön tahlil eden ve yasalarla elde edilen yetki ile özerk ve kamu tüzel kişilik olarak belirtilmektedir (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Bu tanıma göre YÖK bağımsız bir organ olarak üniversitelerin üst organını oluşturmaktadır.

2.2.1.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Yasal Dayanakları

1982 Anayasası’nın 2547 sayılı kanununda yer alan 130. ve 131. maddeler Türk yükseköğretim sisteminin şeklini ortaya koymaktadır. Bahsi geçen maddelerde;

yükseköğretim kurumlarının kanunda belirtilen amaç ve ilkelere göre kurulması, geliştirilmesi ve üniversitelere sağlanan kaynakların verimli bir biçimde değerlendirilmesinin sağlanması ve üniversitelerde çalışacak olan akademik personelin yetiştirilmesi için planlama yapılması belirtilmiştir. Aynı zamanda üniversitelerin eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yürütme sorumluluğuna ek olarak öğretimi planlama, düzenleme, yönetme, denetleme görevlerinden de söz etmektedir (Anayasa, 1982).

Üyelerin nasıl seçileceği noktası, başarılı ve nitelikli kişilere öncelik verilmesi şartıyla anayasada belirtilmiştir. Üye adayları öncelikle Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir ve Cumhurbaşkanınca atanır ya da doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Anayasa'nın 131. Maddesinde YÖK'ün teşkilatlanma şekli, yetkileri, sorumlulukları, görevleri ve çalışma şartları belirtilmiştir. Yönetmelikler, YÖK'ün sorumluluğundaki tüm görevleri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Kurulun; genel kurul, başkan ve yürütme kurullarından meydana geldiğini Yükseköğretim Kurulu'nun 1. Maddesi içermektedir (Yükseköğretim Kurulu teşkilatı ve Çalışma Usulleri Yönetmeliği, 1987). Genel Kurul cumhurbaşkanı tarafından seçilen 7 Profesör, Bakanlar kurulu tarafından üst düzey devlet görevlileri arasından seçilen 7, kendi üyeleri haricinde üniversiteler arası kurulun kararı doğrultusunda seçilen 7 kişi olmak üzere toplamda 21 kişiden meydana gelmektedir. Cumhurbaşkanlığı onayından sonra karar verilen kişilerin mutlak üyeliği kabul edilmektedir. Seçimler bir ay içinde tamamlanmazsa, belirlenen üyeler cumhurbaşkanının kararıyla doğrudan atanır. 6. Maddeye göre; genel kurul her yarı dönemde en az üç kez toplantı düzenlemekte olup, toplantı için 14 üye sayısı yeter sayı olarak görülmektedir (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Genel kurulun görevleri; yükseköğretimin planlanması, düzenlenmesi, yönetilmesi ve denetlenmesi, yönetmeliklerin hazırlanması, yükseköğretim üst kuruluşlarıyla üniversitelerce hazırlanan bütçelerin tetkik ve onaylanması ile rektörlüklere aday gösterme şeklinde 8. Madde 'de ele alınmıştır (Yükseköğretim Kurulu teşkilatı ve Çalışma Usulleri Yönetmeliği, 1987). Ayrıca Madde 7'de; YÖK'ün yeni üniversite kurulmasına ve gerektiğinde birleştirilmesine ilişkin önerileri veya görüşleri Milli Eğitim Bakanlığına sunulması ortaya konulmaktadır. Bir üniversitede fakülte, enstitü ve yüksekokul açılmasına, birleştirilmesine ve kapatılmasına yönelik doğrudan veya üniversitelerden gelecek önerilere göre kararlar alınması ve gereğinde Milli Eğitim

Bakanlığına önerilmesi şeklinde görevleri de bu maddede yer almaktadır (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

Madde 5'e göre YÖK Başkanı Kurul üyeleri arasından cumhurbaşkanınca dört yıllığına seçilir (Yükseköğretim Kurulu teşkilatı ve Çalışma Usulleri Yönetmeliği, 1987). Zaruri sebeplerden dolayı başkan olmadığında yerine vekil olacak iki başkan vekili seçilir. Birisi başkan tarafından seçilirken, diğeri de genel kurulda yer alan ve üyelerinin belirlediği kişinin olması 6. Maddede geçmektedir (Yükseköğretim Kurulu teşkilatı ve Çalışma Usulleri Yönetmeliği, 1987). 9. Madde başkanın görevlerini içermektedir, maddeye göre; Yükseköğretim Kurulunu temsil etme; kanun ve yönetmelik hükümleri ile kurulda alınan kararları uygulatma, kurulların belirlediği akademik personelin ve diğer kişilerin atamalarını yapma, kurul üyelerine uygun gördüğü görevleri verme, toplantıları düzenleme ve gündemi hazırlama gibi görevler başkanın sorumluluğunda yer almaktadır (Yükseköğretim Kurulu teşkilatı ve Çalışma Usulleri Yönetmeliği, 1987).

Genel işleyişi sürdürmek ve alınan kararları yürürlüğe koymakla yükümlü olan yürütme kurulu; genel kurulun belirlediği altı kişi ve başkan vekillerinden oluşmaktadır. Genel kurulun seçtiği altı üyeden; ikisini cumhurbaşkanı belirler, ikisini bakanlar kurulu seçer, diğer iki kişiyi de üniversitelerarası kurulun karar kıldığı kişiler arasından genel kurul belirler (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

Her üniversite senatosunun kendi üniversitesinden karar kıldığı ve dört yıllığına görev yapacak bir profesör, Genelkurmay Başkanlığı'nın belirlediği bir profesör ve rektörler üniversitelerarası kurulun bünyesini oluşturmaktadır. Üniversitelerarası Kurul'a kurulma tarihine göre rektörler birer yıllığına başkanlık ederler. Alınan kararların uygulanması ve koordinasyonun sağlanması için kurul tarafından geçici komisyonlar kurulabilmektedir. Her yıl en az iki defa toplanan kurulun toplantı gündemi önceden MEB ve YÖK başkanlığına tebliğ edilir. Yükseköğretim Kanunu'nun 11. Maddesine göre; üniversitelerarası kurulun görevleri; yükseköğretim kurumları arasında önerilerde bulunma, değerlendirmeler yapma ve koordinasyonu sağlamadır. Bununla birlikte üniversiteler ile alakalı bir takım yönetmelikleri hazırlama ve görüşte bulunma, üniversitelerarası anlaşma sağlama, doktora programının usullerini belirleme, unvanların niteliğini ve niceliğini belirleme, doçentlik sınavlarının organizasyonunu sağlama, üniversitelerin ihtiyaçlarının sağlanması noktasında önerilerde bulunmakta görevlerinin arasındadır (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

Yılda en az iki kez toplanan üniversitelerarası kurul en az üç rektör olması şartıyla toplamda on beş üyenin yazılı talebi doğrultusunda olağanüstü durumlarda toplantı yapabilmektedir. Toplantı öncesinde gündem maddeleri üyelere sesli bir şekilde bildirilmekte ve üyelerin mütalaaları üzerine tartışılabilmektedir. Kurulda alınan kararlar seçim yoluyla ve çoğunluğun hem fikir olduğu kararlar onaylanmaktadır (Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), 1982). YÖK'ün amaçlarından bir tanesi üniversiteler ve ileri teknoloji enstitüleri arasında ortaklık sağlamak, uyumlu uygulamalar yapmak ve kendisinin yetkili olduğu konularda bu kurula önerilerde bulunmak suretiyle Rektörler Komitesinin kurulması için gerekli şartları oluşturmaktır (Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), 1982).

YÖK bünyesinde çok fazla idari ve merkezi birimler vardır. Bunlardan başlıcaları: Yükseköğretim Denetleme Kurulu (YDK), Araştırma ve Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Başkanlık Özel Kalem Müdürlüğü ve Genel Sekreterin Yönetimindeki Hukuk Müşavirliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, Bilgi İşlem Merkezi Dairesi Başkanlığı, Eğitim ve Öğretim Dairesi Başkanlığı, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, İnşaat Bakım Onarım Dairesi Başkanlığı, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), Personel Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı'dır. (Yükseköğretim Kurulu, 1987).

2.2.1.2 Üniversiteler

- **Devlet Üniversiteleri**

Çeşitli seviyelerde eğitim ve öğretim görevini üstlenen üniversitelerin asıl amacı ülkenin ihtiyacı olan beşeri kaynakları yetiştirmek, teknolojiyi ileri seviyeye taşımak, araştırma ortaya koymak ve üretmek, bilim yapmak ve yaymaktır (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Üniversiteler bilimsel özerkliğe sahip ve kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Devletin kalkınması için planlama yapmak ve yükseköğretim planı dâhilinde YÖK'ün görüş ve önerileri doğrultusunda kurulduğu belirtilmektedir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982). Türkiye'de anayasada belirtildiği üzere üniversitelerin tüzel kişiliğe ve bilimsel özerkliğe sahip olması, kuruluşunun devlet eliyle gerçekleştirildiği, devletin denetimi ve gözetimi altında olmasıdır. Güvenlik hizmetleri ise yine devlet aracılığıyla sağlandığı Anayasa'da belirtilmektedir (Anayasa, 1982). Netice itibariyle hükümet ve YÖK

merkezli yasaların kisvesi altında üniversitelerin bilimsel özerkliğe sahip olmakla beraber tam anlamıyla özerk kurumlar olmadığı görülmektedir.

Üniversitelerin yükümlülüğünde olan pek çok iş anayasada kanunlarla düzenlendiği haliyle uygulamaya konulmaktadır. Yükseköğretim kuruluna ve üniversitelere devletin mali kaynaklar temin ettiği, devletin yapacağı yardımlar ile ilgili planlamalar, yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları bu işler içerisinde. Ayrıca; üniversiteler üzerinde devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma esasları, öğretim elemanlarının görevleri, unvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetiştirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumlar ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri de bu kapsamdadır. Yükseköğretime giriş, devamsızlık durumu ve alınacak harçlar, disiplin ve ceza işleri, mali işler, özlük hakları, öğretim elemanının uyacağı koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin özgürlük ve teminatı içinde çağdaş bilim ve teknoloji ereklerine göre devam ettirilmesidir (Anayasa, 1982).

Üniversiteler de kendi içlerinde doğal bir işleyişe sahip olmak için diğer sistemler gibi kendi içerisinde yönetim kurulları ve organları oluşturmuştur. Bu sistemin basamaklarını senato, yönetim kurulu ve rektörlük meydana getirmektedir.

Üniversite başkanı, başkan yardımcıları, dekanlar, rektörlüğe bağlı enstitü ve yüksekokul müdürleri ve fakülte kurullarından üç yıllığına seçilen birer öğretim üyesi senatoyu oluşturur. Her öğretim yılının başında ve sonunda olmak üzere yılda iki kez toplanan senato gerekli görülen durumlarda rektör tarafından toplantıya çağırabilir. Eğitim-öğretim faaliyetleri, bilimsel araştırma ve yayın faaliyetleri ile ilgili kararlar almak senatonun temel görevleri arasındadır. Üniversiteyle alakalı meselelerde kanun ve yönetmelikler tertip etmek, eğitim-öğretim takvimini ve programını ayarlamak, alt birim kurullarının eleştirilerini değerlendirmeye alıp üniversite yönetim kuruluna üye seçmek yine senato tarafından tertip edilir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

Üniversite yönetim kurulu; rektör başkanlığında dekanlar ve senato tarafından dört yıl için alt birimlerden seçilir ve gerektiğinde rektör tarafından toplantıya çağırılabilir. Oy hakkı olmaksızın rektör yardımcıları da bu toplantılara katılabilmektedir. Yatırım ve mali plan taslak önerilerini rektörlüğe sunmak, rektörün sunduğu konular hakkında kararlar almak üniversite yönetim kurulunun sorumluluklarındandır. Aynı zamanda rektöre

yardımcı olmak için; alt birimlerden gelecek görüşleri değerlendirerek mutlak karara bağlamak, senato ve yükseköğretim üst kuruluşlarının kararlar almasında üniversite yönetim kurulunun aksiyon alması görevleri arasındadır (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

Cumhurbaşkanı 3 Ekim 2016 tarihli Kanun Hükmündeki Kararname ile rektörleri tayin etmektedir. Bu kararname gereğince YÖK üç yıldan fazla profesörlük görevinde bulunmuş üç kişiyi Cumhurbaşkanlığına takdim eder akabinde Cumhurbaşkanı üç adaydan birini tayin eder. Cumhurbaşkanının direkt atama yapma hakkı vardır ancak bu durumun gündeme gelebilmesi için üç adaydan birisinin bir ay içinde atanmamış olması üzerine YÖK'ün yeni aday listesini iki hafta içinde Cumhurbaşkanlığına sunmamış olması gerekmektedir (Yükseköğretim Kanunu, 1981). 1982 Anayasası ile rektörlerin göreve getirilmesi Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmektedir. Rektörlerin amiri YÖK başkanıdır. Dolayısıyla sorumlulukları haricindeki görev ve seyahatleri için YÖK başkanını bilgilendirme zorunluluğundadır. Üniversitelerde ise rektör tüm personelin en üst makamdaki amiridir. Rektör bu sorumluluğa bağlı olarak üniversitedeki tüm personelin atanması, yer değiştirmesi ve görevlendirilmesi gibi yetkilere sahiptir. Üniversite kuruluna başkanlık yapma, alınan kararların yürütülmesi, üniversitede düzen koşullarını ayarlama, faaliyetlerle ilgili üniversitelerarası kurula her yıl bilgi verme rektörün görevlerindendir. Bunlara ilaveten; senato görüşü dâhilinde bütçe, kadro yatırım planlarını YÖK'e sunma, görev değişikliği, göreve atama, görevden alma, izleme ve denetimi sağlama ve kanunlara istinaden belirlenen görevler ve sorumluluklar yine rektör tarafından yerine getirilir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

- **Vakıf Üniversiteleri**

Vakıflar kar amacı olmadan vakıf üniversitelerini kurar; ancak bu üniversiteler devletin denetimi ve gözetimindedir. Vakıf üniversiteleri de devlet üniversiteleri gibidir. Mali ve idari konular haricinde akademik çalışmalarında, öğretim elemanı alımında ve güvenlik yönlerinden anayasada belirtilen hükümlere bağlıdırlar (Anayasa, 1982). İlgili mütevelli heyeti tarafından seçilen rektörler vakıf üniversitelerine ve ileri teknoloji enstitülerine atanmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 1987).

Vakıf üniversitelerinde, vakıf yönetim organı tarafından oluşturulan en üst mercii mütevelli heyetidir. Mütevelli heyetini; en az üçte ikisi yükseköğrenim görmüş, en az yedi üyesi olan ve dört yıllığına atanan üyeler oluşturmaktadır. Devlet üniversitelerinde

hizmet yapan akademisyenlerde üniversitelerinin izni olması şartıyla mütevelli heyet üyesi olabilmektedir. Süresi dolan üyeler ise yeniden seçilebilirler. Mütevelli heyeti, başkanını kendi üyeleri arasından seçer. Başkanının görevlerinden biri heyet üyelerinin ismini yükseköğretim kurumuna bildirmektir. Vakıf üniversitelerinde de 3 Ekim 2016 Kanun Hükmündeki Kararname ile rektör mütevelli heyetinin YÖK'e sunduğu isimlerden Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Yükseköğretim Kanunu, 1981), Mütevelli heyeti vakıf üniversitelerinin en yüksek organı olmakla beraber vakıf üniversitelerinin tüzel kişiliğini temsil etmektedir. Rektör mütevelli heyetinin tabii üyesidir ancak mütevelli heyetinin başkanı olmaz ve kendi ile ilgili kararlara katılamaz. Mütevelli heyetinin yönetici, personel, öğretim elemanı ataması ve sözleşmelerini yapma, yükseköğretimin belirlediği bütçeyi kabul etme, uygulamaları izleme gibi görevleri vardır. Aynı zamanda mütevelli heyetinin kişi sayısı, var olan koşullar haricinde başka koşulların aranıp aranmadığı bir ay içerisinde heyet tarafından YÖK'e bildirilmelidir. 2547 sayılı kanunda rektörler için belirtilen görevler vakıf üniversiteleri rektörleri için de geçerlidir. Mütevelli heyeti öğretim elemanlarının atamasında YÖK'ün belirlediği niteliklerin yanı sıra ek şartlarda isteyebilmektedir. Özlük hakları ise YÖK'ün ele aldığı gibi 4857 sayılı iş kanununun hükümlerine göre şekillenmektedir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 2005).

Vakıf üniversiteleri yıllık faaliyet raporlarını YÖK'e sunmaktadır. Yükseköğretim denetleme kurumu yönetmeliklere göre vakıf üniversitelerini denetlemektedirler. Denetleme sonrasında ceza almayı gerektiren konular var ise; YÖK tarafından uyarılır ve düzeltme istenir. Bunun yanı sıra yeni akademik birim kurma ve program açma taleplerinin askıya alınması, öğrenci kontenjanının sınırlandırılması veya öğrenci alımının durdurulması, geçici olarak faaliyet izninin durdurulması veya kaldırılması gibi önlemler yükseköğretim denetleme kurumu tarafından sonuçlandırılır (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 2005).

YÖK'ün görüşleri dâhilinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın önerisi ile vakıf üniversitelerine Maliye bakanlığı tarafından devlet yardımı yapılabilir. Yardım alan vakıf üniversiteleri her yıl Haziran ayının başına kadar önceki yılın gelir ve giderlerini YÖK, MEB ve Maliye Bakanlığı'na bildirmelidir. Denetime tabii olan vakıf üniversitelerinden Maliye Bakanlığı her türden belge isteme ve inceleme hakkına sahiptir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 2005).

- **Fakülteler**

Bir yükseköğretim kurumu olan fakülteler; bilimsel araştırma ve yayın yapmanın yanı sıra kendisine enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluşlar bağlanabilir ve kanunla kurulabilir. Fakülte yöneticisi dekanıdır ve üniversite içinden veya dışından rektörün önerdiği üç profesör arasından üç yıllığına YÖK tarafından atanır. Üç yıllığına atamaları dekan tarafından yapılan iki dekan yardımcısı olabilir. Dekan yardımcılarının görev süresi gerektiğinde dekan tarafından değiştirilebilir. Dekanın görevleri; fakülte kuruluna başkanlık yapma, fakültenin işleyişini sağlama, kurulda alınan kararları uygulama, rektöre istediğinde yıl sonu genel durum raporu verme, fakülte kurulunun görüşü alındıktan sonra bütçe ve kadro ihtiyaçlarını gerekçeleriyle rektörlüğe sunma, fakülte birimlerinin denetim ve gözetimini yapmadır. Fakültenin tüm işleyişinde rektöre karşı birinci derece sorumlu olan kişi dekanıdır (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

Fakültenin yönetim sisteminde fakülte kurulu ve fakülte yönetim kurulu mevcuttur. Dekan başkanlığında; fakülte bölümlerinin başkanları, var ise fakülteye tabii birim müdürleri ve fakültede yer alan profesörlerin üç yıllığına seçtiği üç profesör, doçentler tarafından seçilen iki doçent ve yardımcı doçentler tarafından seçilen bir öğretim üyesi fakülte kurulunun oluşumunu kapsamaktadır. Bu kurulun görevleri; eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayın, akademik yılın planlanması ve akademik programları karara bağlama, aynı zamanda fakülte yönetim kuruluna üye seçme ve sorumlu olduğu diğer görevleri yapmaktır. Dekanın gerekli gördüğü durumlar haricinde dönem başı ve dönem sonunda toplantıları düzenlemektir. Dekanın başkanlığında; fakülte yönetim kurulunu, fakülte kurulu tarafından üç yıllığına seçilen üç profesör, iki doçent ve bir yardımcı doçent oluşturur. Dekanın çağrısı üzerine fakülte yönetim kurulu toplanır. Geçici çalışma grupları, eğitim-öğretim koordinatörlükleri ve bunların görevleri gerekli görülen durumlarda yönetim kurulu tarafından düzenlenir. İdari faaliyetlerde dekana yardımcı bir organ olarak görev yapan yönetim kurulunun görevleri yine fakülte kurulu tarafından tespit edilen karar ve esasların uygulanmasında dekana yardımcı olmaktır. Bu görevlere ek olarak; fakültenin plan ve programları, eğitim-öğretim işleyişi, akademik takvimin uygulanması, fakültenin yatırım, program ve bütçe tasarısını tertip etmekte fakülte yönetim kurulunun görevlerindendir. Ayrıca fakülte yönetimi ile ilgili dekanın ön gördüğü tüm işlerin karara bağlanma noktasında; öğrencilerin kabul işlemleri, eğitim-öğretimde ders intibakları ve çıkarılmaları, sınavlarla ilgili işlemler, kanun ve

yönetmeliklerce verilen diğer sorumlulukları yerine getirmektir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

- **Enstitü ve Diğer Üniversite Birimleri**

Rektörlüklere veya dekanlıklara bağlı olarak bütün enstitülerin sistem ve örgütlenmesi yönetmeliklere göre YÖK eliyle değerlendirilmektedir. Enstitülerin yönetim birimleri müdür, enstitü kurulu ve enstitü yönetim kuruludur. Rektör, enstitü müdürünü üç yıllık görev için dekanın önerisi ile rektörce ya da rektörlüğe bağlı üniversitelerde doğrudan atar. Müdür kendisine en fazla iki asistan belirler. Enstitü kurulu müdürün başkanlığında, asistanları ve anabilim - anasanat dalları başkanı olarak görev yapan temsilcilerden meydana gelmektedir. Enstitü yönetim kurulu ise; müdürün başkanlığında, müdürün asistanları ve enstitü kurulu tarafından seçilen üç öğretim üyesinden oluşmaktadır. Bu üç üye başkanın tavsiye ettiği altı adaydan seçilmektedir. Enstitülere bağlı olacak bilim ve anabilim dalları yönetmelikler göre belirlenir. Lisansüstü programların başka bir isimle açılması kararı ise rektörün tavsiyesine ve YÖK kararına bağlanmaktadır. Üniversitelerarası Kurul lisansüstü programların asgari içeriğini belirler. Lisansüstünde verilecek derslerin programını senatonun belirlediği asgari şartlar göz önünde tutularak enstitü kurulu tarafından karara bağlanır ve onaylanır (Üniversitelerarası Kurul (ÜAK), 1982).

Yüksekokul müdürlerini rektör üç yıllığına tayin eder. Yüksekokulda görevli öğretim elemanları arasından en çok iki yıllığına müdür seçilir, yardımcıları ise üç yıllığına atanır (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982). Fakülteye bağlı yüksekokullar ve konservatuvarlarda müdürün önerisi üzerine dekanın görüşü dâhilinde bölüm başkanı atanırken; rektörlüğe bağlı yüksekokullar ve konservatuvarlarda ise müdürün önerisi üzerine rektör atar. Dekan, atamaları rektörlüğe bildirmekle sorumludur. Bu birimlerde başkanların seçiminde öncelik profesörlerin, profesör yoksa doçentlerin, doçent yoksa doktor öğretim üyelerinden biri seçilme hakkına sahiptir (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

Yükseköğretim Kanunu (1981) 66. Maddesine göre; rektörler, dekanlar, enstitü ve yüksekokul müdürleri ile asistanları ve bölüm başkanları, görev süreleri bitmeden tayinlerindeki esaslara uygun olarak gerekirse görevlerinden alınabilmektedirler. Atamayı yapan merciinin görevden alma yetkisi bulunmaktadır.

2.2.1.3. Yükseköğretimde Özlük Hakları

Üniversitelerde yer alan tüm personeller, öğretim elemanları dâhil olmak üzere disiplin yönetmeliğindeki kararlara tabidir. Göreve son verme, görevden uzaklaştırma, kınama ve uyarma gibi çeşitli disiplin cezaları yükseköğretim mevzuatında yer almaktadır. Disiplin amiri olan kişi ya da kişiler sahip oldukları mevkiinin üst amiri olarak görev yapmaktadır (Yükseköğretim Kurulu Mevzuat, 1982).

Yükseköğretim Personel Kanunu (1983)'na göre; akademisyenler özlük ve maaş hakları 657 devlet memurları kanunun kapsamına göre ele alınmaktadır. Bazı kararlar ise YÖK veya YÖK ile eş zamanlı olarak çalışan bazı bakanlıkların görüşlerine dayanmaktadır. Örneğin; ek ders ücreti maliye bakanlığının görüşü alınarak YÖK'ün onayına derece ve kademe ilerletilmesi rektörün onayına, sözleşmeli elemanların sözleşme esasları ve ücreti YÖK'ün önerisiyle Maliye ve Gümrük Bakanlığının görüşlerine göre Bakanlar Kurulunun hükmüne göre düzenlenmektedir. Üniversite senatoları ise ders kredilerini belirleyen ilkeler üzerine hesaplamaktadır (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

Öğretim elemanları herhangi bir partiye üye olma hakkına sahip olmakla birlikte üniversitede yönetim ve idari birimde görev üstlenememektedirler. Şayet öğretim elemanları ve öğrenciler siyasi parti üyesi ise kurum içerisinde tabii oldukları tarafla ilgili herhangi bir eylemde bulunamamakla beraber propoganda da yapamamaktadırlar (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

2.2.1.4. Yükseköğretimde Bütçe

Yükseköğretim üst yapıları, yükseköğretim kurumları ve bunlara bağlı birimlerin nakit kaynakları; her yıl bütçeye konulacak tahsisatlar, kurumlar vasıtasıyla yapılacak yardımlar, alınacak harç ve ücretler, yayın ve satış hasılatları, taşınır ve taşınmaz malların kazançları, döner sermaye işletmelerinden elde edilecek karlar, bağışlar, vasiyetler ve diğer gelirler olarak düzenlenmiştir (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

YÖK tarafından onaylanmak şartıyla üniversiteler haiz oldukları kurum bazında bütçe planlamasını yapmaktadırlar. MEB'na sunulan bu plan merkezi bütçe usullerine göre yürürlüğe konulmakta ve incelenmektedir (Anayasa, 1982).

Devlet tarafından desteklenen yükseköğretim kurumlarının maliyetleri, öğrenciler tarafından karşılanacak öğrenim ücretleri ve katkı payları ile ilgili usul ve esaslar Maliye Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığının fikirleri alınarak her yılın

ilk yarısının sonuna kadar Bakanlar Kuruluna sunularak belirlenmektedir (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

2.2.1.5. Yükseköğretimde Denetleme

Üniversiteleri denetleme görevi YÖK'ün sorumluluğunda olmasına rağmen hükümet de üniversiteler üzerinde denetim hakkına sahiptir. Ancak denetlemeler ve soruşturmalar daha çok YÖK tarafından yapılmaktadır. 2015 yılının Temmuz ayında YÖK tarafından alınan kararla yükseköğretim denetleme kurulu kurulmuştur. Yükseköğretim denetleme kurulunun gayesi; yükseköğretim kurumlarını denetime tabii tutmak ve soruşturma üzerinedir. Yükseköğretim Denetleme Kurulu bağımsız bir kuruluş olmamakla beraber faaliyetlerinde YÖK'e karşı sorumludur. YÖK'ün talep ettiği denetimleri yapmak, rapor hazırlamak, sorunları ilgili yerlere bildirmek, YÖK'ün istediği meseleler üzerine görüş beyan etmek, YÖK'ün izni olmak şartıyla talep ettiği soruşturmaları yapmak kurulun görevlerindendir (Yükseköğretim Kurulu, 1987). YÖK başkanı tarafından iki yıllığına kurul başkanı tayin edilmektedir (Yükseköğretim Kurulu, 1987). YÖK ile bağlantıyı sağlamaktan ve kurulun yönetilmesinden başkan sorumludur. Genelkurmayın seçtiği üye haricindeki altı yıllığına atanan diğer üyeler yükseköğretim denetleme kurulunun üyelerini oluştururken, YÖK'ün telkin ettiği beş profesör, YÖK'ün, yargıtayın, danıştayın ve sayıştayın önerdiği adaylar içerisinde seçtiği birer kişi, genelkurmay başkanlığından bir kişi ve MEB'dan bir kişi olması şartıyla mevcut on kişiden meydana gelmektedir (Yükseköğretim Kanunu, 1981).

2.2.1.6. Yükseköğretimde Kalite

Dünyanın genelinde bir sorun olan üniversite denetlemesi ve bu denetlemelerin sayesinde kalite güvencesinin sağlanması Türkiye özelinde de başta gelen sorunlardan biridir. Bu sorunlar üniversitelerin barındırdığı başka sorunlara da yol açmaktadır. Devlet birimlerinin ilk olarak beklentisi; üniversitelerdeki değişimin kalite ve üretim ile sağlanacağı düşünülmektedir. Ancak; özgürlük gibi önemli bir boyutta olan diğer konulara gereken önem verilmemektedir. Bu bakış açısı kalitesizliğin temel sebebini oluştururken yükseköğretim çalışanlarının da içinde bulunduğu rehabetin artacağına dair görüşler geliştirmektedir. Dolayısıyla kalitenin sağlanacağı alt sebepler dikkate

alınmadan doğrudan denetimin artırılması düşünülmektedir. Bu sayede kalite ve üretimin beklenen seviyeye ulaşacağı ve fayda sağlayacağı sanılmaktadır (Güner, 2017).

Yükseköğretim Kurulu, üniversitelere bir takım girdi kriterleri koyabilmesine rağmen çıktı kontrolü yapamamaktadır. Dünyada rekabetçi, idari ve mali özerkliği olan, bağımsız kuruluşlar tarafından kalite güvencesi ve akreditasyonu hedefleyen bir mekanizma olarak Türkiye özelinde yükseköğretim kapsamını oluşturmaktadır (Alkış, 2015). Bu gayelere ulaşabilmek için YÖK tarafından yükseköğretim kalite kurulu kurulmuştur. 2015 yılında Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun ilk toplantısı yapılarak Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK), 2015). Ancak kurul yasal zorunlulukların nedeniyle YÖK'ten bağımsız olarak hareket edememektedir. Kurulun vazifesinin amacı; kalite güvencesi hususunda yükseköğretim kurumlarına daha fazla özerklik sağlama düşüncesi üzerinedir. Bu sebeple kurulun bünye ve karar verme süreçlerinde müstakil olmasına, gelecek yıllarda tam bağımsız bir yasal örgüt olmasına dair yasal düzenleme ilgili makama teklif olarak sunulmuştur. Bunun için kurumsal değerlendirme, zorunlu olmamakla beraber program akreditasyonu ve beş yılda bir üniversitelerin eğitim-öğretim, araştırma, idari işleyişlerinde dış değerlendirmeye tabii olacakları zorunluluğu geçerli olacaktır (Saraç, 2015).

YÖK bünyesinde kurulan Kalite Kurulu'nun sorumluluğu; üniversitelerde eğitim-öğretim, idari hizmetler ve faaliyetleriyle alakalı gerek iç gerekse dış kalite, akreditasyon planlamaları ve bu amacı gerçekleştirecek dış kurumların görevlendirilmesidir. Kalite Kurulu toplamda yirmi bir üyeden oluşmaktadır. Bu oluşumun içeriğini; YÖK'ü temsilen genel kurul tarafından seçilen beş üye, üniversiteler arası kurul tarafından seçilen dört üye, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nı temsilen bir üye, Kalkınma Bakanlığı'nı temsilen bir üye, Maliye Bakanlığı'nı temsilen bir üye, Milli Eğitim Bakanlığı'nı temsilen bir üye, Sağlık Bakanlığı'nı temsilen bir üye, Türkiye Bilimler Akademisi'ni temsilen bir üye, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nu temsilen bir üye, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı'nı temsilen bir üye, Mesleki Yeterlilik Kurumu'nu temsilen bir üye, Türk Akreditasyon Kurumu'nu temsilen bir üye, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ni temsilen bir üye ve öğrencileri temsilen öğrenci olmak şartıyla bir üye meydana getirmektedir. Kalite Kurulu'nun görevleri; üniversitelerde iç kalite mekanizmasının oluşumunu, rehber olmayı, raporları tanzim ederek genel kurula takdim etmeyi, uluslararası kalite ile ilgili toplantılar gerçekleştirerek gelişmeleri takip etmeyi,

üniversitelerin beş yılda bir yapmaları zorunlu olan iç değerlendirmelerin denetimini sağlamayı, kalite ve akreditasyonla ilgili usul ve esaslara şekil vermektir (Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK), 2015).

2.2.1.7. Yükseköğretimde Hesap Verebilirlik

Yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik mekanizması, kurumun üstlendiği farklı sorumlulukları açık ve net bir şekilde ifade etmesini gerektirir. Yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik genellikle kurumsal kaynaklar üzerine yoğunlaşırken yükseköğretimin öğrenci ve toplum üzerindeki etkisi ihmal edilir. Leveille (2006)'ye göre; yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik yalnızca finansal kaynaklarla ilgili değil, aynı zamanda kurumun amaçları ve hedeflerinin doğru bir şekilde tanımlama ve gerçekleştirme başarısıyla ilgilidir.

Hükümet meseleleri, reformlar, mevzuat ve değerlendirme politikaları ile ilgili olduğu kadar eğitim çalışmalarının etkililiğiyle de ilgili olan hesap verebilirlik kavramı öğrenci performansıyla ilgili olmanın yanı sıra eğitimle ilgili yasal konuları da kapsamaktadır. Yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik; kamu fonlarının yönetiminden sorumlu olan devlet yetkililerinin ve yükseköğretim kurumlarını yöneten kişilerin yükümlülükleriyle ilgilidir (Leveille, 2006). Hesap verebilirlikle ilgili literatüre bakıldığında yükseköğretim kurumlarının hesap verme sorumluluklarıyla ilgili mali şeffaflık, yükümlülük ve düzenleyici baskıları artırma gibi isteklerin yanı sıra müfredat, yükseköğretime giriş politikaları, öğrencilerin akademik başarıları, araştırma ile ilgili çeşitli isteklerde yer almaktadır (Leveille, 2006). Dolayısıyla yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik kavramı çok boyutlu, çok yönlü, kapsamlı bir konudur (Aypay, 2015).

Denetim kavramı anlam bakımından hesap verebilirliğe çok yakındır. Ancak denetimin anlamı; önceden planlanan bir faaliyetin sonuç verebilmesi için standartlara uyup uymadığı, elde edilen sonucun bu normlarla karşılaştırılması ve zorunlu olduğu esasları yerine getirip getirmediği konular üzerinde ayarlayıcı tedbirlerin alınmasıdır. Ayarlama ve denetim sistemleri ise geleceğe dair edinilmesi gerekli görülen tutumları etkileme anlamındadır ve bireylerin amatörce davranması ya da yasaları ihlal etmesi sonucunda hesap verme şeklinde, hesap verebilirliğin bir alt sistemi olarak faaliyet gösterir. Bu nedenle olmuş bitmiş eylemleri sorgulayan ve geçmişe yönelik bir sistem olarak işleyen

hesap verebilirlik *düzenleme ve kontrol* kavramlarından ayrı bir taraftadır (Mulgan, 2000).

Hesap verebilirlikle karıştırılan diğer iki kavram ise sorumluluk ve cevap verebilirliktir. Mulgan (2000)'a göre; sorumluluk bireyin başkasının referansına ihtiyacı olmaksızın yerine getirdiği eylemi ve tercihlerine yönelik yetkisidir. Bu bakımdan hesap verebilirlik başka bireylere yönelik bir kavramken sorumluluk şahsın kendisine yöneliktir. Cevap verebilirlik ise astların, üstlerinin taleplerini karşılamak için eylem haline geçme durumuna karşı istekliliktir. Bu nedenle hesap verebilirlik sorumluluğu kapsar, cevap verebilirliği destekler ancak bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılamazlar (Doğan, 2015).

Yükseköğretimde, toplumsal taleplerin bir sonucu olarak hesap verebilirlik toplum ve yükseköğretim kurumları arasında bir anlaşmadır. Bu iki taraflı anlaşmada toplumun beklentisi yükseköğretim kurumlarından isteklerinin yerine getirilmesi ve güvenilir bir şekilde üniversitelerin işlemesi iken, üniversite veya devlet yetkilileri bu beklentilerin toplumda karşılık bulmasını ve faaliyetlerini devam ettirmekten sorumludurlar (Leveille, 2006).

Hesap verebilirlik sistemleri değerlendirme araçları, okulun, sistemin, öğretmenin, öğrencinin performansını ve öğrenci öğrenmeleri için öğrenme farklılıklarını değerlendirmeye almayı sağlayan geri dönüt sistemleri ile geliştirilebilir (Doğan, 2015). Öğrenci çıktılarında etkileyici kazanımlara dair geri dönüt sistemleri süreci güçlendirici bilgiler sağlar. Aynı zamanda kurumlar için yüksek kalitede rehber bir yol; yeni oluşumlar, verimi düşük okullar için önemli bir araç, paydaşlara ve topluma önemli ve net bilgiler sağlar (Aypay, 2015). Bu yüzden yükseköğretim kurumlarında işlevsel ve uygulanabilir bir hesap verebilirlik sistemi dikkate değer bir unsurdur.

Günden güne önemi daha çok artan hesap verebilirlik; eğitimde, özellikle yükseköğretim kurumlarında mühim bir konu olarak tartışılmaktadır. Etkili bir hesap verebilirlik sistemini oluşturmak için ve hesap verebilirliği yükseköğretim kurumlarının bir parçası haline getirmek için gelişmiş ülkeler bu konuda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Bologna sürecinde kritik bir role sahip olan devletler yükseköğretim kurumlarında birçok reformun ve girişimin konusu olmuştur. Bu devletler, ülkelerini kurumlarıyla muasır düzeye getirebilmek için yükseköğretimde kalite güvencesi ve yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik ile ilgili faaliyetlerini artırarak dünyadaki

pek çok yükseköğretim kurumuna rehber olmuştur. Bologna sürecinde amaç; Avrupa değerlendirme sistemleri aracılığıyla üniversitelerde bir kendilerine özgü bir boyutu geliştirmeyi hedefleyerek uluslararası yükseköğretim kurumlarında bir standartlaşmayı amaçlamaktadır. Bu noktada da toplumla olan ilişkiyi dikkate almaktadır. Bu yüzden bu süreç, dünya genelinde yükseköğretim kurumları adına hesap verebilirliğe yönelik önemli bir girişim olarak kabul edilebilir (Doğan, 2015). Türkiye ise; üniversitelerde kaliteyi artıracak hesap verebilirlik prosedürleri için Avrupa ile diyalogda bulunma ve ortaklık yapma taahhüdünde bulunarak Kalite Güvencesi için Avrupa Kurumu (ENQA), Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri (ESIB) ve Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği (EURASHE)'ne dâhil olmuştur (Yükseköğretim Kurulu, 2007).

Finansal yönetimi, Maliye Bakanlığı tarafından sağlanan YÖK; yükseköğretim sisteminin yönetiminden, akademik ve idari boyutlarından sorumludur. Mali konularda söz hakkına sahip olmayan YÖK yükseköğretim sisteminin planlanmasından ve yönetiminden sorumludur. Ancak bu durum üretilen politikaların uygulanmasında pek çok soruna sebep olmaktadır. Maliye Bakanlığı'nın görevlerinden dolayı yükseköğretime ayırdığı kaynakların kullanımı konusunda YÖK, TBMM'ye karşı yükümlü değildir (Doğramacı, 2007). Bu nedenlerden dolayı; gerek hesap verebilirlik gerekse yükseköğretim alanında etkin bir politika ilerleyişinin takip edilebilmesi için Türk eğitim sisteminin hesap verebilirlik bakımından geliştirilmesi ve Yükseköğretim Kurulu'nun bünyesinde ciddi değişikliklere gidilmesi zaruri bir durum haline gelmiştir (Acar, 2012). Üniversitelerde merkezi olan bir yapı ile merkezi olmayan bir yapının kontrol mekanizması farklı olduğundan yükseköğretim sisteminde organizasyon ve yönetim yapısı önemli bir konu olmaktadır. Ayrıca finansman sisteminin yapısı da denetim ve kontrol sistemini büyük ölçüde etkilemektedir (Güner, 2017). Bu konu gelişmiş ülkelerde denetim ve kontrolün üniversitelere ayrılan fonun dağıtım ve harcamasının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Yükseköğretim sisteminin nasıl bir yapıda olduğunu gösteren, otonomi düzeyidir. Üniversitenin otonomi düzeyi en başta fon olmak üzere tüm denetlenen ve kontrol edilenler arasındaki dengeyi göstermektedir. Yukarıda bahsedilen unsurlar bir ülkenin yükseköğretim sisteminin genel olarak nasıl bir yapıda olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Güner, 2017).

2.2.1.8 Yükseköğretimde Özerklik

Özerklik kavramı pek çok bilim insanı tarafından ele alınmış geçmişten günümüze kadar üzerinden oldukça tartışma yaratan bir konu olmuştur. Genel bir tanımla özerklik; bir zümrenin, bir kuruluşun kendi kendini, oluşturduğu yasalara göre, hür bir şekilde yönetme hakkı ve durumudur (Bozkurt, 2012). Erdem'e (2013) göre özerklik bir şahısın veya zümrenin sorumluluklarını yerine getirmesine izin verecek ve diğer zümrelerle aynı olmayacak şekilde kimliğini muhafaza etmeye yetecek kadar bağımsız bir şekilde davranabilmesidir. Korkut (2001) ise özerkliği; kendi kendini yönetme yetkisi, hakkı olarak almıştır. Akademik camiada tam anlamıyla bir görüş birliğine varılamayan, sürekli tartışılan ve konuşulan bir konu olan özerklik kavramı herkesin kendine göre algılayarak yorumladığı bir konu olmuştur (Aktan, 2021).

Kamu tarafından finanse edilen üniversitelere genel olarak bakıldığında yetki ve sorumlulukların ülkeden ülkeye farklılaştığı görülmektedir. Yetkilerin doğrudan yükseköğretim kurumuna bağlı olduğu ya da doğrudan devlet veya aracı kuruma ait olması o ülkenin kamu yönetim sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda yükseköğretimin tanımı ve sınırları, o ülkenin tarihi ve kültürüyle yakından ilişkilidir. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda yükseköğretim kurumlarının yetkileri ve özerkliğinin sınırları ortaya çıkmaktadır. Özerkliğin ortak bir tanımı olmamasına rağmen Avrupa Üniversiteler Birliği (AÜB) ve OECD gibi kurumlar tarafından yapılan özerklik tanımlamaları kişi ya da kişiler tarafından geniş bir alanda kabul görmektedir (Çelik ve Gür, 2014).

Avrupa Üniversiteler Birliği, 2007 yılında yükseköğretim sistemi ve özerklikle ilgili Lizbon Deklarasyonunu yayınlamıştır. Bu bildiriye göre özerklik dört temel boyutta ele alınmıştır (European University Association, 2007). Bu konuya dâhil dört boyut şu şekildedir

1. Akademik özgürlük (derece verme; müfredat ve öğretim yöntemlerine karar verme; araştırma alanına, kapsamına, amacına ve yöntemine karar verme);
2. Mali özerklik (fon bulma ve tahsis etme; öğrenci harçlarına karar verme; artan bütçenin üniversiteye kullanımına karar verme);
3. Örgütsel özerklik (üniversitenin yapısını ve mevzuatını belirleme; sözleşme yapma; karar verme organlarını ve kişilerini seçme);

4. İstihdam özerkliği (işe alma, maaşı belirleme ve yükseltme sorumluluğu) (Estermann, Nokkola ve Steinel, 2011).

Lizbon Deklarasyonu’da üniversitelerin özerkliğini ölçmeye yönelik, özerklik dört temel kategori ekseninde ele alınmış ve her bir kategori de birçok göstergeye ayrıştırılmıştır (Şekil 1).

Örgütsel Özerklik	Mali Özerklik	İstihdam Özerkliği	Akademik Özerklik
En üst yöneticiyi seçmek	Kamusal fonların tipi ve süresinde belirleyici olmak	İşe alım süreçleri üzerinde karar vermek	Toplam öğrenci sayısını belirlemek
En üst düzey yöneticiyi seçme ölçütlerini belirleme	Üniversitenin artan gelirlerini elde tutabilmek	Tüm personelin ücretlerini belirlemek	Lisans ve lisansüstü öğrencileri seçebilmek
En üst yöneticiyi görevden alma	Borç alabilmek	Personeli işten çıkarmak	Yeni akademik programlar açabilmek
En üst yöneticinin görevde kalma süresini belirleme	Kendi binasına sahip olmak	Yükselme şartlarını belirlemek	Akademik programları sona erdirmek
Yönetim kurullarındaki dış üyeleri seçmek	Harç ücretinin miktarını belirlemek (ulusal ve AB ülkeleri)		Öğrenim dilini belirlemek
Akademik yapılar üzerinde karar verebilme	Harç ücretinin miktarını belirlemek (uluslararası)		Kalite güvence mekanizmalarını ve sağlayıcılarını seçmek
Tüzel kişilik oluşturabilme			Programların müfredatlarını belirlemek

Şekil 1. Avrupa Üniversiteler Birliği’ne göre Özerkliğin Boyutları

Kaynak: Estermann, Nokkola, ve Steinel, 2011.

Avrupa Üniversiteler Birliği tarafından; Estermann, Nokkola ve Steinel’in (2011) Avrupa’daki ülkelerin özerklik seviyelerini göstermek ve birbirleriyle mukayese etmek amacıyla yaptıkları çalışmada örgütsel, mali, istihdam ve akademik özerklikler üzerine göstergeler oluşturulmuştur. Bu göstergeler Şekil 1’de verilmiştir.

Bu çalışma Avrupa Üniversiteler Birliği tarafından hazırlanmıştır. Üniversitelerde en üst yöneticinin seçilmesi, görevden alınması, görevde kalma süresinin belirlenmesi, yönetim kurullarına dış üyelerin seçilmesi, akademiye ilgilendiren yapılar üzerinde karar verebilme, tüzel kişiliklerin neye göre oluşabileceği örgütsel özerklik başlığı altında çalışılmıştır. Mali özerklik konuları ise; kamusal fonların türü, süresi gibi konularda karar alıcı olma, üniversitenin artan gelirlerini yönetmek, kredi alabilmek, kendi yapısına sahip olmak, harç ücretlerinin oranını belirlemektir. İstihdam özerkliğinde; işe alım

süreçlerinde ihtiyaca göre kişilerin sahip olması gerektiği niteliklere karar vermek, personellerin maaşlarını belirlemek, personeli görevden uzaklaştırmak, terfi ya da personelin görevindeki başarısından dolayı onure etme şartlarını belirleme konularını kapsamaktadır. Son olarak akademik özerklik konusunda; öğrenci mevcudunu belirlemek, lisans ve lisansüstü öğrencilerin seçimi, yeni akademik programların açılabilmesi, akademik programları sonlandırmak, öğrenim diline karar verme, kalite güvence sistemlerini ve tedarikçilerini seçme, programların müfredatlarına karar verme gibi konuları içermektedir (Çelik ve Gür, 2014).

Söz konusu çalışmada; özerklik göstergeleri üzerinden 28 ülkenin karşılaştırılması yapılmış ve özerklik düzeyleri belirlenmiştir. Buna göre; örgütsel özerklikte ilk sıraları İngiltere, Finlandiya, Danimarka, Estonya, Almanya ve İrlanda almıştır. Sıralamada Türkiye ise 28 ülke arasından 27. olmuştur. Bu ülkelerin ilk sıralarda yer almasının birkaç sebebi; yükseköğretim kurumlarında kendi fakülte bölümlerini açabiliyor olmak, kar amaçlı ya da kar amacı olmayan tüzel kişiliğe sahip olabilme, yönetim birimlerinde üniversite dışından kişilere görev yetkisinin verilebilmesi örgütsel özerkliğin sınırlarının genişliğini göstermektedir. Mali özerklik açısından İngiltere, Estonya ve Lüksemburg ilk sıraları alırken bu ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarında kendi yapısına sahip olma, harç oranlarına karar verme, artış gösteren gelirleri tutma ve yönetme, kamusal fonların türü ve süresini hakkında karar alma noktasında oldukça geniş bir özerklik alanı mevcuttur. İstihdam özerkliğinde ise yine İngiltere, İsveç, İsviçre Estonya ön sıralarda yer almaktadır. Çalışanların kadro istihdamı, ücreti, işe alım ve yükselmelerde yönetim mekanizmasının temel karar vericileri üniversitelerin kendisidir. Türkiye ise orta-az seviyede 23.sırada yer almaktadır. Türkiye gibi Almanya, Slovakya, İtalya, İspanya ve Fransa'da işe alıp çıkarma, maaşları belirleme ve terfi etme mevzularında pek çok sınırlandırma ile karşılaşılmaktadır. Akademik özerklik açısından İrlanda, Norveç, İngiltere, Estonya, Finlandiya ve İzlanda oldukça geniş yetkilere sahiptir. Öğrenci mevcuduna karar verme, yüksek lisans ve doktora gibi lisansüstü çalışmalar için öğrenci seçme hususunda üniversiteler asıl karar vericidirler. Türkiye, İspanya, İtalya, Danimarka, Macaristan ve Hollanda ise ön sıralarda yer alan ülkelere göre orta- az seviyede daha az akademik özerk yapıya sahiptir (Estermann, Nokkola ve Steinell, 2011). Yapılan çalışmada karşılaştırılan ülkeler arasında Türkiye'nin her göstergede son sıralarda yer alması Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında özerklik konularında pek de

iyi durumda olmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de örgütsel, mali, istihdam ve akademik özerklik göstergeleri üzerinden yeni yapılanma içerisine girmesi gerektiği söylenebilir (Bozkurt, 2012).

OECD ise Avrupa Üniversiteler Birliği’nin hazırlamış olduğu özerklik ölçütlerine benzer ölçütler hazırlamıştır ve bunları sekiz madde halinde toplamıştır. Bunlar;

- Kendi binasına ve ekipmanlarına sahip olma,
- Borçlanma,
- Kendi hedefleri doğrultusunda bütçeyi kullanma,
- Müfredat belirleme ve akademik teşkilatı kurma,
- Akademik personel için istihdam belirleme ve işten çıkarma,
- Öğrenci kontenjanlarına karar verme,
- Öğrenci harç miktarlarını kararlaştırma.

OECD’nin hazırladığı tabloda toplam 14 ülke karşılaştırılmıştır. Bu tabloya göre Avrupa ülkelerindeki üniversitelerde Türkiye, Japonya ve Kore gibi üniversitelere istinaden akademik yapı, ders içeriklerini belirleme ve akademik istihdamı belirleme konularında daha fazla özerk yapıya sahip olduğu görülmüştür. Üniversitelerin mali ve finans konularında ise bir üst birime bağlı olduğu diğer akademik işlere göre daha yaygındır. Örneklandırmek gerekirse; Polonya, Meksika, Hollanda, Avustralya, İrlanda, İngiltere ve Norveç gibi ülkelerde üniversiteler akademik istihdamı sağlamada ve işten çıkarma konusunda söz sahibi iken, akademik teşkilatın kurulumunda ve ders içeriklerinin belirlenmesi hususunda da daha fazla özerk yapıya sahiptir. Ancak OECD ülkelerinin çoğunda; Norveç, Finlandiya ve İsveç öğrenci harçlarının belirlenmesinde ise üniversitelerin özerklikleri daha fazla sınırlı bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra Hollanda, Polonya, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerdeki üniversitelerde ise bu konuda daha sınırlı bir yapıya sahiptir. Bahsi geçen ülkelerdeki yükseköğretim kurumlarının özerklik alanı daha geniş bir yapıya sahipken göreceli olarak Avusturya, İsveç, Norveç ve Finlandiya’da ise özerklik daha kısıtlıdır (OECD, 2003). Fakat Türkiye, Japonya ve Kore’de yükseköğretim kurumlarının yetkileri ve özerklik alanları ise diğer ülkelere göre daha kısıtlıdır (Günay, Vakıf üniversitesi statüsü ile kalite güvencesi ve akreditasyon ilişkisi., 2008).

Dünya genelinde üniversite özerkliği üç başlık altında toplanmaktadır; mali özerklik, yönetsel özerklik ve bilimsel özerkliktir.

- **Mali Özerklik**

Mali Özerklik, kendine has kaynaklardan kamu tüzel tüzel kişiliğinin rahatlıkla yararlanması, kanunların öngördüğü esaslar bünyesinde kendi organlarının kararlarını baz alarak harcama yapabilmeleridir.

Üniversitelerde mali özerklik, üniversite kurumlarının kendi mal varlığına sahip olması ve kanunların sınırları dâhilinde sarfiyat yapabilme yetkisidir. Dünya’da hiçbir üniversite tam anlamıyla mali özerkliğe sahip olmamakla birlikte gerekli mali imkânlarını karşılayamamaktadırlar. Devletler üniversitelere değişen miktarlarda kaynak imkânı tanımaktadır. Yani üniversiteler bütçelerinin serbestçe düzenleme ve yönetme yetkisi devlet kontrolündedir. Bunun sebebi ise üniversitelerin tüzel kişiliğe sahip olmalarıyla açıklanabilir. Aynı zamanda üniversiteler kendi yönetimleri altında bazı mali kaynaklara sahip olduğu gibi bu kaynakların kullanımında siyasi organların araya girmeksizin tamamıyla kendine özgü tasarruf yetkileri de olmalıdır. Bu durum ise kaynağını üniversitelerde bulunması gereken mali özerklikten almaktadır. Üniversiteler kendine özgü bütçe hazırlama, kendine özgü mali kaynaklarını oluşturma ve kendine özgü mali kaynaklarını kullanabildiği takdirde mali özerkliğin boyutlarını fiili olarak gerçekleştirmiş olur (Korkut, 2001).

Bilgi toplumu ve bu böyle bir toplumun ekonomisinde; üniversiteler kendilerine ayrılan asgari düzeydeki kaynaklarla toplumun üniversiteden artan beklentilerini karşılamakla yüzleşmişlerdir (Yükseköğretim Kurulu, 2007). Günümüzde bu durum dünyanın çoğu ülkesinde üniversitelerin mali kaynaklarını çoğaltmak için farklı yollara başvurmasına sebep olmaktadır. Üniversiteler serbest piyasa ekonomisinde girişimci bir yaklaşım izleyerek kendileri için ayrılan kamu kaynaklarının yanı sıra kurum, vasıta, aygıt özellikle bilgi birikimi yüksek ve kabiliyetli, özellikli insan gücünü değerlendirerek kaynak oluşturmaya çalışmaktadır (Erdem, 2013). Bununla beraber devletlerin üniversitelere mali anlamda desteğini azaltması üniversitelerin özerkliğini genişletmektedir. Üniversitelerin mali özerkliğinin artması için devlet sanayi ilişkileri yeniden düzenlenmeye alınmaktadır. Yönetimsel ve bilimsel konulardaki idari-kontrol görevleri ara kurullara devredilmekte olup kalite güvencesi hesap verebilirlik gibi konuları da hayata geçirmektedir. Buna istinaden üniversitelerinde finansal ve yönetimsel işlemleri ve akademik faaliyetlerini şeffaflıkla dış denetim sistemlerine açarak topluma hesap vermesini sağlamaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2007).

Bilgi, beceri ve teknolojinin üretildiği hizmet veren üniversiteler finansal boyutların hâkim olduğu mal üreten şirketlerden farklı bir toplumsal kurumdur. Aynı zamanda bürokrasinin hâkim olduğu örgütlerden de farklıdır. Bu sebeple üniversitelere eşitlikçi toplumsal ilişkilerin egemen olduğu bir kurum olarak bakmak yerinde olacaktır (Akşit, 2002).

- **Yönetsel(İdari) Özerklik**

Kuruma özgü kurallar dâhilinde devam ettirilecek her türlü faaliyeti uygulama hakkına sahip olma alanı için kullanılan özerklik türü yönetsel (idari) özerkliktir. Yükseköğretimde yönetsel özerklik denilince, üniversitelerin üyeleri tarafından demokratik usullerle oluşturdukları organlar aracılığıyla yönetilmesi ve denetlenmesidir. Herhangi bir hukuksuz gerekçe olmadan üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları üniversite dışındaki makamlarca mevki ve sorumluluklarından uzaklaştırılamaması anlamına gelmektedir (Erdem, 2013).

Yönetsel özerklik üç önemli boyutta ele alınmaktadır; yönetim organlarının iş başına gelme ve ayrılma biçimleri, bu organların özgürce karar alması ve uygulama yetkileri ve üniversitedeki bütün çalışma zümrelerinin yönetime katılımlarıdır (Aktan, 2021). Yönetsel özerklikte önemli olan diğer bir boyut ise yönetimin denetime açık olmasıdır (Bozkurt, 2012).

Yönetsel özerklik aynı zamanda üniversitenin öğrenci seçme, kendi personelini işe alma, başka kurumlarla istediği gibi işbirliğine gitme ve akademik unvan verme konularında kendi kararıyla seçtiği organlar aracılığıyla yönetilme bağımsızlığını da kapsar (Küçükcan ve Gür, 2009).

2.2.2. Yurt Dışında Yükseköğretim Yapısı

Bazı ülkelerin yükseköğretim yapısına değinmek çalışmanın ana konusu olan akademik özgürlüğe dair fikir vermesi açısından önemli görülmüştür. Yükseköğretim sistemini etkileyen birçok değişken vardır; bunlardan başlıca olanları, ekonomik gelişmeler, bilgi toplumunun gelişmesi, demokrasi, artan nüfus, tarihsel, coğrafik ve politik durumlardır (Güner, 2017). Her ülkenin kendine özgü yükseköğretim yapısı ve kültürü olduğu gibi birbirlerine benzerlikleri de söz konusudur. Bu nedenle her bir ülkenin yükseköğretim sistemi ayrı bir araştırma konusu olabilmektedir. Ancak göz ardı edilemeyen bir husus olarak her nerede olunursa olunsun akademik özgürlük ile üniversite özerkliği ayrı

düşünülemez bir bütündür. Dolayısıyla çalışmada ülkeler gelişmişlik açısından düşünüldüğünde belli başlı ülkelerin yükseköğretim sisteminden ve Türkiye'nin yükseköğretim yapısından söz edilmiştir.

2.2.2.1. Amerikan Yükseköğretim Yapısı

Amerika'da üç ana yükseköğretim yapısı vardır. Tüm yönetim yetkilerini barındıran tek kampüslü üniversitelerdeki yönetim kurulu, tüm yönetimden sorumlu ve tüm kampüslerin üstünde olan çok kampüslü üniversiteler, son olarak ikili kurul olarak isimlendirilen üst ve ara kurulun olduğu ve görev sorumluluklarının ikisi arasında paylaşıldığı yapıdır. Bazı kurullar mahalli idareler tarafından seçilirken bunların iki farklı durumu söz konusudur. Bazıları destek amaçlıyken bazılarının kamu adına üniversiteyi düzenleme görevi vardır (Anthony, 2014).

Her üniversitenin kendi mütevelli heyeti vardır ve bu mütevelli heyetleri farklı isimler alabilmektedir. “Naipier Heyeti (Board of Regents)”, “Mütevelli Heyeti (Board of Trustees)”, “Yükseköğretim Heyeti (Board of Higher Education)”, “Gözlemciler Heyeti (Board of Visitors)”, “İdareciler Heyeti (Governing Board)”, veya “Denetleme Heyeti (Board of Overseers) olarak isimlendirilmişlerdir. Türkçe'ye yönetim kurulu olarak aktarılan bu terimler aynı görevleri yapmamakta olup benzerlik içermektedir (Gür, 2016, ss.17-22).

Hesap verme ölçütleri, akademik programların düzenlenmesi, finans işleri ve politik kararları alma yönetim kurulunun görevleridir. Bu kurul mahalli idareler ve resmi mevkiler tarafından belirlenir (Eckel ve King, 2004). Yerel hükümetlerce atanan yönetim kurulunun üyeleri sayısı 10 ile 25 kişi arasında değişebilmektedir. Bu atamalar dört şekilde yapılmaktadır: hükümet tarafından doğrudan seçilenler, başka bir kuruluştaki görevli olup kurulda görev alanlar, valiliğin seçtiği kişiler ve seçim yöntemiyle belirlenen kişiler. Yerel hükümetlerce atanan yönetim kurulu başkanının görevi ise üniversite başkanının performansını izlemek ve kurula başkanlık etmektir (Fielden, 2008).

Çoklu kampüse sahip üniversitelerde tüm kampüslerden sorumlu olan ve yerel hükümet ile üniversite arasında ek bir ara kurul daha olan ayrıca bir kurul daha vardır. Bütçe, koordinasyon ve standartlarla ilgilenen ve tüm kampüslerden sorumlu ayrı başkan seçilmekte ve şansölye (chancellor) olarak adlandırılmaktadır (Eckel ve King, 2004).

Üniversiteye başkan veya şansölye seçme görevi mütevelli heyetlerince yapılır ve bu görev yerine getirilirken başkan seçilecek kişinin saygın ve lider birisi olmasına önem verilir. Başkan olacak kişi üniversiteye finansal kaynaklar sağlayabilmeli, finansal kaynakları etkin kullanabilmeli ve üniversiteyi her açıdan ileriye götürebilecek düzeyde biri olmalıdır. Üniversite başkanı akademik kuruldan ve yönetimden sorumlu olmakla beraber genelde kıdemli bir akademisyen olur ancak hükümetten veya kamudan biri de olabilmektedir (Fielden, 2008). Diğer ülkelere göre Amerika’da üniversitelere ve eyaletlere göre yönetimde daha fazla çeşitlilik görmek olasıdır. Bunun sebebi bazı eyaletlerde yönetim kurulları eyaletlerin istedikleri sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü olmakla beraber bazı üniversiteler ise kurumsal otonomiye benimsemektedir (Güner, 2017).

Amerika’da ki üniversiteler çoğunlukla özerk olma yönünde eğilim göstermektedir. Üniversiteler kendi fonlarını kendileri oluşturduğu için ve hükümetten daha az fon aldığı için pazar ekonomisine kaymanın sebeplerini bu şekilde gerekçelendirmektedir. Öğrenciler, bağışlar, kamu veya özel sektör adına yapılan projeler; Amerikan üniversitelerinin şu anda mali kaynağını sağlamaktadır (McLaughlin, 2005).

2.2.2.2. Almanya Yükseköğretim Yapısı

Akademik özgürlüğün tanımı ilk kez Almanya’da Humboldt Üniversitesi tarafından kullanılmıştır. Bu kavrama göre öğrenme ve öğretme özgür olmalıdır. Alman kanunlarında bilime, sanata, araştırmaya, öğretime özgürlük atfedilmekte olup ve bu özgür tutuma göre kurumlara bağlılığın olmaması gerektiği yönündedir. Özerklik kavramı ise akademik özgürlükle bağdaştırılmış ve üniversiteye devlet tarafından idari ve mali müdahalelerin üniversite özerkliğini tahrip ettiği yönünde bir durum olarak gösterilmiştir (Bozkurt, 2012). Bulundukları bölgelerdeki eyalet kurumlarına bağlı olan üniversiteler üzerinde federal hükümetlerin etkisi sınırlı olmakla beraber yasalarla belirlenmiştir. Aynı zamanda eyaletlerin hükmü dışında olan konularda federal hükümetle işbirliği yapılmaktadır. Bu konular genellik ve eşitlik şartlarını kapsamaktadır. Bunun haricinde diğer konular federal hükümetten bağımsız olarak eyalet hükümetlerinin gözetimi ve düzenlemesindedir (Gaehtgens, 2005).

Alman yükseköğretim yapısı üç aşamalı bir sistemdir: Birincisi eyalet, ikincisi üniversite ve üçüncüsü fakülte yönetimi şeklindedir. Sürekli reformlara açık olan Almanya

yükseköğretim sisteminin amacı; üniversitelerine özerk, az denetimli, fazla finans yardımı yapılan etkili ve öncü kurumlar özelliklerini kazandırmaktadır. Bu yüzden Amerika'daki mütevelli heyetine benzer (Board of Trustees) eyalet ile üniversite arasında görev yapacak ara organ görevini üstlenen bir yönetim kurulu kurulmuştur (Güner, 2017). Eğitim ve kültür bakanlığı tarafından düzenlenen konferanslarda eyaletlerde Alman yükseköğretim politikalarına dair kararlar alınır. Eyaletler hazırladığı yasalar ile üniversitelerin statüsüne ve yapılacak olan finans yardımına karar vermektedir (Hartwig, 2004). Üniversiteler için belirlenen bütçeler eyalet meclisinin onayından geçen yıllık bütçelere göre belirlenir. Aynı zamanda üniversitelerin ihtiyacı olan bina, donanım ve malzeme ihtiyaçları da eyaletler tarafından karşılanmaktadır. Üniversitelerin belirlenen bir bakanlığa bağlı olması eyalet yasalarında yer alır ve alınan kararlar bakanlığın onayından geçmek zorundadır (Kehm, 1999).

Üniversite ile eyalet arasında görev yapan yönetim kurulu hem yapısı gereği hem de üye sayısı olarak değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla yönetim kurulları gerek üye sayıları olarak gerekse değişen sayıda alt komitelere bölünerek görev yapmaktadır. Finans konularında denetleme ve kararlar vermek kurulun öncelikli görevleri arasındadır. Diğer görevleri ise; bütçe kararlarının onaylanması, bazı anlaşmaların onaylanması, üniversite senatosuna rehber olma, raporların kontrolüdür (Pritchard, 2006).

Üniversite senatosunda profesörler, akademisyenler, akademi dışı personeller ve öğrenciler belirli sayıda ve oranda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra rektör ve dekanlar da senatoya eşlik etmektedir. Bütçe planları, idari işler, eğitim, araştırma, program oluşturma, öğrenci sayıları, rektörün faaliyetlerini inceleme, faaliyetlere onay verme senatonun görevleri kapsamındadır. Üniversitenin yönetiminden rektör ve yardımcıları sorumludur. Rektörün; senato, üst yönetim kurulu ve eyalet bakanına hesap verme sorumluluğu ile gücü sınırlandırılmıştır (Fielden, 2008).

2.2.2.3. İngiltere Yükseköğretim Yapısı

İngiltere'de üniversitelerin özerkliği kanunlar ile düzenlenmektedir. Bazı üniversitelerin özerklik seviyesi kraliyet vakfı veya parlamento gibi ulusal otoriteler tarafından belirlenirken yükseköğretim kurumları hükümet tarafından yönetilmeyen ve bir şirkete ait olmayan bağımsız tüzel kişiliğe mahsus kurumlardır (Güner, 2017).

İngiltere üniversitelerinin çoğunluğunda yönetim şekli akademik yönetim ve kurumsal yönetim birbirinden ayrı olarak temellendirilmektedir. Akademik işler ile ilgili kararları üniversite içi çalışanların oluşturduğu akademik kurul veya senato yapmaktadır. Zaman zaman bu kurulda dekanlar ve bazı seçilen üyelere yer almaktadır. Yönetim işlerine bakmakla sorumlu olan rektör; yönetim kurulunun üyesi olabilmekte ancak başkan olamamaktadır. Bunun yanı sıra akademik kurula başkanlık yapabilmektedir. Fon ile ilgili işlerle ilgilenen ve kurumun resmiyete uygun bir şekilde işlemlerini sağlayan bir konsey veya kurumsal yönetim olarak bilinen yönetim kurulu vardır. Yönetim kurulu 17-25 arası üyeden oluşurken bu kurula dışarıdan gönüllü üye kabul edilebilmekte ancak üye herhangi bir ücret alamamaktadır. Kurulun alt kurulları olduğu gibi başkanlık görevini de dışardan seçilen biri yapabilmektedir (Schofield, 2009).

Süre sınırlaması olmaksızın yönetici bu kurul tarafından atanır. Fakat bazı köklü üniversitelerin yönetim şekilleri farklı olabilmektedir. Atanan yöneticinin diğergamlık, dürüstlük, nesnellik, sorumluluk, liderlik, şeffaflık, vizyoner gibi belirli vasıflara sahip olması gerekmektedir. Yönetici kurulun asıl erekları kapsamında öğrenci taleplerine hassasiyet gösteren, üniversite özerkliğini ve akademik özgürlüğü önemseyen, ortaklarıyla dürüst ve net bilgi paylaşımı yapan, fırsat eşitliğine ehemmiyet gösteren, topluma karşı hesap vermekten çekinmeyen ve muhtelif topluluklardan üniversiteye girişin önünün açılmasını sağlayan içerikler vardır (Committee of University Chairs , 2018).

İngiltere üniversitelerine, halka yapılacak olan giderlerden belirli oranlarda bütçe ayrılır ancak bu bütçenin teftişı ne hükümet ne de kamu sektörleri tarafından yapılır. Bunun yanı sıra üniversitelerin kamu sektörlerine veya hükümete hesap verme zorunluluğu yoktur. Merkezi fon kurumları üniversitelere rehberlik ederek finansal destek sağlamaktadır. Yönetimin varlığı ve bütçenin mantıklı bir şekilde yapılması üniversitelerin bağımsızlığını desteklemektedir. İngiltere Yükseköğretim Fon Konseyi (HEFCE, Higher Education Funding Council for England), Wales Yükseköğretim Fon Konseyi (HEFCW, Higher Education Funding Council for Wales), İskoçya İleri ve Yükseköğretim Fon Konseyi (SFC, Scottish Further and Higher Education Funding Council) ve Kuzey İrlanda ile birlikte dört adet fon konseyi bulunmaktadır. Bunun sebebi ise İngiltere'nin birleşik krallık olmasından kaynaklıdır. Bu dört bölgenin kendine has yükseköğretim politikaları

vardır. Merkezi olan fon konseylerinin görevi; kurumları kontrol etme, fon sağlama ve bu konularda devletin sorumlu birimlerini bilgilendirmektir (Baskerville, 2013).

Hükümet akademisyenleri ve diğer hizmet personellerini üniversitelerin kendi alımlarına bırakmıştır. Maaşlar hükümetler ve sendikalar arasındaki anlaşmalara göre üniversitenin tavsiyesine göre belirlenmektedir. Bu sistem içerisinde akademik özgürlük ve özerklik İngiltere üniversitelerinin ileriye gitmesi için iki vazgeçilmez unsurdur (Baskerville, 2013).

2.2.3. Akademik Özgürlük Kavramı ve Tanımı

Toplumun yeniden üretimini ve bilginin birikimini sağlayan, geçmişte bu görevi üstlenen tapınaklar, manastırlar, kiliseler ve medreselerken günümüzde üniversitelerdir. Barnett, (2007)'e göre üniversiteler, akademisyenlere ve öğrencilere kendilerini gerçekleştirebilme imkânı tanıyan, hayatı anlamlandırmalarını sağlayan, kendi felsefelerini oluşturabilen, kendi farkındalıklarını keşfetmelerini sağlayan mekânlardır. Dolayısıyla toplumun gelişimini, dönüşümünü, fikirlerin doğmasına, gelişmesine ve tartışılmasına olanak sağlayan üniversiteler ve üniversitelerin bileşenlerinden olan tüm bunların büyümesine imkân sağlayan öğretim üyeleridir (Seggie ve Gökbel, 2014). Bilimin uygarlıklar adına gelişebilmesi için akademisyenler tarafından yapılan faaliyetler yerine getirilmesi gereken asli görevlerindendir. Üniversiteleri üniversite yapan, devletin diğer kurumlarından ayıran, bilim yuvası haline getiren onlara kimlik kazandıran en temel ilke ise akademik özgürlüktür (Baskan, 2001). Üniversitelerin sacayağı olan akademisyenler ve öğrenciler başka insanların hak ve özgürlüklerine zarar vermeden istediklerini dile getirebilme, düşünebilme ve hissedebilme hakkına sahiptir (Badley, 2009). Toplumsal dönüşümü ve bilginin üretimini sağlayan bu merkezlerin amaçlarına erişebilmeleri için akademik özgürlük bir haktır. Akademik özgürlük; genellikle akademinin bileşenleri olan akademisyen ve öğrencilere özgü bir hak olarak ilgili oldukları alanlarda ifade, araştırma, öğretme ve öğrenme özgürlüğü olarak tanımlanmıştır. Karran (2009), herhangi bir korku ve otorite altında olmadan çalışmalarını sürdürebilmek için akademik özgürlük kapsamında akademisyenlerin yayın, araştırma, öğretme konusunda özgür olduklarını söylemiştir. Akerlind ve Kayrozz (2003); akademik özgürlüğü; devletin kişilerin özel alanlarına müdahalesinin olamayacağı negatif statü hakları olarak değerlendirerek; bilimsel araştırma yapan

akademisyenlerin gerek dini gerek politik gerekse yönetim otoriteleri tarafından etik ilkelere aykırı olmaksızın bilimsel çalışmalarını yürütebilme hakkı olarak belirtmiştir. Dolayısıyla bilimsel gerçekliğe ve geçerliliğe erişme amacı içerisinde olan bilim insanlarının herhangi bir otoriteye boyun eğmeden, sınırları belirlenmiş koşullardan sıyrılarak en gerçekçi sonuçlara ulaşabilmesi için maksimum bağımsızlık hakkıdır (Dinler, 2013). Akademik özgürlük; yükseköğretimde yer alan öğretim üyelerine kendi alanlarında profesyonel standartlarla araştırma ve öğretim yapabilmeleri için tanınan üst düzeyde bir hak olduğunu ancak her alanda geçerli ve sınırsız bir hak olmadığı Karran (2009) tarafından ifade edilmiştir. Mesleki açıdan kendini kanıtlamış akademisyenlerin yetkili ve ehliyetli oldukları alanlar dâhilinde içtenlikle gerçeği arayıp bulma, sonuçlarını yayma ve öğrencilerine öğretme özgürlüğü akademik özgürlüktür (Gedikoğlu, 1990). AAUP (1940); akademik özgürlük kavramını, öğretmenin öğretme ve öğrencinin öğrenme özgürlüğünün korunmasının yanı sıra doğrunun ilerlemesi adına öğretim ve araştırma amaçlarının gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır. Eğitim ve araştırma alanlarında bilim insanlarının özgürlüklerini aynı zamanda tüzel kişilik olarak üniversite özgürlüğünü kapsayan akademik özgürlük; geniş bir kapsama sahip olduğu ifade edilmiştir (Günay, 2004). Erdem (2012); öğretim ve araştırma etkinliklerinin başat değeri olarak akademik özgürlüğü topluma yararlı bir üniversite olabilmenin öncelikli koşulu olarak tanımlamıştır. Akademik özgürlük; yansız bilginin gelişimini, ifade özgürlüğünün gerekliliğini, düşüncelerin ve bilgilerin baskı altında olmadan özgürce akışını gerektirdiğinden dolayı bilimsel araştırma, toplumsal evrimleşme ve toplumsal düzene katkı sağlamaktadır (Seggie ve Gökbel, 2014). Akademik özgürlük, mesleki bir tehdit veya farklı bir yaptırım tehlikesi olmadan, araştırma yapmak, sorgulayıcı olmak, öğretici olmak, istenilen konuda yayın yapmak gibi kendine has mesleki özgürlükleri ifade eder ve uygulamaya geçirir. Meslekte normale zıt davranış ve hareketler bu durumun tek istisnasıdır (Alstyne, 1972). Bu tanımların yıllar içinde zamanla geliştiği gözler önüne serilmiştir. Horn (1999), akademik özgürlük kavramını 1900’lü yılların başında üniversitelerin, yapılan bilimsel çalışmaların sekteye uğramaması için devletin ve kilisenin etkisinden ne kadar uzak olursa o kadar verimli olacağı şeklinde tanım yapmıştır. Hofstadter, (1955)’e göre tüm insanların ortak bir geçmiş bilgi birikimi olan akademik özgürlük aynı zamanda din özgürlüğü ve vicdan özgürlüğünü kapsar. Hofstadter ile aynı dönemde Machlup (1955) özgürlüğü müdahale ve sınır koyma

tehdidinden korunma olarak ifade ederken, akademik özgürlüğü devlet görevlileri veya o ülkenin dini görevlileri tarafından cezalandırma veya halk nezdinde kötü gösterme olaylarına karşı korunmuş olma şeklinde açıklar. Machlup'a göre insanların farklı kişiliklere karşı saygılı olmadığı yerlerde din özgürlüğü ve akademik özgürlükten söz edilemez. Genel bir tanımla din özgürlüğünü de kapsayan akademik özgürlük kavramının o dönemin ihtiyacına göre şekillendiğini belirtmiştir. Dworkin (1979)'ın tanımına göre; akademik özgürlük zamana ve şartlara göre gelişen, ifade etme, düşünme ve din özgürlüğüdür. Mike ve Joss (2009), öğrencilerin de üniversitenin temel ögesi olduğunu onların da akademik özgürlük anlayışında hak sahibi olduğunu dile getirerek böylece toplumun seviyesinin gelişeceğini söylemişlerdir. Akademik özgürlük akademik topluluğun temel hakları olarak bilinmektedir (Cole, 2009). Cole (2009) tarafından akademisyenlerin devlet veya başka bir otoritenin korkusu veya baskısı olmadan işlevlerini yerine getirme hakkı olarak belirtilen akademik özgürlüğün daha geniş ve özel haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi (AMACAD; American Academy of Arts and Sciences, 2021) akademik özgürlük; akademisyenler ve öğrenciler tarafından bilginin geliştirilmesi, dikkat çeken konulara dair araştırılma yapılabilmesi için akademinin herhangi bir politik ya da dini görüşlere zorlanmasından korunmayı sağladığını ifade etmiştir. AFAF (Academics for Academic Freedom; Akademik Özgürlük için Akademisyenler Topluluğu, 2021) ise; akademik özgürlüğü iki maddeye göre gerekçelendirmiştir. Birincisi; akademisyenlerin hem sınıf içinde hem de dışında edinilen bilgileri test etme, sorgulama, popüler olmayan ve tartışmalı konularda dahi görüş ileri sürebilmede sınırsız özgürlüklere sahip olduğudur. İkincisi ise; akademiye yer alan personellerin bu özgürlüğü kullanmalarının çalıştıkları kurumların engelleme, disiplin cezası veya işten çıkarma gerekçesi olarak kullanma haklarının olmadığını ifade etmiştir (AFAF, 2021). Yükseköğretim kurumlarının uyguladığı farklı politikalar akademik özgürlük kavramının da farklı tanım ve uygulamalarının da oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle akademik özgürlük kavramı bilgi kuramının temelleri altında esnek ve yorumlamaya açık bir kavram haline gelmiştir. Ancak günümüzde üniversitelerde gelişen yeni eğilimler ve değişimler üniversitelere olan talebin artmasını sağlasa da temel görevlerinin piyasaya kalifiye eleman yetiştirmek ya da ticari amaçlı bilim çoğaltmak olduğunu söylemek doğru olmaz. Aksine üniversiteler toplumda edindikleri yere göre bilim üretmek ve araştırma- geliştirme yönlerine ağırlık vermek

durumundadırlar (Konuk ve Öztürk, 2010). Demir (2010)'e göre üniversitelerin oluşturduğu imaj ise bilimden ve araştırmacı kimliğinden uzak düşmektedir. Dolayısıyla toplumun tam güvenini kazanamayan yükseköğretim kurumları toplumla arasına mesafe girdiğinden dolayı görevlerini tam manasıyla yerine getirememektedir (Leveille, 2006). Bunun yanı sıra bilim insanlarının da özgür bir ortamda çalışmalarını sürdürebildiklerini ve fikirlerini açıkça beyan ettiklerini iddia etmek gerçekçi olamamaktadır (Güner, 2017). Üniversitede yer alan çoğu öğrenci ve akademisyen gerek inancı gerek ırkı veya yetiştiği kültürün etkisinden dolayı fikir ve görüşlerinin eleştirilmesine anlayış gösterememektedirler. Yazıcı'ya (2012) göre evrensel bir karaktere sahip olan üniversite bulunduğu toplumun ve coğrafyanın bir parçası olduğundan dolayı toplumun gelişmesiyle gelişir, toplum gerilerse o da geriler.

Türkiye özelinde akademi ve akademik kültürün halini yorumlamak için küresel gelişmelerin ve toplumsal dinamiklerin etkisine maruz kaldığını göz önünde bulundurmak gereklidir (Akcan, Malkoç ve Kızıltan, 2018). Böyle bir durumda öğrenci-akademisyene, akademisyen-öğrenciye, öğrenci-öğrenciye, akademisyen-akademisyene karşı koşullu tepki oluşturmakta ya da kızarak kırılmaktadır. Karşılıklı güveni, bilgiyi ve görüş alışverişini engelleyen bu durum birçok konunun saygı ortamı içerisinde konuşulup tartışılmasına neden olmaktadır. Bu durum bilimin merak edilen konulara cevap verememesine, araştırma yapılamamasına ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına neden olmaktadır (Güner, 2017). Toplumlar; kendi yararı ve refahı için araştırmalar yapan, bilgi üreten bilim insanlarının akademik özgürlük hakkının sadece yasalar tarafından değil, özellikle kendileri tarafından korumak için de çaba sarf etmelidir (Rochford, 2003). Aynı zamanda akademisyenler sadece bilim üreten robotlar değildirler. Onların da kendilerine göre kişisel değerleri, siyasi görüşleri ve inançları vardır. Akademisyenler üniversitenin dışında yer alan insanların sahip olduğu hak ve hürriyetlere sahip olmanın yanı sıra akademik özgürlüğe sahiptirler (Gedikoğlu, 2013). Bir öğrencinin bilimin ışığında yetiştirilmesi sadece bilimsel konularda değil insani herhangi bir konuda da fikir alışverişi ile gelişimine katkı sağlar. Perkins (1972) üniversitelerin olması gerektiği gibi demokratik bir toplum düzenine kavuşma ülküsünün yanı sıra topluma hizmet, araştırma ve öğretim işlevlerinden de bahsetmiştir.

Toplumun bakış açısının çok yönlülük kazanması bu şekilde gelişebilir. Üniversite olmanın unsurlarını tam manası ile karşılayan koşul akademisyen ve öğrencilerin

düşüncelerini, çalışmalarını özgürce ifade edebilmeleridir. Akademik özgürlük üniversite özerkliği ile birlikte ayrılmaz bir tanım olarak görülüyor olsa da kendi özgünlüğüyle geliştirilmesi desteklenmesi ve her daim savunulması gereken bir özgürlük hakkıdır. Ancak geçmişten günümüze kadar evrilerek gelen bu tanımın tarihsel gelişim sürecinde henüz uluslararası bir tanımı olmadığı, ülkelerin kendi içindeki dinamiklerinden dolayı arzu edilen seviyede olmadığı görülmektedir (Seggie ve Gökbel, 2014). Bu anlamda akademik özgürlüğün sınırlarının ne olduğu sorusunun cevabı akademisyenin ders içinde veya dışında konuşmalarının sınırı, öğrencilerin tartışmalarının sınırı, ele alınan konuların ve tartışılan konuların kapsamı kime göre neye göre olduğunun belirlenmesi konusunda sınırların genel hatları mevcut değildir. Akademik özgürlük başlığı altında ele alınan diğer konular akademi etiği, akademide hesap verebilirlik, akademik sorumluluk konularıdır. Bu konuların sınırlarının belirlenmesi aynı zamanda akademik özgürlüğünde ne olduğuna dair muğlak tanımının belirginleşmesini sağlar (Güner, 2017).

Akademik özgürlük kavramı dünya çapında tüm ülkelerde ve halen ülkemizde tartışmalı konuların kaynağıdır. İnsan haklarının da kapsadığı fikir özgürlükleri ile klasik özgürlük kuramlarının faydacı unsurları üzerinden yorumlanan akademik özgürlük; insan hakları kapsamında eşitlik, bireysellik ve bağımsızlık ilkeleri anlayışını ve kapsamını göz ardı edilemeyecek derecede etkilemektedir (Kahn ve Pavlich, 2000). Magna Charta Universitatum'da ortaya konulan ilkeler ve UNESCO Yüksek Öğretim Personelinin Statüsü Tavsiyesi'ne göre; yükseköğretim kurumları görevini ancak öğretim üyeleri, personel ve öğrenciler akademik özgürlükten yararlanırsa ve kurumlar özerkse yerine getirebilir, şeklinde tanımlanmaktadır. Öğrenme, öğretme, araştırma ve sanatsal yaratıcı uygulamaların kalitesinin ileri düzeylere taşınması için akademik özgürlük ve kurumsal özerklik her üniversite için bir gerekliliktir (COE, 2019). 1988'de yayınlanan Lima Bildirgesi akademik özgürlüğün ve özerkliğin tanımlarını dünyaya duyurmuştur. 1999 yılında ise Avrupa ülkeleri tarafından imzalanan Bologna Deklarasyonu'nda ise üniversitelerin bağımsızlıklarına ve özerkliklerine vurgu yapılmış ancak akademik özgürlükten açıkça bahsedilmemiştir (Birtwistle, 2004). Türkiye'de ise 2013 yılında dönemin YÖK başkanı tarafından yayınlanan bildiri akademik özgürlüğün önemini vurgulamaktadır. Sürekli gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurabilmek üniversitelerimizin özgün ve özgür kurumlar olması ile mümkündür.

2.2.3.1. Akademik Özgürlüğün Önemi

Demokrat toplumlarda, pek çok insan bilim özgürlüğüne ve akademisyenlerin müdahalelerden uzak tutulmasının gerekliliğine inanır. Yansız bilginin gelişimi ve ifade özgürlüğünün gerekliliği fikirlerin ve bilgilerin serbestçe akışına dayandırılmaktadır. Fikirlerin açıkça tartışılması, kuramların ya da hipotezlerin geliştirilmesi, araştırmalar için yeni fikirlerin ortaya çıkabilmesi akademik özgürlüğü gerektirir. Araştırma özerkliği, akademik özgürlük ile bağlantılıdır. Üniversitelerde ve araştırma kurumlarındaki akademik özgürlük, bilimsel araştırmanın gerekliliği olan özgürce tartışma ve fikir alışverişi için gereklidir. Ortaya konulan tartışmaların, konuşmaların ve fikirlerin her yönüyle incelenmekten korkulmayacağı bir ortama gereksinim vardır. Toplumsal araştırmaların olmadığı yerlerde akademik özgürlüğün önemi anlaşılabılır. Akademik özgürlüğün sınırlandırılması, araştırma sürecinin bütünlüğüne zarar vermekle beraber bilgilerin çoğalmasını kısıtlar (Neuman, 2017).

Dünyanın çoğunluğunun sağladığı fikir birliğine göre akademik özgürlük kavramı pek çok tartışmalı tanıma sahip olmakla beraber varlığından vazgeçilmesi mümkün değildir. Çünkü akademik özgürlük üniversite olabilme unsurunu sağlayabilmek için önemli bir araçtır, bu araç sayesinde bilimsel araştırma, toplumsal evrimleşme ve toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlayan insan haklarına saygıyı pekiştirir (Seggie ve Gökbel, 2014). Demokratik fikirlerin daha fazla nüfusa yayılabilmesi ve özgür düşüncenin unsurları olan insan hakları temelinde eğitim ve öğretim yapabilmek adına herhangi bir sınır konulmadan bilimsel araştırma ve yayınlar için üniversitelerin vazgeçilmez unsuru akademik özgürlüktür (Akyeşilmen, 2015). Nitekim akademiye de kapsayan özgürlük kavramı insanlığın gelişmesine katkı sağlarken akademik özgürlük de yalnızca akademisyenlere özgü bir hak değildir (Cole, 2005).

Demokrasinin özümsemiği ortamlarda akademik özgürlük uygulanabilir ve sürdürülebilir. Dolayısıyla akademik özgürlük demokrasinin varlığından etkilendiği gibi onun gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Akademik ve bilimsel çalışmaların hiçbir baskı ve engele maruz kalmadan, akademinin paydaşlarının fikirlerini özgürce ifade edebildiği, en tartışmalı konularda bile araştırmalarını yürütebilmeleri demokratik ortamlarda sağlanabilir. Akademik özgürlük, birey olmanın getirdiği bir hak olan özgürlüğün kullanımının üniversitelere aksetmesi olduğu için yükseköğretim kurumlarında varlığı çok önemli ve gerekli bir unsurdur (Summak, 1998). Çünkü üniversitelerde demokratik

eğitimin sağlanması; bilgiyi ve yeni keşifleri artırmak gibi iki temel görevi yerine getirebilmek için akademik özgürlük olmazsa olmaz ciddi ve önemli bir konudur (Lynch, 2003). Gerçekten büyük bir üniversite sistemi oluşturmak ve sürdürmek bir toplumun özgür araştırmaya ve akademik özgürlüğe bağlılığı ile mümkündür. Akademide çalışanlar için bir ödül veya bir lüks de değildir. Cole (2009)'e göre; akademik özgürlüğün amacı sistemin içinde olan; nitelikli düşünceler, çalışmalar, araştırmalar için öğretme eylemini gerçekleştiren kişilere, eğitimcilere ve uzmanlara verilmiş ve verilecek olan kararların kontrolünü hükümetten, idari kurullardan ve rektörlerden uzaklaştırarak bahsi geçen kişilere bu yetkinin sorumluluğunu vermektir (akt. Doğan, 2015).

Özetlemek gerekirse; bilimin ve toplumsal gelişmenin aşama kaydedebilmesi için akademik özgürlük bir koşuldur. Bu unsurun varlığıyla bilim üreten yaygınlaştıran ve paylaşan bireylerin bağımsız herhangi bir baskıya maruz olmadan araştırma yapma öğretme ve öğrenmeleri mümkündür. Hiçbir otoritenin baskısı olmadan veya herhangi bir engele takılmadan tartışabilme, öğrenebilme ve öğretebilmenin yolları akademik camiada akademik özgürlük sayesinde elde edilir ve kullanılır (Öztürk, 2011). Dogmatik düşüncelerin yerine eleştirilebilen, sorgulanabilen ve şüphe edilebilen bilgilerin ortaya çıkması akademik özgürlüğün sağlanmasıyla bireyin ve toplumun gelişiminden bahsedilebilir (Dinler, 2013). Dünya tarihine bakıldığında toplumların ve bilimin gelişimi ancak baskılanmamış ve sınırlanmamış akademik özgürlük sağlandığında görülmüştür (Seggie ve Gökbel, 2014).

2.2.3.2. Akademik Özgürlüğün Yasal Yönleri

İnsanlığın düşünsel ürünlerinin oluşmasından bu tarafa düşünce, fikir ve yayın özgürlüğünün olduğu söylenebilir. Fakat bu kavramlarla doğrudan ilişkisi olan akademik özgürlük konusu üniversite ve çalışanlarına yönelik olduğundan dolayı insanlığın temel değerleri arasında görülmemiş bundan dolayı anayasada yer alamamıştır (Güner, 2017) Nitekim uluslararası hukuk belgelerine bakıldığında dolaysız olarak aracısız bir şekilde akademik özgürlüğü güvence altına alan bir belgenin olmadığı dikkat çekmektedir (Alkış, 2015). Karran'a (2007) göre; akademik özgürlüğe anayasalarında dolaysız bir şekilde 13 Avrupa ülkesi atıf yaparken, 8 Avrupa ülkesi ise dolaylı olarak atıflarda bulunmuştur (Karran, 2007). Akademik özgürlük genelde ifade özgürlüğü, sanat ve kültürel yaşama katılma hakları altında ele alınmıştır. Bu duruma en geniş katılımcılığa sahip ve

bağlayıcılığı olan MSHUS (Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme) ve ESKHUS (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme)’un maddeleri örnek verilebilir (Alkış, 2015). MSHUS’un 19. Maddesinde ifade özgürlüğü ele alınırken dolaylı olarak akademik özgürlüğe değinmiştir (Birleşmiş Milletler, 2021). Aynı şekilde ESKHUS’un 15. Maddesinde akademik özgürlük hakkını kültürel yaşama katılma haklarından biri olarak değerlendirmiş bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için sözleşmeyi kabul eden devletlerce gerekli özgürlüğe saygı göstermelerinin yükümlülüğünden bahsetmiştir. Aynı şekilde ESKHUS 13. Maddesinde açıkça ifade edilmese de akademik özgürlükten dolayı bir şekilde eğitim hakkı olarak nitelendirilmiştir. Öğrenciler ve eğitimciler bu özgürlükten mahrum bırakılırsa eğitim hakkı da engellenmiş olacaktır (ESKHUS, 2021). Sözleşme akademik özgürlüğün eğitim hakkını ortaya koyarak bu hakkın öğrencilere ve eğitimcilere kullandırılmaması durumunda hak ihlalini ortaya çıkaracağını ifade etmiştir. Üniversiteler açısından akademik özgürlüğün büyük bir öneme sahip olmasına karşın akademik özgürlük özellikle siyasi baskılar karşısında savunmasız bırakılmıştır. Akademik dünyanın üyelerinin baskıdan uzak bir şekilde özgürce hareket bulunabilmesinin yanında yükseköğretim kurumlarının özerk olmasının altı çizilmiştir (ESKHUS, 2021).

1997 tarihli UNESCO Yükseköğretim Akademik Personelinin Statüsüne İlişin Tavsiye Kararı’na bakıldığında akademik özgürlüğe dair resmi devlet temsilcilerince hazırlanmış tek uluslararası belge olması her ne kadar bağlayıcılığı olmasa da bu belgenin önemini göstermektedir (Aypay, 2015). Tavsiye kararında yükseköğretimin temel hedef ve ilkelerine öncelikle yer verilmiş olmasına rağmen, akademik özgürlüğün kurumsal yönü olan özerklik konusuna da madde-17 ve 24’te değinilmiştir. UNESCO akademik özgürlüğün temel ilkelerini; kendi kendini yönetebilme ve ortak karar alabilme, iş güvencesi, mesleğe girişin nesnel kurallara bağlanması, sosyal güvenlik ve iş güvenliğine dair güvenceler, disiplinde izlenecek usulün adil olması, ücretler, iş yükü, çalışma ve araştırma izinleri ile yıllık izinler olarak açıklamıştır. Bu özgürlüklerin kullanılması akademik özgürlüğün garantisi olarak ele alınmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve UNESCO’nun Ortak Öğretim Personeline İlişkin Tavsiye Kararlarının Uygulanması için Uzmanlar Komitesi (Committee of Experts on the Application of the Recommendations Concerning Teaching Personnel (CEART)) tarafından tavsiye kararlarını uygulayan devletler hakkında raporlar tutmasının herhangi bir zorlayıcı gücü

yoktur. Çünkü kararın uygulanmasına, denetlenmesine ve düzenli olarak raporlaştırılmasına rağmen bu belgenin bağlayıcılığı bulunmamaktadır, (Alkış, 2015).

Akademik özgürlük konusunda bahsedilmesi gereken diğer bir önemli belge ise Dünya Üniversiteler Servisi (World University Service – WUS, 1988) tarafından hazırlanan “Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği Hakkında Bildirge” bilinen bir başka adı ise Lima Bildirgesi’dir. Akademik özgürlük deyince; akademik camiaya mensup şahısların; kişisel veya bir grup halinde araştırma, tartışma, yaratma, çalışma, öğretme, belgeleme, ders verme ve yazarak bilginin araştırılması, ilerletilmesi, başka şahıs veya şahıslara aktarılması hususlarında özgürce hareket edebilmeleri anlaşılmaktadır. Lima Bildirgesi’nin birinci maddesinde yer alan bu tanım; insan hakları içerisinde eğitim hakkının önemine ve bu hakkın tam anlamıyla kullanılabilmesi için akademik özgürlüğün gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Üniversitelerin özel bir role sahip olduğunu belirten Lima Bildirgesi’nde; üniversitelerin sosyal sorumluluğunun insan haklarının fiiliyata geçirilmesi noktasında temel bir göreve sahip olduğunu belirtilmiştir. İnsan haklarının uygulanması hususunda üniversitelerin öncü bir role sahip olduğu belirtilerek; üniversitelerin, umum üzerinde bir siyasi baskı ve insan haklarının ihlal edildiği durumlarda eleştirel tutumlar sergileyebileceğini dile getirmiştir (World University Service, 1988).

Geçmişten günümüze kadar tartışmalı bir konu olmaktan çıkamayan akademik özgürlük konusu halen tam bir anayasal dayanak üzerinde temellendirilememiştir. Dolayısıyla akademik özgürlük konuları içerisinde; akademisyenin üniversite yönetimine iştirak edip edemeyeceği, üniversite otonomisini, akademik özgürlüğün bireysel hak mı kurumsal ayrıcalık mı gibi tartışmalı konuları içermektedir. Dolayısıyla üzerinde ortak ilkeler konusunda bir anlaşmaya varılamamıştır (Güner, 2017). Üniversitelerde akademik özgürlükten bilgi üretme, yayma ve öğretme faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bu faaliyetleri devletler değiştirme yetkisine sahiptir. Ancak bilim yapma dışında üniversitelerin faaliyetleri başka bir şekilde açıklandığında akademik özgürlükte yok olmaktadır. Yani devletlerin yasalarında belirttiği akademik özgürlükler kanunları düzenleyen devletlere sınır koymamakta ve üniversitelerde yeniliklere gidilmesi yolunda engeller teşkil etmektedir (Doğan, 2015). Görüldüğü üzere akademik özgürlük farklı insani haklar altında ele alınmış olsa da bu durum akademik özgürlüklerin savunulmasında yetersiz kalındığını göstermektedir. Devletlerin anayasalarında

akademik özgürlüğün yer almasının temel bir hak olarak görülmesini gerektirmektedir.

2.2.3.3. Akademik Özgürlüğün Alt Boyutları

- **İfade Özgürlüğü**

Özgürlüklerle ilgili olarak ifade özgürlüğü negatif özgürlükler altında ele alınan bir özgürlük türüdür. Negatif özgürlükler ise insanların değer, inanç, ilgi ve amaçlarını dışarıdan gelen bir zorlamayla karşılaşmadan kendi isteklerine göre yaşayabilmeleridir. Kişi, kişiler veya tüzel kişilikler tarafından olumsuz bir şekilde yargılanma endişesi taşımadan insanların fikirlerini, isteklerini ve bir konu hakkındaki kanılarını rahatça dile getirebilmelerine ifade özgürlüğü denilir (Yayla, 2009).

İfade özgürlüğü arayan fikirler her zaman bilimle temellendirilmez. Farklı siyasi görüşler çeşitli şekillerde yorumlanarak sonuçlarının yayılmasında, kamu yararı için stabilize edici bir unsur olarak gözetilebilir (Evans, 2002). Günümüzde ifade özgürlüğü anlayışı köklerini orta çağa dayandırır; bilimsel düşünme, bu düşünceleri yazıyla somutlaştırma ve ifade edebilme hürriyeti kamu yararı gözetilerek temellendirilmiştir. Çünkü kamu yararı için; çıkar çatışmalarına karşı ve istenmeyen haksız durumların oluşabilme ihtimaline karşı düşüncenin denetlenmesi, zorbalığın ve baskının giderilmesi gerektirir. (Doğan, 2015). İfade özgürlüğü vatandaşların özgürlüklerinin sivil ve siyasi haklarının önemli bir nüvesidir. Bireyler ve gruplar için uluslararası alanda geçerliliği olan ve uygulanabilen sivil, politik, sosyal ve kültürel haklara akademik özgürlük içerisinde akademisyenler de sahip olabilmelidir. (Human Rights Watch, 1998).

Disiplinlerin bütünlüğüne ve özerkliğe dayanan akademik özgürlük ve alt unsur olarak kapsadığı ifade özgürlüğü büyük bir öneme sahiptir (Karran, 2009). Toplumsal konularda açıklama yapabilme, açık taraf olabilme, fikirlerini herhangi bir otoriteden çekinmeden ifade edebilme, ideolojilerinden dolayı baskı altında hissetmeme bakımından tüm üniversite paydaşlarının; din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olma hakları vardır. (Dworkin, 1979; Hofstadter, 1955; HRW, 1998). Bir eleştiri veya bir muhalifin görüşünü ifade etmesiyle bir şeylerin yanlış olduğunun dile getirilmesi arasında ciddi bir fark vardır. Ancak çoğunlukla akademik eleştiri her iki duruma uygunluk gösterebilir (Evans, 2002).

Akademide bilginin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından büyük bir önem arz eden ifade özgürlüğünün muhafaza edilmesi ön koşuldur. Bu nedenle, herhangi bir

otoritenin baskısı olmadan söylem haklarını; çalıştığı kurumla ilgili kanılarını açıkça söyleyebilme özgürlüğünü; kurumsal sansüre maruz kalmamayı ve profesyonel veya temsilci akademik organlara katılma özgürlüğünü içeren ifade özgürlüklerini korumakla yükümlü olan kişiler akademisyenlerdir (Doğan, 2015). Öte yandan kendi çalışma alanları dışında bir konu ile ilgili konuşma özgürlüğünü sadece normal bir vatandaş olarak konuşmayı seçen bir akademisyen, akademik özgürlüğünü korumak adına ve ifade özgürlüğünü kullanırken niyetinin kötü olarak yordanmaması için konuşmalarını bağlı olduğu kurumla ilişkilendirmemesi de önemlidir (Norris, 2010). Bu durum tek bir alanda çalışma yapan profesörleri korumakla kalmaz aynı zamanda farklı alanlarda araştırma ve öğretme yapan akademisyenleri de korur. Aynı zamanda ifade özgürlüğü akademik özgürlüğün hem bireysel hem de kurumsal yönünü korur; ancak anayasalarında akademik özgürlüğe açık bir şekilde yer veren ülkelerde koruma daha yüksektir (Karran, 2009).

- **Öğretim Özgürlüğü**

Zaman zaman sınıf içi özgürlük alanı olarak geçen öğretim özgürlüğü ders ve ders ile ilgili tüm konuları içermektedir. Dersin işlenme şekli, ders ile ilgili problemler, öğrenci-öğretmen münasebeti, dersin materyalleri, ders ile ilgili konular, dersin metodu, müfredat, program içerikleri ve tüm bunlara bağlı kararlardaki kişi veya kişilerin sorumluluğu akademik özgürlük kapsamındadır (Güner, 2017). Ayrıca herhangi bir dış müdahale olmadan bir öğretim üyesinin uzmanlık alanını öğretmesi onun özgürlüğü alanı içerisinde yer almaktadır. Üniversitelerin görev tanımlarından birisi, bilimsel olan bilgiyi arama ve ortaya çıkarmadır. Dolayısıyla öğretim özgürlüğüne dair fikir ve görüşler öğretim üyelerine uzmanlık alanlarında ve ders alanı içerisinde koruma oluşturmuştur. Ancak ortaçağ üniversitelerinde gerek devlet gerekse kilise olsun üniversitelerde öğretilenleri takip etmiş ve denetlemişlerdir (Tural, 2004).

Öğretim özgürlüğü; akademisyenlerin uzmanlık alanlarındaki bilgileri nasıl, ne şekilde öğretecekleri ve kendi araştırma konularını seçebilme bağımsızlığını ifade ederken; üniversitenin öğeleri olan akademisyenlerin, fakültelerin, enstitülerin ve öğrencilerin öğretim, öğrenim ve üniversite dışında söz söyleme hürriyetini de ifade eder. Başka bir deyişle öğretim özgürlüğü demek öğretim üyelerinin üniversite dışından müdahale olmadan öğretim yapma bağımsızlığına sahip olmalarıdır. Fakat bu özgürlük alanı akademisyenlerin sınıfta her istediği konuyu öğretecekleri anlamına gelmemektedir. Akademisyenler öğrettikleri konularda belirli ölçütlerde ve etik konularda denge

sağlamalıdır. Örneğin; akademisyenler verdikleri derslerde propoganda yapmamalı, bir doktrini dayatmamalı ve kendi görüşlerini hakikat olarak göstermemelidirler (Bozkurt, 2012). 1940 yılında Amerikan Üniversite Profesörler Birliği tarafından yayınlanan “Akademik Özgürlük ve Daimi Kadro Beyanı”nda dersin konusu olmayan konular öğrencilere öğretilemez, denilmektedir. Özetle; öğretim özgürlüğü, akademisyenin belli bir nitelik ve etik kurallar dâhilindeki özgürlüğüdür. Amerikan Üniversite Profesörler Birliği’nin üzerinde durduğu diğer bir önemli konu ise “Öğrencilerin Hakları ve Özgürlükleri Ortak Beyanı”dır. Bu beyannamede vurgulanan nokta öğretim özgürlüğüyle ilişkili olan öğrenim özgürlüğüdür. Öğrenim özgürlüğünün önemi ise, öğrencilerin yönetimdeki kişilerin ve siyasi kimliğe sahip kişilerin baskılarından uzak, ders alanı içerisinde konuşma ve araştırma özgürlüğünü vurgular.

- **Araştırma Özgürlüğü**

Üniversitelerin işlevlerinden biri olarak kabul gören araştırma; bilgi sahibi olabilmeyi, bilgiyi başkalarına öğretebilmeyi, yayınlama bilgiyi yayabilmeyi gerektirdiği için akademik özgürlüğün en temel bileşenlerinden biri olarak görülmektedir (Alkış, 2015). Yükseköğretim Kurumları Özerkliği ve Akademik Özgürlük üzerine yayınlanan Lima Bildirgesi’ne göre; akademide araştırma yürüten tüm üyelerin bilimsel araştırmanın evrensel unsur ve metotlarına tabi olarak, hiçbir baskı olmadan bilimsel araştırmalarını iletme ve araştırma sonuçlarını kamuya özgür bir şekilde, sansürsüz olarak yayma hakkına sahiptir. Araştırma yapabilmek için yeni fikirler, bulguları yorumlama, hipotezlerin, kuramların geliştirilmesi ve fikirlerin açıkça tartışılması akademik özgürlüğü gerektirir. Bu durum araştırma özerkliğiyle ilişkilidir (Neuman, 2017). Bilimin temel unsurlarından olan akademisyenlerin araştırma özgürlüğü; araştırma konusundan sürdürülmesine kadar ve sonuçlarının yayınlanmasına kadar tüm süreci içine almaktadır. Akademisyenlerin bu süreçte hiçbir engelle takılmadan ya da kısıtlama altında olmaksızın araştırma ahlakı, bilimin gereklilikleri ve münevver titizlik unsurlarına bağlı kalmak koşuluyla araştırmalarını yürütme hakkına sahip olduğu UNESCO (1997)’nin “Yükseköğretim Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı”nın 29. Maddesinde geçmektedir. AB Temel Haklar Beyannamesi, 13. Maddesi’nde; akademik özgürlüklere saygı duyulması ve sanat, bilimsel araştırmaların sınırlandırılmamasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Buna ek olarak; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, toplumda yer alan herkesin kültürel yaşama özgürce katılabileceği, bilimsel

gelişmelerden ve bu gelişmelerin sonuçlarından pay hakkına sahip olabildiği gibi sanattan da faydalanabileceğini bildirerek araştırma özgürlüğünün önemini vurgulamıştır.

Akademisyenlerin araştırma alanındaki özgürlükleriyle ilgili literatürde; Akademisyenlerin, bilimsel ve etik unsurlara bağlı bir şekilde hiçbir otoritenin müdahalesi olmadan ve kişilerin huzursuz olacağı çekincesi olmadan kendi istedikleri mevzularda tetkik yapmakta hür olmaları. Akademide çalışanların araştırma yaptığı konunun tümünü ve dilsel anlatımını akademik ilkelere göre istekleri doğrultusunda özgür olmaları. Akademisyenlerin araştırmalarında yazılı yazısız kaynaklar için yurt içi ve yurt dışı seyahat özgürlüğüne sahip olmaları. Akademisyenlerin suç olmamak kaydı ile her türlü eğitimsel, mesleki ya da sosyal programlara katılmada sonuna kadar özgür olmaları. Akademisyenlerin çalıştıkları araştırmaların neticelerini herhangi bir otoritenin düşüncesine bakmadan yayınlama özgürlüğü olduğunu, belirtebiliriz (Balyer, 2011; Cole, 2009; Dworkin, 1979; Günay, 2004; Hamilton, 2002; Kahn ve Pavlich, 2000; Woodhouse, 2009).

Doğramacı (2000)'ya göre akademisyenlerin akademik faaliyetlerini baskı altında olmadan yürütebilmesi için ve bilimin aşama kaydedebilmesi için üniversitelerin olmazsa olmazı akademisyenlere ve öğrencilere özgü yayın yapabilme ve yasal derneklere katılabilme haklarını da içeren araştırma alanındaki özgürlükleridir (Searle, 1972). Bu nedenle bilime katkı sağlayacak ürünlerin ortaya çıkması ancak özgür ve özerk üniversite ortamlarında gerçekleşir.

- **Yayın Özgürlüğü**

Bilimsel üretim özgürlüğü, bilgilendirme ve yayma hakkı akademik özgürlüğe dâhil olan bir unsurdur. Yaptığı bilimsel üretimi başkalarına iletme, onu yayma hakkı araştırmacının akademik özgürlük hakkı dâhilindedir. Araştırmacı bilimsel yöntemleri kullanarak bir sonuç elde eder ve elde ettiği bu sonucu bu hak sayesinde çoğaltır, çevresiyle paylaşır, yayınlar (Bozkurt, 2012).

Yayın özgürlüğü ile araştırma hakkı genelde birlikte anılmaktadır. Gerçek anlamda yayın hakkının engellenmesi, araştırma özgürlüğünü ve bilimsel üretimi de engeller. Nitekim Lima Bildirgesi'nde bu hakla ilgili olarak akademik dünyanın araştırma fonksiyonu ile alakalı tüm paydaşlarının, araştırmasının sonuçlarını başkalarıyla hür bir şekilde paylaşma ve sansür olmadan yayınlama hakkına sahip olduğu ibaresi geçmektedir (Madde 6).

UNESCO (1997) tarafından yayınlanan “Yükseköğretim Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı, Madde 12; yayın özgürlüğünü, yükseköğretimin bileşenlerinden olan akademisyenlerin hak ettiği saygınlığı elde edebilmesi için araştırmalarını genel olarak bilim, teknoloji, eğitim ve kültürün ilerlemesi için özendirerek ve kolaylaştırarak yayınlama hakkının olduğunu dile getirmiştir.

2.2.3.4. Akademik Özgürlük ile Üniversite Özerkliği Arasındaki İlişki

Kişisel ve kurum ile alakalı alandaki özgürlükler farklılaşmaktadır. Bu farklılığın sebebi ise kurumsal anlamdaki özgürlüklerin bir nevi özerklik olarak ele alınmasından kaynaklıdır. Üniversite çalışanlarına ayrıca güvence sağlayan kurumsal özerklik veya özgürlüklerdir. Profesör J. Peter Byrne (1989) göre; ferdi olan akademik özgürlük ile kurumsal olan özerklik eşitlenmelidir. Çünkü akademik özgürlük bireylerin kendine özgü alanlarında dışarıdan gelebilecek engellemelere karşı koruma sağlamakta ve akademik özgürlüğün dışardan gelme ihtimali olan engellere karşı koruma sağlamasından dolayı kurumsal haklar olarak görülmesi gerektiğidir. Ona göre 1940 Beyannamesinde geçen akademik özgürlük, kurumların yasal bir hak olarak gördüğünden ziyade özgürlükler anlamında önce kurumun kendisine bunu bir hak olarak görmesidir. Eğitim kurumlarında kurumsal özgürlük politik ve akademik konularda karar almak için kullanılabilir (Yudof, 1987). Lynch ise bireysel akademik özgürlüğün doğru bir şekilde ele alınmasıyla kurumsal özerkliğe referans ettiğini söylemektedir (Lynch, 2003).

Akademik özgürlük ile kurumsal otonomi adı altında özerklik ayrılmaz bir bütün olarak görülebilir. Ancak hangisinin öncelikli veya hangisinin diğerinin alanına girdiği konusu tartışmalıdır. Gazetecilerin ve entelektüellerin elinde olması gereken özgürlük ile akademi camiasının sahip olduğu akademik özgürlük birbirinden farklıdır. Bu farklılığın temelinde ise gazetecilerin ve entelektüellerin yapamadığı araştırmalar ve akademik özgürlüğün öğelerinden biri olan öğretim özgürlüğü vardır. Öğretim özgürlüğü akademisyenlere has bir özelliktir. Akademik özgürlükler bireye bir üniversitede çalıştığı için verilmektedir (Güner, 2017). Kurumsal özerkliğin önemini ve önceliğini kabul eden ve ikisinin birlikte denge içerisinde olmasını söyleyen bazı araştırmacılar üniversitelerin özerkliğinin bireysel akademik özgürlüğün üzerinde olmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ancak bu özgürlük alanları çalışanlara müdahale anlamında değil daha çok onları koruması ve çalışanların daha çok akademik özgürlük garantisi altında olmasının

gerekliliğinin altını çizmişlerdir. Kurumun özerkliği gerek politik, gerek piyasa koşulları gerekse hükümet tarafından akademik özgürlüğe gelen baskı ve müdahalelerden çalışanlarını koruması gerekmektedir. Ancak bireysel ve kurumsal özgürlüğün birbiriyle karıştırılmaması için ve bir çatışma halinde olmaması için kurumsal özgürlüğün sınırlarının belirlenmesi ve daha net bir ifadeye sahip olması gerektiği söylenmektedir (Schauer, 2006). Schaffer ise bireysel akademik özgürlüğün kurumun özerkliğine bağlı olduğunu sadece bağımsız olan kurumların çalışanları için çalışabileceği özgür ortamları sağlayabileceğini söylemektedir (Schaffer, 2014).

AAUP'ın 1940 Beyannamesinde farklı bir nedenden dolayı veya dinden dolayı akademik özgürlüğün sınırlandırılmasını gerektiren düzenleme biçimlerinin iş sözleşmelerinde bunu açıkça ifade etmeleri gerektiğine yer verilmektedir (AAUP [American Association of University Professors], 1970). Buna istinaden kurumun bunu yalın bir şekilde ifade etmesi ve çalışanlarının da bunu kabul etmesi gereklidir. Bu durumda bazı kurumlar hedef ve amaçlarına göre akademik özgürlüğü belli kalıplara sokmaktadır. Böylece kurumsal anlamdaki özgürlük ile ferdi özgürlük anlayışlarının aynı noktayı işaret etmediği görülmektedir. Kurumlar kendi alanları dâhilinde özgürlükleri özel durumlara göre sınırlandırmaktadır (Güner, 2017).

Akademik özgürlüğün bireysel mi kurumsal mı ya da fark gözetmeksizin uygulama halinde olması konusunda hem fikir bir durum yoktur. Çünkü şahsi bir amaca hizmet etmeyen üniversitelerde kurumsal özerkliğin sınırlarının ne olduğu sorun teşkil etmektedir (Bozkurt, 2012). Profesör Matthew Finkin akademik özgürlük ile kurumsal özerkliğin ikisinin birlikte anılmasının tehlike oluşturabileceğini akademik özgürlüğün bireyin mesleki anlamda akademik özgürlüğüne işaret ettiğine bu yüzden kurumsal özerkliğin farklı olduğunu dile getirmiştir (Lynch, 2003). 1966'da Amerikan Eğitim Konseyi (American Council on Education), Üniversiteler Yönetim Kurulları Birliği (AGBU, Association Of Governing Boards Of Universities) ve AAUP'ın ortak kararları ile üniversitelerin zaman zaman bireysel ve kurumsal özgürlük sınırlarının belirli bir sınıra sahip olmamasından dolayı yanlış kararlar almasından ya da suistimal edilmesinden dolayı üniversite yönetimi ile ilgili yönetmelik oluşturmuşlardır. Program, öğretim metodu, öğretilen konular, akademisyenin mevkiisi, araştırma, eğitimle ilgili öğrenci performansı üzerine öncelikle akademisyenin karar hakkı gibi yönetmelikte her birimin ayrı görevleri olduğuna değinilmiştir. (Schaffer, 2014). Bunun yanı sıra 1998'de

Üniversiteler Yönetim Kurulları Birliği Kurumsal Yönetim Yönetmeliği üzerine özellikle bir yönetmelik yazmıştır. Burada değinilen en önemli nokta akademisyenin kendi disiplinindeki kararları ile kurumun daha iyi işleyebilmesi için verilen hükümlerin arasında net bir sınır ayrımı yapılmıştır. Bu durum üniversiteler açısından karar vermenin hantallığını ima ettiğinden dolayı özellikle de araştırma üniversitelerin finansal ve idari işlerle ilgili kararlarının şirketler gibi genel ölçütlere bağlı kalınarak devam ettirmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır (Schaffer, 2014).

Akademik özgürlük başkalarından ayrıcalıklı olmayı sağlayan bir hak değildir. Bu hak bir kurumun kabullenmesiyle veya kendi arzularından dolayı talep edilen bir özgürlük alanı da değildir. Bu özgürlük tamamen bilimin doğasında olan bir özelliktir. Akademik özgürlük uygulamalar üzerinde hiçbir zorbalık ve gözdağının olmadığı kendi doğasına ait bir özgürlük alanıdır. (Alstytne, 1972). Ancak bu bireyin dilediği her düşüncüyü, fikri ya da söylemi ifade etmesi anlamına gelmemektedir. Akademik özgürlük doğru olan bir bilgiye veya duruma başkalarının da erişebilmesini sağlamadır. Ayrıca dini, ideolojik ve nefret uyandıran söylemler akademik özgürlüğün bünyesinin kabul etmediği durumlardır (Smolla, 1990).

Genel olarak kurumsal özerklik bireyin akademik özgürlüğünü arka planda bırakabilmektedir. Ancak akademik özgürlük tamamıyla kurumsal özerkliğin çatısı altında olması bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu durumların problem halinden çıkması tamamen kurumların kendi içlerinde izlediği yola, yönetime, organize olma şekline ve sisteme bağlı olmaktadır. Akademisyenlerin çoğunluğu çalıştıkları üniversitenin aldığı kararlara uyma zorunluluğuyla karşılaşmaktadırlar. Bu durum akademisyenin bir birey olarak akademik özgürlüğüne sahip olduğu anlamını taşımamaktadır. Bu durum kurumsal özerklik ile akademik özgürlüğün birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini göstermektedir. Ancak akademik özgürlük kavramı ile kurumsal özerklik kavramının tanımları, tarihsel gelişimleri ve hukuki boyutlarının incelenmesi ve birbirlerinden ne kadar farklılaşacağı ya da hangi noktalarda bağdaşabileceği açılarından incelenmesi önemli bir konudur (Güner, 2017).

2.2.3.5. Türkiye’de Akademik Özgürlük

Türkiye’de sık sık tartışma konusu olan üniversiteler önemli toplumsal rolleri nedeniyle toplumun ilgisini çekmiştir. Ancak toplumun beklentileri zaman zaman üzerinde

değişiklik ve reform hareketlerini gündeme getirmiştir. Türk Yükseköğretim Siteminde yapılan ilk köklü değişiklik Cumhuriyet döneminde 1933 reformuyla yapılmıştır. Bunu takiben 1946 ve 1973 yıllarında yapılan reform hareketleri olmuştur. Son köklü değişiklik ise 1981’de 2547 sayılı kanunun öngördüğü bütünlük ilkesi ile gerçekleştirilmiştir (Baskan, 2001).

Türkiye’de yükseköğretim tarihi medrese eğitiminden ilk laik eğitime geçiş İstanbul’da Mühendishane-i Bahri-i Hümayun’un 1773 senesinde açılışıyla başlayarak sonrasında Mühendishane-i Berri-i Hümayun açılmıştır. Çağdaş anlamda üniversitenin temellerini ise 1827’de Tıbbiye ve 1834’de Harbiye medreselerinin yanı sıra kurulan laik yükseköğrenim veren kurumlar oluşturmaktadır (Yazıcı, 2012). Zaman zaman bütün ülkelerde ve dönemlerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da meydana gelen yönetim değişiklikleri üniversitelere de yansımış Darülfünun ismi zamanla değişiklik göstermiştir. Medreselere, 1924’te yapılan ‘Eğitimin Birleştirilmesi’ yasası ile son verilmiştir. Bu süreçte, İstanbul Darülfünun; tıp, hukuk, ilahiyat, edebiyat ve fen fakülteleriyle Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yükseköğretim kurumu olmuştur. O dönemde Atatürk’ün devrimlerini takip edemeyen hatta ters düşen İstanbul Darülfünun’u kendisine bağlı tüm alt kuruluşlarıyla birlikte kapatılmış yerine İstanbul Üniversitesi açılmıştır (Baskan, 2001).

1933 Üniversite Reformuyla kurulmuş olan İstanbul, İstanbul Teknik ve Ankara Üniversitesi, ikinci dünya savaşından sonra çok partili döneme geçiş yapan toplumun beklentilerine ve isteklerine yanıt veremeyen toplumsal kuruluşlar haline gelmiştir. 1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı yasa Üniversiteler Kanunu adı altında üniversiteleri sistemselsel bir bütünlük içerisinde toplayarak, bu bütünlüğün idare boyutuna “Üniversitelerarası Kurul” adı vermiş ve yeni bir kuruluşa yer açmıştır. Bu yasa ile Milli Eğitim Bakanı üniversitelerin üst düzey yöneticisi olma hakkını tanımış aynı zamanda üniversiteleri denetleme hakkını da vermiştir. İşbirliğinin sağlanması ve sorunlara ortak çözümler geliştirilmesi açısından bu kurul önemli bir yenilik olarak kabul edilebilir (Baskan ve Sincer, 2019).

İlk kez 1961 Anayasası’nda üniversite özerkliğinden bahsedilirken, üniversitelerde akademik özgürlük konusuyla alakalı önemli maddelere yer verilmiştir. (Doğan, 2015). Bu anayasa ile belirtilen akademik özgürlük konusu birçok tartışmaya neden olarak 1971 reformuyla ilgili yasanın 120. Maddesinde bir takım değişikliklere gidilerek sınırlamalar

getirilmiştir (Günay, 2004). Bu maddede üniversiteler özerk kuruluşlar olarak belirtilmiştir dolayısıyla akademik özgürlük konusu da önem arz etmektedir. Ancak belirtilen maddede akademik özgürlüğün sınırları olduğundan bahsedilmiştir (Doğan, 2015). Öğretim üyelerine, mesleki olarak korunma ile araştırma ve yayın yapma hürriyetini akademik özgürlükle veren 120. Madde aslında üniversitelerin idari özgürlüklerini de garantilemektedir. Ancak bu durum çok uzun sürmemiştir. 1973 yılında üniversiteler adına köklü değişiklikler yapılmış ve 1750 sayılı yükseköğretim kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla birlikte alınan Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) kurulması kararı 1975 yılında anayasa mahkemesi tarafından iptal edildiğinden dolayı yükseköğretim kurumunun kurulması sonraki zamanlara ertelenmiştir. Bu durum aynı zamanda üniversitelerin idari özerklikleriyle ilgili önemli kısıtlamaların başlangıcına sebep olmuştur (Günay, 2004). Türkiye'de üniversiteler akademik özgürlüğün gelişebilmesi için kendine somut ortamlar ararken 1973-1981 yılları arasında ülke özelinde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar bu arayışa ket vurmuştur (Seggie ve Gökbel, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti'nin en son anayasası olan 1982 anayasasına akademik özgürlük bakımından değinilecek olursa; bu anayasanın kapsadığı 104. ve 130. maddelerinde cumhurbaşkanının üniversitelere rektör tayin edebileceği belirtilmiştir. (TBMM, 1982). Akademik özgürlükler açısından oldukça önemli olan 1981'de yayınlanan yükseköğretim kanununa 1982 anayasası ile birlikte 130., 131., ve 132. Maddeler eklenmiştir (Doğan, 2015). Bu durum üniversite özerkliğiyle alakalı olarak pek çok eleştirinin kaynağı olmuştur (Doğramacı, 2007).

Akademik özgürlükler açısından 130. Madde ele alındığında bu maddenin üniversiteleri bilimsel özerkliği ve kamu tüzel kişiliği olan kuruluşlar olarak nitelendirildiği görülür. Sözü geçen maddede devlet kendisinin kurduğu devlet üniversitelerinin olabileceği gibi devlet tarafından kontrol altında olmak şartıyla vakıf üniversitelerinin de kurulabileceğinden bahsedilmektedir. Gerek devlet üniversitesi adı altında olsun gerekse vakıf üniversitesi adı altında olsun bu kuruluşlar devlet gözetimi ve denetimi altındadır. Aynı zamanda üniversitelerin güvenliklerinin de devlet eliyle sağlanacağı ifade edilmiştir (Doğan, 2015).

130. maddeye göre, akademisyenlere diledikleri alanlarda bilimsel araştırma yapabilme özgürlüğü tanınmış ancak kastedilen özgürlüklerin kısıtlılığı devletin varlığını ve milletin

bütünlüğünü tehlikeli duruma sürükleyecek türden faaliyetlerin yapılmaması yönünde kısıtlanmıştır. Aynı maddede öğretim üyelerinin görevden el çektirilmeleri de üniversite yetkilileri ve yükseköğretim kurulunun denetimindedir. Üniversitelerin mali özerklikleri 130. Madde incelendiğinde devlet üniversitelerinin hazırlamış olduğu bütçe Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayına bağlı kılınmıştır (TBMM, 1982).

1982 Anayasası'nın 131. Maddesi ise, yükseköğretim üst kuruluşlarının görev ve sorumluluklarını ele almıştır. Bu madde; öğretimin planlanması, öğretim elemanlarının yetiştirilmesi, eğitim- öğretim ve araştırma faaliyetlerinin yönetilmesi, kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasına kadar pek çok görevde YÖK'ün adını geçirmektedir (TBMM, 1982). Ancak akademik özgürlükler açısından bakıldığında sınırlandırıcı bir unsur olarak görülen ve halen tartışılan bir diğer konu ise; üniversiteler üstü bir kurulu temsil eden YÖK başkanına cumhurbaşkanı tarafından tayin edilen üyelerin ve bizzat cumhurbaşkanının karar vermesidir (Doğramacı, 2007).

Özetleyecek olursak; 1924 anayasasında üniversiteler ile ilgili hiçbir ibare yoktur bununla beraber 1961'e kadar akademinin doğasına ait akademik özgürlükleri tahrip edici birçok kanun yapılmıştır. 1961 anayasasında ise 1971'e kadar akademik özgürlüklerle ilgili akademisyenlere pek çok hak tanınmış ancak bu haklar 1982 anayasasında belirlenen yasal dayanaklarla birlikte farklı sınırlandırmalara gidilerek kısıtlanmıştır.

Akademik özgürlüklerin Türkiye'de ki durumu istikrarsız, kararsız, düzensiz yontemsiz ve eksiktir (Özipek, 2008). Ülkede yaşanan askeri darbeler, siyasi istikrassızlıklar yüzünden akademik özgürlük hiçbir zaman hak ettiği değeri elde edememiştir (Summak, 2008). Bunun bir sebebi olarak Türkiye'deki yükseköğretim sisteminin yapısı ve akademik özgürlüklerin 2547 sayılı kanuna tabi olmasından kaynaklı sıkıntılar yaşaması gösterilebilir (Soydan, 2013). Sonuç itibariyle özgürce araştırma yapmak ve düşünceleri özgürce ifade etmek yükseköğretimin temel yapı taşlarıdır. Dolayısıyla kanun koyucular geleceğe dönük yüksek hedeflerini gerçekleştirebilmesi için akademik özgürlüğün hak ettiği değeri görmesini sağlamalıdır.

2.2.3.6. Günümüzdeki Akademik Özgürlüğün Türkiye'deki Durumu

Türkiye bağlamında akademik özgürlüğe bakıldığında ülke iç açıcı bir tarihe sahip olmamakla birlikte kurulan modern üniversiteler pek çok akademik özgürlük ihlalleriyle karşılaşmıştır. Bu ihlallerin geçmişten günümüze kadar süregelmiştir (Seggie ve Gökbel,

2014). Yükseköğretim sisteminde çok sayıda reform yapılsa da bu durum akademik özgürlük kapsamında yapılan tasfiye ve ihlallerin temel ahlak ve zihniyet sorunu olduğunu göstermiştir (Özipek, 2008). Devlet ile üniversiteler arasında aracı bir kurum olan YÖK yasakçı, merkezîyetçi ve ideolojik çatışmaların olduğu bir kurum olarak anılmaktadır. Bu durum YÖK'ün planlama süreçlerine ve kalite süreçlerine yön veren, bu süreçleri düzenleyen, yönetebilen bir kurum haline gelmesini ön görmektedir. Yeniden düzenlenecek olan YÖK organizasyonunun farklılığa, bilimsel rekabetin gelişebilmesi için ortam sağlamasına, kalite güvencesinin olmasına, kurumsal özerkliğe, hesap verebilirliğe ve küresel eğilimlere cevap verebilecek şekilde yer vermesi gerekmektedir (Çetinsaya, 2014). Çetinsaya'ya (2014) göre; YÖK 2547 sayılı yükseköğretim kanunun yeni talepler çatısı altında güncellenmesi ve yeni bir yükseköğretim yapısı mecburiyet haline gelmiştir (Çetinsaya, 2014).

Geçmiş yıllarda YÖK başkanlığı yapan Çetinsaya akademik özgürlüğün sınırlarına, içeriğine ve kimleri kapsadığına değinen dokuz maddelik Akademik Özgürlük Bildirgesi'ni yayınlamıştır. Bu bildirgenin yayınlaması Türkiye'de akademik özgürlüğün önemini vurgulamaktadır. Türkiye'nin dünya devletleri arasında yer alması, barışın, huzurun yayılması, daha yaşanabilir bir ülke haline gelmesi için üniversitelerin daha özgür kurumlar haline gelmesi açısından akademik özgürlük önemlidir (Acar, 2012). Türkiye'de halen üzerinde çalışılması sakıncalı konular görülmektedir. Harf ve dil inkılabı, Ermeni sorunu, siyasal İslam, tekke ve zaviye, Kürt meselesi, takrirî sükûn kanunu gibi konular üzerinde çalışmak isteyen öğrenciler genelde danışmanları tarafından uyarılmakta, bu tarz konuları mimlenmemesi açısından unvanını aldıktan sonra çalışması şeklinde uyarılarda bulunmaktadır (Dinler, 2013). Benzer durumlarla öğretim üyeleri derslerinde de karşılaşmakta konuşulması gereken konular dersle ilişkili olmuş olsa bile geçirtilmekte ya da işlenmemektedir (Seggie ve Gökbel, 2014). Bu durum Türkiye'de akademik özgürlüğün halen iyi bir durumda olmadığını göstermekle beraber akademisyenlerinde kendilerini güvende hissetmediklerini göstermektedir. Oysaki akademik özgürlük, bilim insanına en geçerli ve en doğru bilgiye ulaşabilmesi için hiçbir koşullanmaya ve baskıya maruz kalmaksızın tanınmış bir haktır. Bu bilimin bir gerekliliği olduğu gibi dogma düşüncelerden özgür bir şekilde ayrışması için de gereklidir. Hür iradeyle bilimi işlemek gerek içsel gerekse dışsal otoritelerin boyunduruğu altında

olmamakta, dogmalara karşı dik duruş sergilemekte akademik özgürlük kapsamında yer almaktadır. Yani bilimsel bilgi özgürce sorgulanabilmelidir (Dinler, 2013).

Türkiye’ de akademik özgürlüğün kısıtlanmasına yönelik başka bir sorunda akademisyenin ideolojik duruşudur. Aslında öğrencilerin manipüle edilmesi ve bazı ideolojilere göre yetiştirilmesi akademik özgürlük kapsamında değildir. Ancak bir akademisyenin dışarıda kendi alanı dışında yorum yapması akademik özgürlük çerçevesinde iken, aynı durum derslerinde geçerli değildir ve bu durum akademik özgürlük ihlali sayılmamaktadır (Güner, 2017). Akademisyenin resmi ideoloji veya kendi ideolojisine bağlantısı, akademisyenin tam özgür ya da akademik özgürlüğünü sınırlayacağı bir alana maruz bırakmamalıdır. Ayrıca akademik özgürlüğe müdahaleler ulusal güvenlik bahanesi altında da yapılabilmektedir. Bu durum çok özel durumlarda müdahale gerektirebilir (Özipek, 2008). Bu konuya benzer başka bir konu ise akademisyenin içinde bulunduğu toplumun ahlaki ölçütleridir. Açıklığa kavuşturulması gereken konulardan biri olan toplumdaki ahlaki durum akademik özgürlük alanıyla ilişkili midir, müdahalesi söz konusu mudur değil midir belirlenmelidir (Dinler, 2013).

Akademik özgürlüğe gelen diğer baskı unsurlarından biri de Türkiye’de akademisyenin iş güvencesidir. Politik ve ideolojik sebeplerden dolayı akademisyenlere işlerinden kolaylıkla el çektirilmeleridir. Ülke bazında düşünüldüğünde düşüncesini dilediği gibi ifade edemeyen pek çok akademisyen vardır (Alkış, 2015). Özgür bilim üretme çabasında olan bir akademisyen için düşüncesini özgür bir şekilde dile getirememekte, korkmadan istediği konuyu çalışmamakta dolayısıyla elde edeceği sonuçları yayınlamamaktadır. Bu durum önemli bir akademik özgürlük ihlali alanına girmektedir. YÖK böyle durumlar için iş güvencesini sağlam bir zemine oturtmamaktadır. Hâlbuki böyle durumların engellenmemesi; bilim insanını merak ve nitelikten uzaklaştıracak, kendini güvence altına alacak puan yarışına sokmaktadır (Güner, 2017). Diğer önemli sorunlardan bir tanesi ise üniversitelerde bulunan hiyerarşik yapıdır. Akademisyenler kendi aralarında üniversitede yönetici olabilmek veya doçentlik sınavlarını geçebilmek için ya aynı unvandan ya da üst unvana sahip kişilere karşı iyi geçinme politikası izlemektedir. Bu durum akademik özgürlüğe engel oluşturmaktadır (Doğan, 2015).

Akademik özgürlüğe gelen baskılar sadece bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Bunların dışında mimlenme, fişlenme, iktidar gücü, şikâyet edilme ve bunların zarar ziyan

niyetiyle kullanılabilmesi, fenalıklara yol açmasına neden olması akademik özgürlüğe ket vuran diğer önemli setlerdendir (Dinler, 2013).

Bu setlere rağmen bilimsel çalışmalar akademisyenlerin utku olmalı ancak kendini haksız bir pozisyona sürüklememelidir. Akademik özgürlüğün en önemli sınırı akademik etikdir. Akademik etik ise bir iç disiplindir. Akademisyenin bilimsel etik ve metotlara uygun çalışmalara iştirak etmesi durumunda akademik özgürlükten söz edilebilir. Türkiye’de sadece hukuksuzluğun ve dış müdahalelerin olması akademik özgürlüğün engelleri oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda zihniyet sorunlarını da taşımaktadır. Türkiye tarihinde örnek gösterilebilecek pek çok olayda üniversiteler hukuk dışı uygulamaların ve müdahalelerin adresi olarak gösterilebilir (Güner, 2017). Günay (2004), Türkiye’de akademisyenlerin üzerinde siyasi ve ideolojik kaygıların iyice derinleştiğini, üniversitelerin muğlak ve karanlık bir toplum hayatı yaşadığını ve değişime karşı ilk karşı koymaların ise üniversitenin kendi içinden geldiğini ifade etmektedir. Bu durumda istenilen değişimler gerçekleşmemektedir.

Türkiye’de akademik özgürlük pek çok yönden pek çok sorunla boğuşmaktadır. Bu sorunların tespitinin gerçekçi bir şekilde yapılması ve sorunlara akademinin değişime açık bir şekilde hem içerden hem dışardan çözüm getirilmesi gereklidir. Düşüncelerin özgür bir şekilde ifade edildiği bir ülke olmak barışın ve huzurun artmasını sağlayacağı gibi biliminde etik değerler üzerinde yükseleceğinin göstergesi olacaktır.

2.2.4. Akademik Özgürlüğe Dair Yapılmış Çalışmalar

Akademik özgürlüğün hâkim olduğu üniversite ortamlarının sağlanmasının önemi yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır.

2.2.4.1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Uluslararası alan yazında yapılan çalışmalarda; Marginson (1997) tarafından yapılan çalışmada modern üniversitelerin hükümetten uzak olmaktan ziyade hükümetin bir ürünü olduğu ve hükümetin amaçlarına hizmet etmesine rağmen, başka seçmenleri ve amaçları da içerdiği vurgulanmıştır. Geleneksel akademik özgürlük, akademisyenlerin öğretim ve araştırma özgürlüğünün normal işlevlerini yerine getirmek için gerekli olduğu, ancak bu işlevler hükümet ve yönetim tarafından kontrol edilen sınırlar içinde yerine getirilmesi için düzenlenmiş bir özerklik durumudur. Yükseköğretimde piyasa rekabeti sistemlerinin

kurulması, bu düzenlenmiş özerkliğin alanını genişletirken, aynı zamanda küresel ortamda standardizasyon sorununu da vurgulanmaktadır. Bulguları sonucunda, mevcut ortamda sürdürmek zor olsa da, akademik özgürlüğün daha bağımsız biçimlerine ulaşması mümkün olduğu kanısına ulaşılmıştır (Marginson, 1997).

Rochford (2003), makalesinde akademik özgürlük kavramının ve onun geleneksel gerekçelerini ele alarak Avustralya'lı akademisyenlerin kendilerine atfedilen özgürlüğün zayıfladığının düşüncelerine ve önceden yararlandıkları özgürlüklerinin sınırlandırıldığı konusuna yer vermiştir. Akademik özgürlüğü zayıflatmaya yönelik; iş akdinin feshi, yasal işlemler yapma, mevcut durumdaki sistemlerden azami boyutta yararlanma ve kısıtlamaların getirildiğini dile getirmiştir. Rochford makalesini; akademik özgürlüğe yönelik olumsuz teşebbüslerin ve dayandırıldıkları gerekçeleri, akademisyenleri bu tür girişimler karşısında bilgilendirmek için yayınladığını dile getirmiştir (Rochford, 2003). Akerlind ve Kayrooz (2003)'un yaptığı çalışma akademik özgürlüğe anlamanın beş maddesi olduğunu söylemişlerdir. Bunlar; (1) Akademisyenlerin faaliyetlerinde kısıtlamaların olmaması, (2) Kendi kendini denetleme kısıtlamalarının olmaması, (3) Dışsal denetim kısıtlamalarının olmaması, (4) Kurumsal destek kısıtlamalarının olmaması, (5) Akademisyenlerin sorumluluklarına göre kısıtlamaların olmaması konularını içermektedir. Bu maddelere bakıldığında birinci ve üçüncü maddenin akademik özgürlüğün kısıtlanması ve engelleme boyutunda yorumlandığı, dördüncü maddenin akademik özgürlüklerin kurumsal desteğe olan ihtiyacını vurgulandığı; sonuncu bölümde akademisyenlerin yükümlülükleri ve hesap verebilirlik sorumlulukları olarak ifade edildiği görülmektedir. İlk dört madde akademik özgürlüğü bir hak olarak vurgulamaktadır. Çalışmanın bulgularının daha önce literatürde yer alan çalışmalarla uyumlu olduklarını belirtmişlerdir (Akerlind ve Kayrooz, 2003)

Rostan (2010), avrupa geleneğinde, akademik özgürlüğü hem konuları, kavramları, yöntemleri hem de kaynakları seçme özgürlüğü ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Akademik camianın kendisi tarafından belirlenen standartlara ve kurallara göre öğretim, araştırma ve akademik personele katkı sağladığını söylemiştir. Bu akademik özgürlük görüşü, Amerikan geleneğinde, akademisyenlerin, üniversitelerden ve akademik dünyadan daha geniş bir arenadaki rollerine bakan sivil ve siyasi özgürlüklerine duyulan ilgi ile tamamlanmıştır. Akademik özgürlük aynı zamanda bilginin geliştirilmesi, araştırma kalitesi (akademik çalışmanın çekirdeği olarak kabul edilir), inisiyatifin teşvik

edilerek desteklenmesi, yenilikçi davranış, eleştiri ve çeşitliliğe ulaşmak için temel bir koşul olarak kabul edilmiştir. Akademik özgürlük; akademisyenlerin dini veya siyasi otoritelerin olumsuz yaptırımlarından, kısıtlamalarından veya engellemelerden korkmadan gerçeği takip etme, bireysel özgürlüklerinin yanı sıra çalışmalarını organize etme, araştırmaları belirleme özgürlüğü ile ilgili olarak mesleki özerklikle sıkı bir şekilde bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Akademik faaliyetleri değerlendirmek, yönlendirmek, standartlar, kurallar belirlemek için hedefleri ve öncelikleri öğrettiği çalışmada ele alınmıştır (Rostan, 2010). Prakash (2011), akademik özgürlük konusunda öğretmenlerin bu haklarını makul ölçülerde, akıllıca kullanmalarının gerekliliğini bununla birlikte vicdanlarına aykırı veya hakikat anlayışıyla çelişkili bir öğretim yapmalarının emredilemeyeceğini söylemiştir. Ayrıca bir öğretmenin çalışmalarını, araştırmalarını sürdürme ve sonuçlarını yayınlamak için bu hakka sahip olması gerektiğini de belirtmiştir (Prakash, 2011).

Uganda Makerere Üniversitesi'nde (2017) yapılan bir çalışmada ise yükseköğretim düzeyindeki akademik personelin ne öğretilmesi gerektiğine dair karar verme özgürlüğüne ilişkin algılarını ele almıştır. Aynı çalışmada akademik personelin özgürlüğüne yönelik en büyük tehdidin siyasi müdahaleler olduğunu, akademik özgürlüğü koruyacak belirli bir iç politika olmadığının sonucuna varıldığını söylemişlerdir. Çalışmanın öneri bölümünde ise akademik özgürlüğü geliştirmek için kurumsal politikalar ve ulusal yasaların oluşturulmasını tavsiye etmişlerdir (Joseph, Justine, Tom, Constance, ve Caroline, 2017). Hayes (2019), Cary Nelson(2010)'ın "*No University is an Island: Saving Academic Freedom*" adlı kitabında Amerikan üniversitelerinin nasıl olduğunu gösteren ve akademik özgürlüğe yönelik on altı tehdidi sıralayan kitabından esinlenerek yaptığı çalışmada bu tehditlerin günden güne geliştiğini ve ayrı ayrı ele alınması gerektiğini söylemiştir (Hayes, 2019).

Bernasconi yaptığı çalışmada; Latin Amerika ve ABD'deki üniversiteleri, özerklikleri ve akademik özgürlükleri açısından karşılaştırmıştır. Bu konuda Latin Amerika ülkeleri ile ABD arasındaki temel ayrımın özerklik olduğunu dile getirmiştir. ABD'de üniversite özerkliğini en tabandaki akademisyenden en yukarıdaki akademisyene kadar sahip olduğu akademik özgürlüklerinin bir sonucu olarak ele alırken bu durumu üniversitelerin özgürlüğü olarak değerlendirmiştir. Ancak Latin Amerika'da ise akademik özgürlük hiyerarşik olarak kurumsal özerkliğin bir sonucu olarak yukarıdan aşağıya doğru

olduğunu söylemiştir. Yaptığı çalışmada tarihten günümüze kadar Latin Amerika ve ABD arasındaki bu farklılıklara ve eksikliklere değinmiştir (Bernasconi, 2021).

Altbach (2001), üniversitelerin misyonuna ve değerlerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini, akademik özgürlük olmadan üniversitelerin ne kendi potansiyellerini oluşturabileceklerini ne de içinde bulundukları bilgiye dayalı topluma katkı sağlayabileceklerini söylemiştir. Bugün, akademik özgürlüğün doğru tanımı konusunda net bir ifade yoktur. 'Yeni Dünya' kavramı akademik camiada kabul görmesine rağmen akademik özgürlük hiçbir yerde tasvir edilmemiş ve hiçbir yerde hukukun sahip olduğu güce sahip olmamıştır. Evrensel olarak kabul edilmiş bir akademik özgürlük anlayışı yoktur. Altbach, yükseköğrenimin uluslararası bir kapsama sahip olduğunu bir ülkede gelişen konuların diğer ülkeleri de etkisi altına aldığını söyler ve şöyle devam eder; nasıl ki insan hakları uluslararası bir önceliğe sahipse akademik özgürlük de yükseköğrenim camiasında ön planda olmalı, demektir.

Akademik özgürlükle ilgili karmaşık konuların anlaşılabilmesi için beş maddeden bahsetmiştir:

1. Akademik özgürlük yükseköğrenim ile ilgilenen herkesin önceliği olmalıdır. Uluslararası konferanslarda bu konuya nadiren paneller ayrılmakta olup, genellikle ön planda ki konular; mali konular, hesap verebilirlik ve kurumsal devamlılıktır.
2. Akademik özgürlüğün evrensel bir tanıma ihtiyacı vardır. Akademik özgürlüğün ne olduğuna dair fikir birliğinin olmayışı ortak anlayış ve birlikteliği zorlaştırmaktadır.
3. İnternet tabanlı bir 'erken uyarı sistemi' ile akademik özgürlük ihlalleri izlenebilir, dünya çapında duyurulabilir. Böylece akademik özgürlük konuları takip edilebilir, krizler ve eylemlerle ilgili bilgilerin anında yayılmasını kolaylaştıracaktır.
4. Akademik özgürlük ihlallerini soruşturmak ve ciddi ihlallere karşı daha sıkı bir mekanizma konuya olan uluslararası ilgiyi arttıracaktır. Böyle bir düzenleme sorunlu olup organize edilmesi pahalı olacaktır. Ancak bilinç yükseltme için değerli bir araç olacaktır.
5. 2000 yılının ortalarında Chicago Üniversitesi'nde; İnsan Hakları Programı tarafından düzenlenen "Risk Altındaki Bilim İnsanları" adlı akademik özgürlük için bir dayanışma ağı oluşturulmuştur. Bu ağ, dünya çapında akademik özgürlük

koşullarını daha geniş bir şekilde vurgulamak amacıyla sorun yaşayan bireyleri tespit etmeyi ve onları kendilerine yardım etmeye kararlı üniversitelere yerleştirmeyi amaçlamaktadır (Altbach, 2001).

2.2.4.2. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de üniversiteler 4 Kasım 1981’de çıkarılan 2547 sayılı kanuna bağlıdır. 1961’de üniversitelere verilen en geniş özerklik döneminden sonra, YÖK bu kanunla pek çok eleştiri almıştır. Bu eleştiriler günümüzde halen üniversitelerin yeterince özgür olmalarını YÖK’e bağlanarak devam ettirilmektedir. Bu açıdan 2547 sayılı kanundan sonra üniversite özerkliği ve bilimsel özgürlükle ilgili konuların incelenmesi önemli görülmektedir.

2547 sayılı kanun üniversiteleri tüzel kişiliğe ve bilimsel özerkliğe sahip kurumlar olarak belirtmektedir. YÖK’ün kuruluşundan sonra çıkarılan 1982 anayasasının 130. ve 131. maddeleri yükseköğretim kurumlarını ilgilendirmektedir. Bahsi geçen maddelerin içeriğinde YÖK’ün kuruluş amacını ve görevini; öğretim planı yapmak, denetimini sağlamak, yönlendirmek, araştırma çalışmalarını yürütmek, kaynakların etkili ve verimli kullanımını sağlamak aynı zamanda öğretim elemanı yetiştirmek olarak tanımlanmaktadır. Gelişen ve değişen yeni dünya düzeninde gelişmelere ayak uydurabilmek için YÖK’ün var olan düzenini değiştirerek planlı, kalite süreçlerini takip eden ve düzenleyen bir sistem kurması gerektiği ülke genelinde konuyla ilgili yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir. 2014’te dönemin YÖK başkanı; bu sayede YÖK kendi öz yapısını koruyarak; bilimsel rekabet ortamını hazırlayarak gelişmesine, kalite güvencesine, kurumsal özerkliğe, hesap verebilirliği özetle kendisinden beklenen reform ihtiyaçlarına cevap verebileceğini söylemiştir (Çetinsaya, 2014).

Acar (2012) çalışmasını; ülkemizin refah düzeyi yüksek ülkelerin seviyesine gelebilmesi, barış ve huzur içinde yaşayabilecek bir yer olmasının temelini akademik özgürlük olduğunu vurgulayarak üniversitelerin daha özgür kurumlar olmasıyla sağlanacağına vurgu yapmıştır. Seggie ve Gökbel (2014), ülkede halen konuşulmaktan kaçınılan konuların başında Kürt sorunu, siyasi İslam, Ermeni sorunu, Takrir-i Sükun Kanunu, Türkiye’nin demokratikleşme süreci vb. konulardaki çalışmaların sonucunda ya sorumlu kişiye soruşturma açılması ya da iptal edilmesi gibi sebeplerle çalışılmadığını dile getirmiştir (Seggie ve Gökbel, 2014).

Gedikoğlu (2013) yaptığı çalışmada akademik özgürlük kavramı tartışmış, akademik özgürlüğün, bilim insanları, yükseköğretim kurumları ve toplum açısından önemi üzerinde durmuş ve Türk yükseköğretim sistemi için bazı öneriler sunulmuştur. Balyer'in (2011) akademisyenlerin akademik özgürlük algılarına ulaşmak için nitel olarak yapmış olduğu araştırmanın kapsamında; hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde çalışan 30 akademisyenle görüşmüştür. Araştırma sonuçlarına göre; Türkiye'de akademisyenler, akademik özgürlüğün yükseköğretim sisteminde iyi tanımlanamadığı, akademik özgürlük uygulamalarından hoşnut olmadıkları ve son yıllarda geriye doğru bir gidişatın olduğu ifadelerine yer vermiştir. Günay (2011)'ın yaptığı çalışmanın ise bu bulguyu desteklediği; Türkiye'de akademik özgürlük kavramının net olarak açık ve sağlam bir zemin üzerinde olmadığı sonucu görülmektedir. Aynı zamanda akademisyenlerin kendilerini özgür hissetmedikleri bir diğer konu yönetime dair görüşlerini ifade edemedikleri Adem (2008) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda rapor edilmiştir. Akademisyenlerin akademik özgürlüklerine dair fikir veren bir diğer çalışma 2009'da bir sendika tarafından yapılarak bilim insanları üzerinde farklı ideolojik baskılar yaratmanın akademisyenlerin yaratıcılıklarını engellediğine yer verilmiştir (Türk Eğitim-Sen, 2009). Çünkü yükseköğretim kurumlarının bilim dışında dayanacağı bir otorite olmamalıdır. Çalışma, hiçbir ideolojinin üniversiteler üzerinde vesayet oluşturamayacağı, üniversitelerin belli bir ideolojiye göre örgütlenemeyeceğinden bahsederken bu yaklaşımların akademik özgürlükleri tehdit altında bulunduracağına her türlü ideolojinin barındığı yerlerin üniversiteler olması gerektiğine dikkat çekmiştir.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Türk yükseköğretim sisteminde görevli olan öğretim elemanlarının akademik özgürlüklere yönelik algılarının demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli; geçmişte var olan ya da halen günümüzde varlığını sürdüren bir durumun var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Karasar, 2011).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi ve Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'ndeki akademisyenlere elden ölçekler ulaştırılarak veriler toplanmıştır. Ancak Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'ndeki akademisyenlere 'Google Form' üzerinden yapılan anketler gönderilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	1. Kadın	110	35.4
	2. Erkek	201	64.6
Yaş	1. 24-34 yaş	91	29.3
	2. 35-40 yaş	122	39.2
	3. 41-45 yaş	55	17.7
	46 yaş ve üzeri	43	13.8
Kıdem	1. 0-5 yıl	45	14.5
	2. 6-9 yıl	62	19.9
	3. 10-14 yıl	97	31.2
	4. 15-20 yıl	59	19.0
	5. 21 ve üzeri	48	15.4
Görev Yılı	1. 0-4 yıl	134	43.1
	2. 5-10 yıl	112	36.0
	3. 11 ve üzeri	65	20.9
Unvan	1. Profesör	41	13.2
	2. Doçent	82	26.4
	3. Dr. Öğr.	84	27.0
	4. Arş. Gör.	88	28.3
	5. Öğr. Gör.	16	5.1
İdari Görev	1. Var	73	23.5
	2. Yok	238	76.5
Fakülte	1. Fen/Edebiyat Fakültesi	76	24.4
	2. Eğitim Fakültesi	41	19.2
	3. Sanat, Tasarım ve Mimarlık/ Mühendislik Fakültesi	38	12.2
	4. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	32	10.3
	5. Sağlık Bilimleri/ Sağlık Hiz. M.Y.O. Dış Hekimliği/Tıp Fakültesi	54	17.4
	6. Uygulamalı Bilimler Yük.Ok./ İslami İlimler/ Spor Bilimleri/ Sosyal Bilimler/ İletişim/ Yab. Dil. Yük.Ok.	70	22.5
TOPLAM		311*	100*

* Her bir değişken için toplam değerler

Tablo 1’de; araştırmaya katılan akademisyenlerin demografik özellikleri verilmiştir. Araştırmaya, 110 kadın (%35.4) ve 201 erkek (%64.6) olmak üzere toplamda 311 öğretim elemanı katılım göstermiştir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yaş dağılımı incelendiğinde araştırmaya en fazla 35-40 yaş aralığındaki öğretim elemanları (%39.2); en az ise, 46 ve üzeri yaş aralığındaki (%13.8) öğretim elemanları katılmıştır. Araştırmadaki öğretim elemanlarının kıdem durumu incelendiğinde 10-14 yıl aralığındaki kıdeme sahip öğretim elemanlarının (%31.2) katılım oranının, 0-5 yıl aralığındaki kıdeme sahip (%14.5) öğretim elemanlarının oranının iki katından fazla olduğu görülmektedir. Araştırmaya en az katılım oranı 11 ve üzeri yıllarda görev yılına sahip öğretim elemanlarında (%20.9) görülürken, en fazla katılım oranı 0-4 yıl aralığında görev yılına sahip (%43.1) öğretim elemanlarında görülmektedir. Unvan değişkeninde araştırmaya en fazla katılım araştırma görevlilerinin oranında (%28.3) görülmekteyken, en az katılımın öğretim görevlilerinin (%5.1) oranında olduğu görülmüştür. Araştırmaya idari görevi olan öğretim elemanlarının katılım oranı (%76.5), idari görevi olmayan öğretim elemanlarının katılım oranına (%23.5) kıyasla çok daha fazladır. Fakülte değişkeninde ise; araştırmaya en fazla katılım oranının fen-edebiyat fakültesindeki öğretim elemanlarına (%24.4) ait olduğu görülürken, en az katılımın ise iktisadi ve idari bilimler fakültesindeki öğretim elemanları tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Yapılan çalışmada değişkenler sınıflandırılarak nicel araştırma yaklaşımıyla incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Akademisyenlerin akademik özgürlüğü benimseme ve uygulanabilir bulma düzeylerinin belirlenmesi amacıyla, Bozkurt (2012) tarafından geliştirilen “Akademik Özgürlük Ölçeği- AÖÖ” kullanılmıştır. Ölçek; öğretim, araştırma ve yayın olmak üzere üç alt boyutta 27 maddeden oluşmaktadır. AÖÖ; 5’li Likert tipi bir veri toplama aracı olup madde seçenekleri benimseme düzeyinde ve uygulanabilir bulma düzeyinde “*hiç benimsemiyorum/uygulanamaz (1)*” ile “*tamamen benimsiyorum/uygulanabilir (5)*” arasında değişmektedir. Katılımcılar; ölçekten toplamda en düşük 54 puan ve en yüksek 270 puan alabilmektedirler. Ölçekten alınan düşük puanlar, katılımcıların akademik özgürlüğü benimseme ve uygulanabilir bulma düzeylerinin düşük olduğuna işaret ederken, ölçekten alınan yüksek puanlar bireylerin akademik özgürlüğü benimseme ve

uygulanabilir bulma düzeylerinin yüksek seviyelerde izlediğini göstermektedir. AÖÖ’de ters madde kodlaması bulunmamaktadır. Ölçekteki maddelere örnek olarak; “*Fakültede ders işlenirken öğrencilerin görüşlerini özgürce belirtmelerine ortam sağlanması*”, “*Fakültede öğretim elemanları kaynak sınırlaması olmadan istedikleri konuyu çalışabilmeleri*”, “*Fakültede öğretim elemanlarının çalışmalarını özgürce yayınlayabilmesi*” gösterilebilir. Akademik Özgürlük Ölçeği’nin öğretim alt boyutunda toplamda 5 madde bulunmakla beraber Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .76 olarak Bozkurt (2012) tarafından rapor edilmiştir. AÖÖ’de ikinci alt boyut olan araştırma bölümü 4 maddeden oluşmakta ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .63 olarak bulunmuştur. Son boyut olan yayın kısmı da ise 18 madde vardır ve bu faktörün Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır. Yaptığımız bu çalışmada benimseme düzeyinde öğretim alt boyutunda cronbach alfa iç tutarlılık katsayısını .62, araştırma alt boyutunda .19, yayın alt boyutunda .69 olarak hesaplandığı için istatistiksel analizlere benimseme düzeyi dahil edilmemiştir. Ölçeğin uygulama düzeyinde Cronbach alpha değerlerine bakıldığında; öğretim alt boyutunda .78, yayın alt boyutunda .93, araştırma alt boyutunda .55 değerleri görülmüştür. Araştırma alt boyutunda .55 değeri kabul edilebilir düzeydedir (Taber, 2017). Bu veriler ışığında bireylerin akademik özgürlüğü uygulanabilir bulma düzeylerini ölçmek için AÖÖ’nün yeterli düzeyde güvenilir ve geçerli bir veri toplama aracı olduğu kabul edilmektedir.

3.4. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Formda araştırmaya katılan akademisyenlere ait; cinsiyet, yaş, idari görev durumu, kıdem, görev yılı, unvan fakülte ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerde herhangi bir sorun ile karşılaşmadığı için uygun istatistiksel analizlere geçilmiştir. Bireylerin akademik özgürlüğü uygulanabilir bulma düzeylerinin; cinsiyet ve idari görev olarak iki alt grubu bulunan değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı *t-testi* ile analiz edilmiştir. Yaş, kıdem, görev yılı, unvan ve fakülte gibi üç ya da daha fazla alt grubu olan değişkenlere göre akademisyenler tarafından akademik özgürlüğü uygulanabilir bulma düzeylerinin farklılaşıp

farklılaşmadığı ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Bu hesaplamaların tamamı, IBM SPSS programının 20.0 sürümünde gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenirliğinin belirlenmesi için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öğretim elemanlarının cinsiyet, yaş, meslekteki kıdem, görev yılı, unvan, idari görevinin olup olmaması ve fakülte türü gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2: Akademik Özgürlük Ölçeği'nde Yer Alan Uygulama Düzeyinin Alt Boyutlarına Göre Akademisyenlerin Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması

Alt Boyutlar	n	$\bar{x}$	Ss
Öğretim	311	3.21	.82
Araştırma	311	2.96	.81
Yayın	311	3.43	.77

Tablo 2'ye bakıldığında “Akademik Özgürlük Ölçeği”nin uygulama düzeyinin yayın boyutunun ($\bar{x} = 3.43$) öğretim alt boyutuna ($\bar{x} = 3.21$) kıyasla en yüksek ortalamaya, en düşük ortalamanın ise araştırma ($\bar{x} = 2.96$) alt boyutunda olduğu görülmektedir. Bu bulgulara istinaden akademisyenlerin akademik özgürlüğü görece olarak daha çok yayın alt boyutunda uygulamaya aldıkları; en az ise araştırma alt boyutunda uygulamaya aldıkları söylenebilir.

Tablo 3: Akademisyenlerin Akademik Özgürlüğü Uygulama Alt Boyutlarıyla Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	P
Öğretim	1.Kadın	110	3.22	.82	309	.177	.85
	2.Erkek	201	3.21	.82			
Araştırma	1.Kadın	110	2.94	.86	309	.320	.74
	2.Erkek	201	2.97	.78			
Yayın	1.Kadın	110	3.45	.84	309	.220	.82
	2.Erkek	201	3.43	.73			

Tablo 3'e göre akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeyinde öğretim boyutu ($t_{(309)} = .177$, $p > .05$) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

göstermemektedir. Aynı zamanda akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeyinde araştırma boyutu ($t_{(309)} = .320$, $p > .05$) ve yayın boyutu da ($t_{(309)} = .220$, $p > .05$) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 4: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Yaş Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	n	$\bar{x}$	Ss	F	P
Öğretim	1. 24-34 yaş	91	3.25	.82	.273	.84
	2. 35-40 yaş	122	3.22	.80		
	3. 41-45 yaş	55	3.20	.85		
	4. 46 ve üzeri	43	3.12	.86		
Araştırma	1. 24-34 yaş	91	3.07	.82	.754	.52
	2. 35-40 yaş	122	2.92	.77		
	3. 41-45 yaş	55	2.89	.88		
	4. 46 ve üzeri	43	2.94	.79		
Yayın	1. 24-34 yaş	91	3.39	.84	.256	.85
	2. 35-40 yaş	122	3.44	.69		
	3. 41-45 yaş	55	3.50	.79		
	4. 46 ve üzeri	43	3.41	.80		

* $p < .05$

Tablo 4'e göre akademisyenlerin akademik özgürlük ölçeğinin uygulama düzeyinin öğretim ($F_{(3,307)} = .273$ $p > .05$), araştırma ($F_{(3,307)} = .754$ $p > .05$), yayın alt boyutlarında ($F_{(3,307)} = .256$ $p > .05$) yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak öğretim alt boyutunda 24-34 yaş aralığındaki akademisyenlerden elde edilen toplam puanlar ($\bar{x} = 3.25$) ortalaması, 35-40 yaş aralığında olan akademisyenlerin öğretim boyutundaki toplam puanlarının ortalamasının ($\bar{x} = 3.22$), 41-45 yaş aralığındaki akademisyenlerin öğretim boyutunda ($\bar{x} = 3.20$) ortalama ile 46 ve üzeri yaştaki akademisyenlerin öğretim boyutunda ($\bar{x} = 3.12$) ortalamasının en düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Kıdem Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Kıdem	n	$\bar{x}$	Ss	F	P
Öğretim	1. 0-5 yıl	45	3.41	.88	2.18	.07
	2. 6-9 yıl	62	3.14	.84		
	3. 10-14 yıl	97	3.14	.79		
	4. 15-20 yıl	59	3.39	.78		
	5. 21 ve üzeri	48	3.05	.82		
Araştırma	1. 0-5 yıl	45	3.26	.75	2.69	.03*
	2. 6-9 yıl	62	2.87	.80		
	3. 10-14 yıl	97	2.90	.81		
	4. 15-20 yıl	59	3.07	.88		
	5. 21 ve üzeri	48	2.79	.70		
Yayın	1. 0-5 yıl	45	3.51	.84	1.82	.12
	2. 6-9 yıl	62	3.35	.82		
	3. 10-14 yıl	97	3.36	.72		
	4. 15-20 yıl	59	3.65	.75		
	5. 21 ve üzeri	48	3.36	.71		

*p<.05

Tablo 5'e göre akademik özgürlük ölçeğinde uygulama düzeyinin araştırma alt boyutu toplam puanında ($F_{(4,306)} = 2.69$, $p < .05$) kıdeme göre anlamlı bir farklılık vardır. Diğer bir deyişle akademisyenler akademik özgürlüğü uygulama düzeyinde araştırma alt boyutunda kıdeme göre değişkenlik göstermektedir. Yapılan homojenlik testi sonucunda grup varyanslarının eşit olmadığı yani homojen bir dağılımın sağlanamadığı görülmüştür. Eşit varyansların olmadığı durumlarda Dunnet's C testi yapılabilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Bu noktada; farkın hangi kıdem grupları arasında olduğunu anlamak için yapılan Dunnet's C testinin sonuçlarına göre 0-5 yıl aralığında kıdeme sahip akademisyenlerin araştırma boyutundan elde edilen toplam puanlar ($\bar{x} = 3.26$) ortalamasının görece olarak 21 ve üzeri yıllarda kıdeme sahip akademisyenlerin ($\bar{x} = 2.79$) ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Ancak akademik özgürlük ölçeğinde uygulama düzeyinin öğretim alt boyutu toplam puanında ($F_{(4,306)} = 1.16$, $p > .05$) ve yayın alt boyutu toplam puanı ($F_{(4,306)} = 1.82$, $p > .05$) arasında kıdeme göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6: Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Görev Yılı Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Görev Yılı	n	$\bar{x}$	Ss	F	p
Öğretim	1. 0-4 yıl	134	3.46	.89	11.89	.00*
	2. 5-10 yıl	112	3.02	.72		
	3. 11 ve üzeri	65	3.02	.68		
Araştırma	1. 0-4 yıl	134	3.23	.77	14.06	.00*
	2. 5-10 yıl	112	2.79	.75		
	3. 11 ve üzeri	65	2.70	.83		
Yayın	1. 0-4 yıl	134	3.64	.78	9.136	.00*
	2. 5-10 yıl	112	3.27	.72		
	3. 11 ve üzeri	65	3.28	.72		

*p<.05

Tablo 6'da akademisyenlerin akademik özgürlüğe yönelik uygulama düzeyinde öğretim ($F_{(2,308)} = 11.89$, $p < .05$), araştırma ($F_{(2,308)} = 14.06$, $p < .05$) ve yayın ($F_{(2,308)} = 9.136$, $p < .05$) alt boyutlarının görev yılı değişkenine göre anlamlı farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. Buna göre 0-4 yıl aralığında görev yılına sahip akademisyenlerin öğretim boyutunda ($\bar{x} = 3.46$) akademik özgürlüğü uygulama düzeylerinin 5-10 yıl ($\bar{x} = 3.02$) ile 11 ve üzeri ($\bar{x} = 3.02$) yıllarda görev yapan akademisyenlerden daha yüksek olduğu kanısına yapılan analizler sonucunda ulaşılmıştır. Aynı şekilde araştırma boyutunda ($\bar{x} = 3.23$) ve yayın boyutunda ($\bar{x} = 3.64$) 0-4 yıl göreve sahip akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. 5-10 yıl görev süresine sahip akademisyenlerin araştırma boyutunda ($\bar{x} = 2.79$) ve yayın boyutunda ($\bar{x} = 3.27$) ortalamaya sahip olduğu analizler sonucunda elde edilmiştir. 11 ve üzeri yıllarda görev yılına sahip akademisyenlerin araştırma boyutunda ($\bar{x} = 2.70$) akademik özgürlüğü uygulama düzeylerinin diğer gruplara göre en düşük seviyede olduğu ve yayın boyutunda da ($\bar{x} = 3.28$) akademik özgürlüğü uygulama düzeylerinin 0-4 yıl aralığında ($\bar{x} = 3.64$) görev yapan akademisyenlere göre oldukça düşük olduğu söylenebilir. Görev yılı değişkenine göre bulgular genel olarak değerlendirildiğinde görev yılı daha az olan akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeylerinin daha fazla çıkmasının

nedeni; mesleğinde yeni olması itibariyle daha heyecanlı ve atak olması olabilir. Görev yılı daha çok olan akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeylerinin düşük olmasının nedeni ise; bu konuda yaşamış oldukları olumsuz deneyimler; statüsünü kaybetme korkusu, bıkkınlık ya da meslekten çıkarılma gibi olumsuzluklar veya tecrübelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 7. Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Unvan Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Unvan	n	$\bar{x}$	Ss	F	P
Öğretim	Profesör	41	3.24	.79	6.36	.00*
	Doçent	82	3.51	.81		
	Dr.Öğr.	84	3.00	.78		
	Ar.Gör	88	3.22	.80		
	Öğr.Gör	16	2.66	.64		
Araştırma	Profesör	41	3.02	.77	2.85	.02*
	Doçent	82	3.11	.76		
	Dr.Öğr.	84	2.83	.81		
	Ar.Gör.	88	3.01	.86		
	Öğr.Gör.	16	2.48	.66		
Yayın	Profesör	41	3.61	.68	5.26	.00*
	Doçent	82	3.67	.68		
	Dr.Öğr.	84	3.23	.82		
	Ar.Gör.	88	3.39	.78		
	Öğr.Gör.	16	3.05	.67		

*p<.05

Tablo 7'e göre "Akademik Özgürlük Ölçeği"nde uygulama düzeyinin öğretim($F_{(4,306)}=6.36$, $p<.05$), araştırma ($F_{(4,306)}=2.85$, $p<.05$) ve yayın ($F_{(4,306)}=5.26$, $p<.05$) boyutlarında unvan değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Uygulanan homojenlik testi sonucunda grup varyanslarının eşit olmadığı yani homojen dağılımın sağlanmadığı tespit edilmiştir. Bunun gibi varyans dağılımının eşit olmadığı durumlarda Dunnet's C testi uygulanabilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2018). Alt boyutlar arasında farkın hangi unvanlar arasında olduğunu tespit etmek için uygulanan Dunnet's C testinin sonuçlarına göre öğretim alt boyutunda doçent unvanına sahip akademisyenlerin puan ortalaması ($\bar{x}=3.51$) iken, doktor öğretim üyesi ($\bar{x}=3.00$) ve

öğretim görevlisi ($\bar{x}=2.66$) unvanlarına sahip akademisyenlerin ortalama puanlarından daha yüksektir. Bir başka ifade ile doçent olan akademisyenlerin akademik özgürlüğü öğretim boyutunda diğer unvandaki akademisyenlere göre daha çok uygulamaya aldıkları söylenebilir. Aynı zamanda araştırma boyutunda da yine Dunnet's C testinin sonuçları göz önünde bulundurularak doçent olan akademisyenlerin ortalama puanları ($\bar{x}=3.11$), diğer unvanlara sahip akademisyenlerin ortalama puanlarına istinaden yüksek çıkmıştır. Ölçeğin yayın alt boyutunda da unvan değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunduğu yapılan analiz sonuçlarından ulaşılmaktadır. Akademisyenlerin akademik özgürlüğü yayın boyutunda uygulama düzeyleri yine doçent unvanına sahip olanlarda ($\bar{x}=3.67$) yüksek iken, diğer unvanlara sahip akademisyenlerde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yani doçent unvanındaki akademisyenler gerek öğretim gerek araştırma gerekse yayın boyutunda akademik özgürlük haklarını diğer unvana sahip akademisyenlere göre daha çok uygulamaktadırlar denilebilir.

Tablo 8: Akademisyenlerin Akademik Özgürlüğü Uygulama Alt Boyutlarıyla İdari Görev Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	İdari Görev	n	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	P
Öğretim	1.Var	73	3.16	.73	309	-.613	.54
	2.Yok	238	3.23	.84			
Araştırma	1.Var	73	2.78	.78	309	-2.14	.03*
	2.Yok	238	3.02	.81			
Yayın	1.Var	73	3.34	.74	309	-1.22	.22
	2.Yok	238	3.48	.78			

*p<.05

Tablo 8'de verilen analiz sonuçlarına bakıldığında, akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeyinde öğretim boyutunun ($t_{(309)} = -.613$, $p > .05$) ve yayın boyutunun ($t_{(309)} = -1.22$, $p > .05$) idari görev değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermediği görülmektedir. Bu sonuca göre idari görevi olan akademisyenlerle, idari görevi olmayan akademisyenlerin öğretim ve yayın alt boyutlarında akademik özgürlüğü uygulama noktasında düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Bu durumun sebebi

olarak, akademisyenlerin idari göreve sahip olup olmamasının akademik özgürlüğü uygulama noktasındaki fikirlerini etkilemediği düşünülebilir. Ancak akademisyenlerin uygulama düzeyinin araştırma alt boyutunda ($t_{(309)} = -2.14, p < .05$) idari görev değişkenine göre bakıldığında anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülebilir. Bu sonuca göre idari görevi olmayan akademisyenlerin ($\bar{x} = 3.02$) akademik özgürlüğü araştırma alt boyutunda uygulama düzeylerinin, idari görevi olan akademisyenlere göre ($\bar{x} = 2.78$) daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 9. Akademik Özgürlük Ölçeği'nin Uygulama Alt Boyutlarıyla Fakülte Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyutlar	Fakülteler	n	$\bar{x}$	Ss	F	P
Öğretim	1	76	3.23	.73	.715	.61
	2	41	3.04	.66		
	3	38	3.11	.75		
	4	32	3.28	.75		
	5	54	3.31	.97		
	6	70	3.24	.93		
Araştırma	1	76	2.94	.74	.720	.60
	2	41	2.79	.76		
	3	38	2.90	.85		
	4	32	3.04	.88		
	5	54	2.98	.85		
	6	70	3.07	.84		
Yayın	1	76	3.46	.75	.419	.83
	2	41	3.33	.56		
	3	38	3.47	.79		
	4	32	3.38	.70		
	5	54	3.37	.92		
	6	70	3.51	.79		

Not: 1= Fen / Edebiyat Fakültesi; 2= Eğitim Fakültesi; 3= Sanat, Tasarım ve Mimarlık / Mühendislik Fakültesi; 4=İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; 5=Sağlık Bilimleri / Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu / Diş Hekimliği / Tıp Fakültesi; 6= Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu / İslami İlimler / Spor Bilimleri / Sosyal Bilimler / İletişim / Yabancı Diller Yüksekokulu
Tablo 9'da akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama alt boyutlarından; öğretim

($F_{(5,305)} = .715, p > .05$) araştırma ($F_{(5,305)} = .720, p > .05$) ve yayın ($F_{(5,305)} = 419, p > .05$) alt boyutlarının fakülte değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yani öğretim üyeleri akademik özgürlüğü uygulama düzeyinde öğretim, araştırma ve yayın alt boyutlarında fakülte değişkenine göre benzeşmektedir. Alt boyutların özelinde fakültelerin ortalama toplam puanlarına bakıldığında ise çok büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir. Ancak kıyaslama yapmak gerekirse; öğretim alt boyutunda en yüksek ortalama toplam puanın iktisadi ve idari bilimler ($\bar{x}=3.28$) fakültesine, en düşük ortalama toplam puanın eğitim ($\bar{x}=3.04$) fakültesine ait olduğu görülmektedir. Araştırma alt boyutunda ise; en yüksek ortalama toplam puanın uygulamalı bilimler, yabancı diller yüksekokulları ile İslami ilimler, spor bilimleri, sosyal bilimler ve iletişim ($\bar{x}=3.07$) fakültelerine, en düşük ortalama toplam puana ise yine eğitim ($\bar{x}=2.79$) fakültesinin sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Yayın alt boyutunda da en düşük ortalama toplam puanın yine eğitim ($\bar{x}=3.33$) fakültesinde; en yüksek ortalama toplam puanın ise uygulamalı bilimler, yabancı diller yüksekokulları ile İslami ilimler, spor bilimleri, sosyal bilimler ve iletişim ($\bar{x}=3.07$) fakültelerinde olduğu yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir. Tablo 9, Akademik Özgürlük Ölçeği'nin uygulama alt boyutlarıyla fakülte değişkenine göre anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğine dair analiz sonuçlarını içermektedir. Öğretim üyelerinin akademik özgürlüğü uygulama düzeyinde öğretim, araştırma ve yayın alt boyutlarıyla fakülte değişkenine göre anlamlı farklılığa sebep olup olmadığını tespit edilmeye çalışılmıştır.

5. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada ulaşılan bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlardan yola çıkarak geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki yükseköğretim sisteminde görev yapan akademisyenlerin akademik özgürlüğe ilişkin algılarının akademik özgürlük ölçeğine göre cinsiyet, yaş, kıdem, görev yılı, idari görev ve fakülte gibi demografik değişkenlere göre algılarının ne düzeyde olduğunu incelemektir. Bu bağlamda yapılan istatistiksel analizlerden elde edilen sonuçlara göre, akademisyenlerin araştırma ve öğretim yaparken kendilerini daha sınırlı hissettikleri ancak yayın yaparken görece olarak daha özgür hissettikleri düşünülebilir. Ancak akademisyenler içinde bulundukları şartlar açısından araştırma ve yayın özgürlüğü hususunda genel olarak politik, tartışmalı ve aykırı konulara pek değinmediklerini aksi takdirde çalışmalarının değer görmeksizin yayınlanmama olduğunu, yayınlarının şartlara göre şekillendiğinin bu şartları yetkililerin oluşturduğu kültür ve ağlarla yapıldığını, kişilerin farkında olmaksızın bu döngüye dâhil olduklarını; devamında ise akademisyenlerin içinde yer aldığı kültür, yapı ve sistemin sonuç ve fayda odaklı düşünen ve statü olarak yükselmesine engel teşkil edecek durumlarla karşılaşmak istemeyen kişiler yetiştirdiğini belirtmişlerdir (Güner, 2017). Akademisyenlerin karşılaştıkları bu sorunların yanı sıra konuyu başka bir açıdan değerlendirmek gerekirse; Türkiye’de 2006’dan sonra hem üniversite sayısında hem de araştırmacı sayısında artış görülmüştür. Bugün yaklaşık 8 milyonluk öğrenci sayısının son 15 yılda arttığı ve bu artış, araştırmacıların verimliliğini düşürerek hem araştırmaya hem de araştırılan konuya verilen değer düşmesine sebep olmuştur. Oysaki ‘Times Higher Education’a göre; üniversitelerin değerini etkileyen en önemli faktörler arasında araştırma sayısı ve araştırmanın kalitesi yer almaktadır (Yalçınalp, 2021). Dolayısıyla akademisyenlerin yükseköğretim sisteminde karşılaştıkları sorunların yanı sıra üstesinden gelmek zorunda oldukları konular bir arada düşünülünce akademisyenlerin araştırma konusunda kendilerini daha kısıtlı hissettikleri söylenebilir.

Akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeyi cinsiyet değişkenine göre değişmemektedir. Elde edilen bu bulgunun sonucu kadın ve erkek akademisyenlerin

akademik özgürlüğe ilişkin düşüncelerinin de benzer olabileceğini göstermektedir. Nitekim alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde; Doğan'ın (2015) yaptığı çalışmada da kadın ve erkek tüm akademisyenlerde akademik özgürlüğe bakış açılarının benzer olduğu ifadesine yer verilmiştir. Çalışmaya katılan kadın akademisyenlerin ve erkek akademisyenlerin katılım oranının eşitlik göstermesi halinde edinilen bulgunun aksi yönde bir bulgu edinilebilir ya da çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde paralellik gösteren sonuçlara varılabilir. Başarır ve Sarı (2015) tarafından kadın akademisyenlerle ilgili bir çalışmada kadın akademisyenlerin çoklu görev ve sorumlulukları nedeniyle rol çatışması yaşadıkları, geleneksel cinsiyet rollerinden kurtulamamalarına karşın kendilerini güçlü ve verimli bireyler olarak değerlendirdikleri ve görevlerini memnuniyetle yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmanın sonucuna istinaden akademisyenlerin kendi entelektüel birikimlerinden kaynaklanan bakış açısıyla bilim üretmede cinsiyet farklılığının önemli bir unsur olmadığını dolayısıyla akademik özgürlük konusunda da farklılaşmadıkları düşünülebilir.

Yükseköğretim sisteminde görev yapan öğretim elemanlarının yaş değişkenine göre akademik özgürlüğü uygulama düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir. 24-34 yaş aralığındaki akademisyenlerin ortalamalarının diğer yaş grubundaki akademisyenlere oranla yüksek çıktığı görülmektedir. Tüm öğretim elemanları için geçerli olan akademik özgürlüklerin yaş grupları arasında gittikçe azalan ortalamaları halihazırda Türkiye'de akademik özgürlüğe olan inançlarını yitirdiğinin göstergesi olabilir. Akademisyenlerin kendilerini bir merkeze bağlı hissetmeleri ya da akademide yer alan farklı sorunlardan dolayı kendilerini daha az özgür hissettikleri düşünülebilir. Akcan, Malkoç ve Kızıltan (2018)'in yaptığı çalışmada akademisyenler; ideal akademik özgürlük kültürünü, Türkiye'deki akademik özgürlük algılarıyla mevcut sistemdeki yetersizliklerle ifade etmişlerdir. Yapılan başka bir çalışmaya istinaden Türkiye'de akademik özgürlük kültürünün oluşmadığı ifade edilmektedir (Doğan, 2015). Summak (2008) tarafından uluslararası düzeyde yapılan çalışmada Türkiye'de görev yapmakta olan akademisyenlerden %10'u akademik özgürlüğe dair fikirlerini beyan etmemişlerdir. Akademisyenlerin tabii hakkı olan akademik özgürlük haklarına dair bilim, araştırma, öğretim ve üniversitelerde eğitim yapan akademisyenlerin görüş bildirmemesi bu konuda daha çok çalışma yapılması ve var olan sistemin, kültürün değişime ihtiyaç duyduğunun göstergesi olabilir.

Akademisyenlerin kıdem değişkenine göre akademik özgürlükleri uygulanabilir bulma düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durum akademisyenlerin iş güvencesinin baskı altında olması, yükselme korkusunun olması, yükseköğretim sistemi içerisinde akademik özgürlüklerin yasalar ile teminat altında olmaması gibi farklı sebeplere bağlı olarak uygulanma noktasında sıkıntıların olduğu yönünde düşünülebilir. Nitekim; Güner'in (2017) çalışmasında bu durumu farklı sebeplere dayandırarak sunmuştur. Summak ise (1997) yaptığı anket çalışmasının sonuçlarına göre akademisyenlerin çoğunun yeterli akademik özgürlüğe sahip olmadıklarını ve var olan durumdan memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. Sağlam'ın (2011) yaptığı çalışmada ise kıdemi daha az olan akademisyenlerin kıdemi daha fazla olan akademisyenlere kıyasla daha fazla tükenmişlik ve duyarsızlaşma duygusu yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum akademisyenlerin akademik özgürlük konusunu da tükenmişlik duygusu ile değerlendirdiklerini ve duyarsızlaştıklarını düşündürtebilir.

Akademik özgürlüklerin uygulanabilir olma konusunda görev yılı değişkenine göre anlamlı bir farklılığa edinilen bulgular üzerinden ulaşılmaktadır. Akademik özgürlükleri uygulamada 0-4 yıl arasında görev yılına sahip akademisyenler hem 5-10 yıl hem de 11 ve üzeri yıllarda görev yılına sahip akademisyenlerden daha olumlu oldukları söylenebilir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında daha az görev yılına sahip öğretim elemanlarının daha cesaretli oldukları düşünülebilse de alanlarında yeterli tecrübeye sahip olmadıkları, görev sürelerinin çalışmalarıyla artış göstermesi durumunda akademik özgürlükler açısından kaygı taşıyabilecekleri yorumu yapılabilir. Seggie ve Gökbel'in (2014) çalışmasına göre; yükseköğretim kurumları yönetici disiplin yönetmeliği akademik özgürlükleri kısıtlayabilecek muğlak ifadelerden sıyrılmalı, akademik özgürlüklere her alanda genişletici maddeler konulması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu çalışmanın sonucunun uygulanması halinde akademisyenlerin akademik özgürlük ile ilgili farkındalıklarının artacağı, daha çok ilgi göreceği varsayılabilir. Bu ifadeyi destekler nitelikte olan bir başka çalışmada; akademik özgürlüğün hak ettiği değeri görmesinin sosyal koşullar ve siyasi kurumlar sayesinde olacağı bu özgürlüğün korunma temelinde buralarda belirlendiğine dikkat çekilmiştir (Bricall, 2003).

Yükseköğretimde görev yapan öğretim üyelerinin akademik özgürlükleri uygulanabilir düzeyde fakülte değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Güner (2017), yaptığı çalışmada üniversitelerde farklı düzeylerde akademik özgürlüğe yönelik

engellerin çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuca ilaveten üstlerinin sahip oldukları yönetim gücünü olumsuz yönde kullanabilme potansiyellerinden dolayı yönetimce alınan kararlarda fikir ve eleştirilerini söylemekten çekindiklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda Kadioğulları ve Ensari (2020) tarafından yapılan çalışmada üniversitelerde akademik özerkliğin varlığından söz etmek için akademisyenlerin özgür olması, iş güvencelerinin olması ve çalıştıkları kurumlara güven duymalarının gerekliliği dile getirilmiştir. Nitekim Birleşik Devletlerde; özellikle MIT (Massachusetts Institute of Technology), Harvard, Yale gibi dünya üniversiteleri arasında öncü olan yükseköğretim kurumlarında çalışan akademisyenlerin alanlarıyla ilgili birçok konuda özgürce açıklamalar yaptıklarını buna rağmen herhangi bir şekilde soruşturma, engelleme gibi zorluklarla karşılaşmadıkları için akademik özerklik noktasında kendi mevcut durumlarını aşarak ilerleme kaydettikleri vurgulanmıştır. Akyol, Yılmaz, Çavuş ve Aksoy (2018) tarafından yapılan çalışmada ise; yükseköğretim yöneticileri, yükseköğretimin özerk bir yapıya sahip olması gerektiğini belirterek eğitim alanındaki özerkliğin Türk yükseköğretim sisteminin gelişmesine katkı sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Bununla beraber mevcut durumdaki yükseköğretim yönetmelik ve yasalarından kaynaklı bürokratik engellerin kaldırılması için yönetmelik ve yasaların yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini belirtmişlerdir. Gündüz (2013) ise yaptığı çalışmada Türkiye’de yükseköğretim sisteminin sorunlarının; yükseköğretimde yapısal bütünlüğün sağlanarak; siyasi, ideolojik kaygı ve beklentilerden arındırılarak, gerçek bir akademik örgüt sistemi kurularak, özerklik ve özgürlüğün sağlanmasıyla, içselleştirilmiş tutarlı bir ahlaki zeminle, azimli ve sabırlı çalışmalarla aşılabileceği vurgusunu yapmıştır. Yapılan çalışmalarda elde edilen bulguların sonuçlarına dair sebepleri düşünüldüğünde ise; Türkiye’de akademik özgürlükler açısından bir standartın olmaması ve akademisyenlerin tabii hakkı olan akademik özgürlüklerini uygulama düzeyinde ikilem yaşadıkları söylenebilir. Akademik özgürlük konusunun geçmişten günümüze kadar halen tartışılan bir konu olması; akademik özgürlük ve özerkliğin uygulan(a)mıyor oluşu ya da kısmen uygulanıyor oluşu beraberinde birçok sorunu kapsadığının göstergesi olabilir (Özcan ve Çakır, 2016). Bu bağlamda; yükseköğretim yasasında geçen akademik özgürlüklerin net olarak tanımlanıp yapılmasının, hangi alanları kapsadığının, uygulama alanlarının neler olabileceği ve sınırları üzerine netlik kazandırılması önemlidir (Gedikoğlu, 2013).

Yükseköğretim kurumlarında akademik özgürlük ölçeğinde; akademisyenlerin akademik özgürlüğü uygulama düzeyleri idari görev değişkenine göre değişmemektedir. Bu durumun muhtemel sebebi, akademisyenlerin idari görevinin olup olmamasının bu konuda ortak düşüncelere sahip olmalarını etkilemiyor olması olabilir. Bu konuda, Balyer (2011) tarafından devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan 30 akademisyenle gerçekleştirdiği çalışmanın bulgularında; mevcut sistemde akademik özgürlüğün tanımının net ve açık bir şekilde ifade edilmediğinin, kendilerinin çalışma ve üretme noktasında sınırlandıklarının ve akademik özgürlüğün üniversitelerde yeterli düzeyde olmadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda kendilerine akademik özgürlüğü nasıl ifade ettikleri sorulduğunda, pek çok akademisyen herhangi bir baskı ve müdahale olmaksızın akademik çalışmalarını özgür araştırma ortamlarında devam ettirmek şeklinde dile getirmişlerdir. Bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte bir başka araştırma raporunda; öğretim üyelerinin sindirici, yıldırıcı, değersizleştirici ve baskıcı tutumlarla karşılaştıkları uzmanlık alanlarının dışında bağlantısız görevlendirmelere maruz bırakıldıkları vurgulanmıştır (Bilim Akademisi / İnsan Hakları Kurulu, 2023).

Çalışmada kullanılan akademik özgürlük ölçeğinden elde edilen bulgulara göre öğretim elemanlarının unvan değişkeni ile akademik özgürlüğü uygulama düzeyi arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Unvan değişkenine göre ilişkin doçent ve profesör unvanına sahip akademisyenlerin ortalama puanları ile doktor öğretim görevlisi, araştırma görevlisi ve öğretim görevlilerinin ortalama puanları arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Ulaşılan bu bulgulara göre daha yüksek unvana sahip öğretim elemanlarının akademik özgürlükleri uygulama konusunda kendilerini daha özgür hissetme sebebi olarak gerek meslekteki tecrübeleri gerekse yaptıkları çalışmalarla yükselme korkusunu aşmış olabilecekleri yorumu yapılabilir. Bu durumun aksine yükselme kaygısı olan düşük unvana sahip öğretim elemanları ise daha yüksek unvanlı öğretim elemanlarına göre kendilerini sınırlandırılmış hissetmeleri akademik özgürlüklerin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Bu konuda akademisyenlerin ortak bir noktada buluşamaması Türkiye’deki üniversitelerde akademik özgürlükler açısından önemli bir problem olabilir. Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmadan elde edilen bazı bulgularla bu konuda yapılan çalışmaların sonuçlarında benzerlik olduğu görülebilir. Yine bir öğretmen sendikasının (Türk Eğitim-Sen, 2009) yapmış olduğu araştırmada üniversitelerde araştırma görevlisinden profesöre doğru gidildikçe düşük unvanı olan akademisyenlerin

düşüncelerini ifade ederlerken açıkça bir baskı hissettiklerini belirten akademisyen oranlarının arttığı ifade edilmektedir. Özgür üniversite ortamlarında akademik unvanlara erişebilmenin tek yolu bilimsel yeterlilik ve liyakattir. Ancak Türkiye’de YÖK organizasyonunda liyakatten ödün verilmiş bunun yerine önemli kararları verme yetkisi üst yöneticilere verilmiştir. Örneğin; akademik özgürlüğe önem veren özgür üniversitelerde doçent tayin etme fakülte yönetimine aitken, profesörlük unvanını elde edebilmek fakülte kurulunda yer alan profesör unvanına sahip başka üyelerin yetkisindedir (Adem, 2008). Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de akademik özgürlüklerin unvanlar arasında değişkenlik göstermesi ideal düzene ulaşmada önemli sorunların aşılması gerektiğini düşündürtebilir. Bu bulgular çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Türkiye’de yükseköğretimin tarihinden günümüze değin kayıtlara bakıldığında aslında yaşanan sorunlara köklü çözümler üretmektense sürekli yüzeysel çözümlerle geçiştirildiği ve bu sorunların yinelendiği kanısına ulaşılabilir. Bu durum Türkiye’de yükseköğretimin sorunlarından biri olan akademik özgürlük konusunu da kapsamaktadır. Yapılan çalışmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda, yükseköğretimin sorunlarına ve akademik özgürlüğe dair somut adımlar atılmadıkça ileriki zamanlarda da geçmişte yaşanan problemlerin farklı görünümlemlerle yeniden yaşanma ihtimali ön görülebilir. Dolayısıyla eğitim bir bütün olarak düşünüldüğünde eğitimin her kademesinde öznellikten kurtularak daha net, açık, nesnel eylemlerde bulunmak üniversitelerin ve bilim insanlarının çalışmalarının hak ettiği değere ulaşmasının kaidesi olarak akademik özgürlük haklarının sağlanmasıyla mümkün olabileceği düşünülebilir. Nitekim refah düzeyi yüksek ülkelere bakıldığında toplumlarının eğitim seviyesini yükseltmeye yönelik çalışmalarda bulundukları, bilim üretmek amacıyla kurulan ve bilgi üreten üniversitelere akademik özgürlük konusunda daha çok imkân verildiği görülebilir.

5.2. Öneriler

1. Yükseköğretim kurumlarına özgü olan akademik özgürlük tanımının Türkiye özelinde açıkça yapılması ve nelerin kapsamı dâhilinde olduğu açıkça güvence alınması akademik özgürlük kültürünün oluşmasına katkı sağlayabilir.

2. Üniversitelerde gerek akademisyenler gerekse öğrenciler tarafından akademik özgürlüklerin bir kültür oluşturması ve farkındalıkları geliştirmek adına çeşitli çalışmalar yapılması önerilebilir.
3. Bu çalışmada akademik özgürlükler demografik değişkenlere göre değerlendirilmiştir, bu konuda yapılacak diğer çalışmaların başka değişkenlerle ele alınması daha detaylı bilgi edinme adına faydalı olacağı düşünülmektedir.
4. Bu konuda yapılacak çalışmalar için araştırma izinleri kolaylaştırılmalı ve çalışmaların ivme kazanması için olanaklar sağlanması önerilmektedir.
5. Akademisyenler yayın konusunda araştırma ve öğretim boyutlarına göre görece olarak kendilerini daha özgür hissederken, öğretim ve araştırma konusunda da kendilerini daha özgür hissedebilmeleri ve mevcut sorunların ortadan kaldırılabilmesi için yasal zeminler oluşturulabilir. Bu durum akademik özgürlüklerin uygulanması lehinde bir sonuç elde edilmesine olanak sağlayabilir.
6. Akademisyenlerin unvanlarına göre (profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, araştırma görevlisi, öğretim görevlisi) akademik özgürlük konusunda eşit olabilmesi için yasal yaptırımların oluşturulması, var olan zeminden hareketle çeşitli çalışmalarla destekleyebilecekleri derneklerin kurulması, gerekirse unvanlarına göre tabi olabilecekleri ayrışmadan birleşerek demokratik bir düzlemde haklarını savunmak adına örgütlenmelere gidilmesi önerilebilir. Zira güncel problemlerin çözümlerine dair politika tavsiyelerinde bulunan üniversitelerin kendi içinde bu tür çalışmalarla değişimi ve gelişimi destekleyen faaliyetlerle yenilenebilir bir yapı içerisinde olması istikrarlı bir tutum olarak düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Academics for Academic Freedom. (2021). *Academics for academic freedom*. 2021 tarihinde AFAP Statement: <https://www.afaf.org.uk/> adresinden alındı
- Acar, M. (2012). Üniversitelerde yeniden yapılanmanın aciliyeti ve yeni üniversitelerin sorunları. *Eğitime Bakış*, 8(23), 21-28.
- Adem, M. (2008). YÖK döneminde üniversiteler nasıl medreseleştirildi? *Çağdaş üniversite mi? Medrese mi?* (s. 95-123). içinde Phoenix Yayıncılık.
- Akcan, A. T., Malkoç, S., & Kızıltan, Ö. (2018). Akademisyenlere göre akademi ve akademik kültür. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 569-591. doi:<https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018..-364780>
- Akerlind, G. S., & Kayrooz, C. (2003). Understanding academic freedom: The views of social scientists. *Higher Education Research & Development*, 22(3), 327-344. doi:10.1080/0729436032000145176
- Akşit, B. (2002). *Bilgi toplumuna geçiş: Sorunsallar/ görüşler, yorumlar/ eleştiriler ve tartışmalar*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.
- Aktan, C. C. (2021, 09 28). Akademik özerklik. Türkiye. <http://www.canaktan.org/egitim/universite-reform/aka-ozerklik.html> adresinden alındı
- Akyol, B., Yılmaz, K., Çavuş, B., & Aksoy, V. (2018). Akademisyen yöneticilerin görüşlerine göre Türkiye'de yükseköğretimin sorunları. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(11), 111-131. doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13232>
- Alkış, B. (2015). Akademik özgürlük (Tez No. 415718) [Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden alındı
- Alstyn, W. W. (1972). The specific theory of academic freedom and the general issue of civil liberties. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1(404), 140-156. Temmuz 10, 2020 tarihinde alındı

- Altbach, P. G. (2001). Academic freedom: International realities and challenges. *Center for International Higher Education*, 41, 205-219.
- American Academy of Arts and Sciences. (2017). *On free speech and academic freedom*. 2020 tarihinde AMACAD: <https://www.amacad.org/news/free-speech-and-academic-freedom> adresinden alındı
- American Academy of Arts and Sciences. (2021). *Statement on academic freedom*. 2021 tarihinde AMACAD: <https://www.amacad.org/> adresinden alındı
- American Association of University Professors. (1970). *Academic freedom and tenure: 1940 statement of principles and interpretive comments*. 2020 tarihinde American Association of University Professors: <https://www.aaup.org/report/1940-statement-principles-academic-freedom-and-tenure> adresinden alındı
- Anayasa, 1. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> adresinden alındı
- Anthony, A. (2014). A review of the U.S. higher education system: Its structure, funding, quality and the future. http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/63656/21_Anthony_Amanda.pdf adresinden alındı
- Association of American Colleges and Universities. (2006). AACU, Academic freedom and educational responsibility.
- Aydın, İ. (2016). *Akademik etik*. Pegem Akademi.
- Aypay, A. (2015). *Türkiye'de yükseköğretim alanı, kapsamı ve politikaları*. Pegem Akademi.
- Badley, G. (2009). A place from where to speak: The university and academic freedom. *British Journal of Educational Studies*, 57(2), 146-163. doi:10.1111/j.1467-8527.2009.00429.x
- Balyer, A. (2011). Academic freedom: Perceptions of academics in Turkey. *Eğitim ve Bilim*, 36(112), 138-148.

- Barnett, R. (2007). *A will to learn: Being a student in an age of uncertainty*. Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Barnett, R. (2008). *Her türlü aklın ötesinde üniversitede ideoloji ile yaşamak*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baskan, G. A. (2001). Türkiye'de yükseköğretimin gelişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 21-32.
- Baskan, G. A., & Sincer, S. (2019). Öğretim üyeleri ve lisans öğrencilerinin görüşlerine göre akademik özgürlüğün incelenmesi. Ç. O. Üniversitesi (Dü.), 4. Uluslararası Yükseköğretim Çalışmaları Konferansı içinde, (s. 91-94).
- Baskerville, S. (2013). *A guide to UK higher education and partnerships for overseas universities* (Cilt 11). UK Education International Unit. www.international.ac.uk adresinden alındı
- Başarır, A. C. (2009). *Üniversitelerin işlevsel evrimi ve yenilikçi bölgesel bir üniversite tasarımı*. Ulusal Tez Merkezi.
- Başarır, F., & Sarı, M. (2015). Kadın akademisyenlerin "Kadın akademisyen olma"ya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1), 41-51.
- Berker, N., Ertekin, C., Tolun, A., & Ülkü, D. (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları*. (T. Matbaası, Dü.) Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları (TÜBA).
- Bernasconi, A. (2021). University autonomy and academic freedom: Contrasting Latin American and U.S. perspectives. *Higher Education Governance and Policy*, 2(1), 56-67. doi:2717-8676
- Bilgili, A. S. (2016). Üniversitelerde bilimsel/akademik özerklik ve özgürlük hakkında bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 1-15.
- Bilim Akademisi / İnsan Hakları Kurulu. (2023). *Bilim akademisi akademik özgürlükler raporu 2020-2021*. Bilim Akademisi. <https://bilimakademisi.org/wp->

content/uploads/2020/11/akademik-ozgurlukler-raporu-2020-21-ekim-2021.pdf
adresinden alındı

Bingöl, B. (2012). Üniversite özerkliğinin değişen tanımı ve üniversitelerin yeniden yapılandırılması. *Hacettepe Hukuk Fakülte Dergisi*, 2(2), 39-75.

Birleşmiş Milletler. (2021). Medeni ve siyasi haklara ilişkin uluslararası sözleşme. <https://www.ihd.org.tr/sasve-medenihaklar-uluslararası-slees/> adresinden alındı

Birtwistle, T. (2004). Academic freedom and complacency: The possible effects if good men do nothing. *Education and The Law*, 16(4), 203-216. doi:10.1080

Bleiklie, I., & Kogan, M. (2007). Organization and governance of universities. *Higher Education Policy*, 477-493.

Boer, H. d., & File, J. (2009). *Higher education governance reforms accross europe*. European Centre for Strategic Management of Universities (ESMU). Temmuz 14, 2020 tarihinde <http://doc.utwente.nl/88691/1/c9hdb101%20modern%20project%20report.pdf> adresinden alındı

Bozkurt, S. (2012). *Örgütsel demokrasiyi ve akademik özgürlüğü benimseme ve Türkiye'de uygulanabilir bulma düzeyine ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri (Tez No.412101) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden alındı

Bricall, J. M. (2003). *Case studies: Academic freedom and university institutional responsibility in Portugal*. Bononia University Press. <https://www.magna-charta.org/observatory-publications/case-studies-academic-freedom-and-university-institutional-responsibility-in-portugal> adresinden alındı

Brown, A. (2006). *Academic freedom in western europe. Right or privilege? Academic freedom at the dawn of a new century*. Stanford Univesity Press.

Büken, N. Ö. (2006). Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 37(3), 164-170.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi. doi:10.14527/9789944919289
- Byrne, J. P. (1989). Academic Freedom: A special concern of the first amendment. *The Yale Law Journal*, 99(2), 251-340. <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7244&context=yylj> adresinden alındı
- Chachage, S. L. (2008). *Academic freedom and the social responsibilities of academics in Tanzania*. Codesria.
- Cole, J. (2009). Defending academic freedom and free inquiry. *Social Research*, 76(3), 811-844.
- Cole, J. R. (2005). *Academic freedom under fire*, 135(2), 1-13.
- Committee of University Chairs . (2018). *Higher education code of governance*. CUC Consultation. <https://www.universitychairs.ac.uk/wp-content/uploads/2018/06/HE-Code-of-Governance-Updated-2018.pdf> adresinden alındı
- Connolly, J. M. (2000). The academy's freedom, the academy's burden. *The Nea Higher Education Journal*, 69-82. Temmuz 23, 2020 tarihinde <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Academy's-Freedom%2C-The-Academy's-Burden.-Connolly/57030821169a516547fe24d15f8cdf8c410b8722> adresinden alındı
- Council of Europe Association. (2019). *COE*. <https://www.coe.int/en/web/portal> adresinden alındı
- Çetinsaya, G. (2013). *Akademik özgürlük bildirisi*. Yüksek Öğretim Kurulu Web Sitesi: <http://www.yok.gov.tr/web/guest/ozgurluk> adresinden alındı
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası*. Yükseköğretim Kurulu Yayın No: 2014/2.

- Danış, D. (2022). <https://acikders.tuba.gov.tr/course/view.php?id=86>. Türkiye bilimler akademisi: <https://acikders.tuba.gov.tr/> adresinden alındı
- Dinler, V. (2013). Akademik özgürlüğün sınırı üzerine sorular. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(35), 239-261.
- Doğan, D. (2015). Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında hesap verebilirlik ve akademik özgürlük (Tez No.414499) [Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. 2020 tarihinde alındı
- Doğramacı, İ. (2000). *Günümüzde rektör seçimi ve atama krizi, Türkiye'de ve dünyada yükseköğretim yönetimine bir bakış*. Meteksan.
- Doğramacı, İ. (2007). *Türkiye'de ve dünyada yükseköğretim yönetimi*. Meteksan.
- Dworkin, R. (1979). Academic freedom. *Philosophical Papers*, 8, 1-10. doi:10.1080/05568647909506491
- Erdem, A. R. (2012). Küreselleşme: Türk yükseköğretimine etkisi. *Yükseköğretim Dergisi*, 109-117. doi:10.2399
- Erdem, A. R. (2013). Üniversite özerkliği: Mali, akademik ve yönetsel açıdan yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 97-107. doi:10.5961/jhes.2013.064
- ESKHUS. (2021). Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası sözleşme. <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf> adresinden alındı
- Evans, G. R. (2002). *Akademisyenler ve gerçek dünya*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Fielden, J. (2008). *Global trends in university governance* (Cilt 9). (E. W. Series, Dü.) ABD : The World Bank.
- Gahtgens, P. (2005). Almanya'nın yükseköğretim alanındaki deneyimleri. *Uluslararası Yükseköğretim Konferansı* (s. 121-128). Yükseköğretim Kurulu.
- Gedikoğlu, T. (1990). Üniversite özerkliği ve akademik özgürlük. *Eğitim ve Bilim*, 26-34. doi:ISSN: 1300-1337

- Gedikoğlu, T. (tarih yok). Yükseköğretimde akademik özgürlük. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 3(3), 179-183. doi:DOI: 10.5961/jhes.2013.074
- Günay, D. (2004). Üniversitenin neliği, akademik özgürlük ve üniversite özerkliği. *First International Congress on University Education* (s. 1-15). Perspectives on University Education.
- Günay, D. (2008). Vakıf üniversitesi statüsü ile kalite güvencesi ve akreditasyon ilişkisi. *Türkiye'nin 2023 Vizyonunda Vakıf Üniversiteleri Kongresi* (s. 264-265). Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, M. (2013). Akademi anımsamak: Anılarda üniversite sorunları ve eleştiriler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(1), 16-26. doi:10.5961/jhes.2013.055
- Güner, H. (2017). *Eğitim fakülteleri öğretim üyelerinin akademik özgürlük algılarının incelenmesi (Tez No.490645) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]*. Marmara Üniversitesi.
- Gür, B. S. (2016). *Egemen üniversite: Amerika'da yükseköğretim sistemi ve Türkiye için reform önerileri*. Edam Yayın. doi:10.12738/esto.2016.10054
- Gür, B. S., & Çelik, Z. (2014). Yükseköğretim sistemlerinin yönetimi ve üniversite özerkliği: Küresel eğilimler ve Türkiye örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 18-27. doi:10.5961/jhes.2014.085
- Gür, B., & Çelik, Z. (2011). *YÖK'ün 30. yılı. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (Rapor No 4)*.
- Hamilton, N. W. (2002). *Academic ethics : Problems and materials on professional conduct and shared governed*. Praeger.
- Hartwig, L. (2004). *National report of Germany for the OECD/IMHE-HEFCE project on financial management and governance of higher education institutions*. IHE.
- Hatiboğlu, M. T. (1994). *Doğranan üniversite*. Selvi Yayınları.
- Hofstadter, R. (1955). *Academic freedom in the age of the college*. Columbia University Press.

- Human Rights Watch. (1998). *Academic freedom in Indonesia dismantling soehartoera barriers*. Human Rights Watch.
- Joseph, K., Justine, N., Tom, M., Constance, A., & Caroline, N. (2017). The perceptions of higher education academic staff on the freedom to decide what to teach. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 4(16), 118-126. doi:10.14738/assrj.416.3373
- Kadioğulları, E., & Ensari, H. (2020). Yükseköğretimde şeffaflık ve özerklik algısı: İstanbul ili vakıf üniversiteleri örneği. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 410-440. doi:10.17679/inuefd.628585
- Kahn, E. S., & Pavlich, D. (2000). *Academic freedom and the inclusive university*. UBC Press.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Karran, T. (2007). Academic freedom in Europe: A preliminary comparative analysis. *Higher Education Policy*, 20(3), 289-313. <http://www.palgrave-journals.com/hep/journal/v20/n3/index.html> adresinden alındı
- Karran, T. (2009). Academic freedom in Europe: Time for a Magna Charta? *Higher Education Policy*, 22(2), 163-189.
- Karran, T. (2009). Academic freedom: In defence of a universal ideal. *Studies in Higher Education*, 34, 263-283. <http://www.informaworld.com> adresinden alındı
- Karran, T. (2010). Academic freedom in Europe: Reviewing Unesco's recommendation. *British Journal of Educational Studies*, 191-215. doi:10.1111/j.1467-8527.2009.00430.x
- Kehm, B. M. (1999). Higher education in Germany: Developments, problems, and perspectives. *Institute for Higher Education Research and UNESCO European Centre for Higher Education.*, 25.

- Konuk, M., & Öztürk, A. (2010). Üniversite sanayi iş birliği ve teknokentlere bakış. *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Doğru Üniversite Vizyonumuz (Tebliğler)*. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi.
- Korkut, H. (2001). *Sorgulanan yükseköğretim*. Nobel Yayınları.
- Küçükcan, T., & Gür, B. (2009). *Türkiye'de yükseköğretim: Karşılaştırmalı bir analiz*. SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kükner, B. (2015). Bir hak olarak akademik özgürlük. *ViraVerita E-Dergi*(2), 65-88.
- Leveille, D. E. (2006). Accountability in higher education: A public agenda for trust and cultural change. *Research and Occasional Papers Series (ROPS)*. <https://cshe.berkeley.edu/publications/accountability-higher-education-a-public-agenda-trust-and-cultural-change> adresinden alındı
- Levine, R. (2001). International financial liberalization and economic growth. *Review of International Economics*, 9(4), 688-702. <https://doi.org/10.1111/1467-9396.00307> adresinden alındı
- Lynch, R. G. (2003). *Pawns of the state or priests of democracy? Analyzing professors' academic freedom rights within the state's managerial realm* (s. 1061-1108). içinde California Law Review, Inc. <https://doi.org/10.2307/3481409> adresinden alındı
- Machlup, F. (1955). On some misconceptions concerning academic freedom. *Bulletin of the American Association of University* (s. 753-784). içinde American Association of University Professors. 2020 tarihinde <https://doi.org/10.2307/40221148> adresinden alındı
- Marginson, S. (1997). How free is academic freedom? *Higher Education Research & Development*, 16(3), 359-369. doi:10.1080/0729436970160309
- McLaughlin, M. (2005). *Amerikan yükseköğretim politikası*. Yükseköğretim Kurulu. Yükseköğretim Konferansı.

- Mulgan, R. (2000). Accountability : An ever-expanding concept? *Public administration. International Journal of Administrative Sciences*, 78(3), 555-573. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9299.00218>
- Namal, Y. (2012). Türkiye’de 1933-1950 yılları arasında yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 14-19. doi:ISSN: 2146-5959 / 2146-5967
- Nelson, C. (2010). *No university is an island: Saving academic freedom*. NYU Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt9qgfp8> adresinden alındı
- Neuman, W. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.) Yayın Odası.
- Norris, K. E. (2010). Academic freedom and university autonomy: A comparative analysis of the Turkish higher education system. 1-22. <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/2486> adresinden alındı
- Ober, J., & Hedrick, C. W. (1997). *Demokratia: A conversation on democracies, ancient and modern*. Princeton University Press.
- OECD. (2003, Eylül 25). *Education policy analysis; chapter 3: Changing patterns of governance in higher education*. OECD.org: <https://www.oecd.org/education/school/educationpolicyanalysis-2003edition.htm> adresinden alındı
- Özcan, D., & Çakır, H. (2016). Üniversite-toplum, devlet, piyasa/sermaye ilişkileri bağlamında üniversite özerkliği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 31-40. doi:10.5961/jhes.2016.140
- Özipek, B. B. (2008). Akademik özgürlüğün anlamı ve gerekliliği. *Liberal Düşünce Dergisi*(24), 185-195.
- Öztürk, S. (2011). Üniversite özerkliği göstergeleri üzerine bir değerlendirme. *Eğitim Bilim Toplum*, 4(16), 114-145.

- Prakash, V. (2011). Concerns about autonomy and academic freedom in higher education institutions. *Economic and Political Weekly*, 46(16), 36-40.
<https://www.jstor.org/stable/41152104> adresinden alındı
- Pritchard, R. (2006). Trends in the restructuring of German universities. *Comparative Education Review* (Cilt 50, s. 90-112). içinde The University Of Chicago Press Journals. doi:<https://doi.org/10.1086/498330>
- Rabban, D. (1990). A functional analysis of "individual" and "institutional" academic freedom under the first amendment. *Law and Contemporary Problems*, 53(3), 227-331.
- Rajagopal, B. (2015). Defending academic freedom as a human right. *An Internationalist Perspective Acedeme*, 1-4.
https://www.files.ethz.ch/isn/47917/Academic_Freedom_Human_Rights.pdf adresinden alındı
- Rochford, F. (2003). Academic freedom as insubordination: the legalisation of the academy. *Education and The Law*, 15(4), 249-262.
- Romzek, B. S., & Dubnick, M. J. (1987). Accountability in the public sector: Lessons from the challenger tragedy. *Public Administration Review*, 47(3), 227-238.
<https://www.jstor.org/stable/975901> adresinden alındı
- Sağlam, A. Ç. (2011). Akademik personelin sosyo-demografik özelliklerinin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 407-420.
- Saraç, Y. (2015). *Yükseköğretim kalite kurulu bilgi notu*. 2022 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/12358136-Yuksekogretim-kalite-kurulu-bilgi-notu.html> adresinden alındı
- Schaffer, F. (2014). A guide to academic freedom. *Journal of Collective Bargaining in the Academy*, 12. <http://thekeep.eiu.edu/jcba/vol0/iss9/12> adresinden alındı
- Schauer, F. (2006). Is there a right to academic freedom. *University of Colorado Law Review*, 77, 907.
<http://heinonline.org/HOL/PrintRequest?collection=journals&handle=hein.jour>

nals/ucollr77&div=34&id=917&print=section&format=PDFsearchable&submit=Print%2FDownload adresinden alındı

Schofield, A. (2009). *What is an effective and high performing governing body in UK higher education?* Leadership Foundation for Higher Education.

Searle, J. R. (1972). *The campus war: A sympathetic look at the university in agony*. Penguin Books. 2020 tarihinde <https://www.questia.com/free.trial> adresinden alındı

Seggie, F. N., & Gökbel, V. (2014). *Geçmişten günümüze Türkiye'de akademik özgürlük*. Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Smolla, R. A. (1990). Academic freedom, hate speech and the idea of a university. *Law and Contemporary Problems*, 53, 195-225. <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4056&context=lcp> adresinden alındı

Soydan, T. (2013). Autonomous university demands in the process of the transformation of Turkey's higher education field. *International Journal of Educational Policies*, 7(2), 73-87. <http://ijep.icpres.org/2013/issue2/vol7n2soydan.pdf> adresinden alındı

Sönmez, V., & Alacapınar, G. F. (2016). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

Summak, M. (2008). Academic human rights and freedoms in Turkey. *The Educational Forum*, 62(1), 37-41. doi:10.1080/00131729708982678

Taber, K. S. (2017). The use of Cronbach's alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*(48), 1273-1296. doi:<https://doi.org/10.1007/s11165-016-9602-2>

TBMM. (1982). 1982 Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> adresinden alındı

TDK. (2022). *Türk dil kurumu sözlükleri*. Eylül 3, 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

- Thomas Estermann, Terhi Nokkala, Monika Steinel. (2011). *University autonomy in Europe II the scorecard*. European University Association.
- Tight, M. (1988). *Academic freedom and responsibility*. Open University Press.
- Torun, Y. (2007). İnsan hakları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(16), 415-424.
- Tural, N. K. (2004). *Küreselleşme ve üniversiteler*. Kök Yayıncılık.
- Türk Eğitim-Sen. (2009). Türkiye'de üniversite sorunu ve üniversite çalışanları üzerine bir çalışma. *Türk Eğitim-Sen'in Üniversite Araştırması*. Türkiye.
- UNESCO. (1998). *Social responsibility and academic freedom and autonomy, international association of universities*.
http://www.unesco.org/iau/tfaf_working_doc.html adresinden alındı
- Üniversitelerarası Kurul (ÜAK). (1982). Üniversitelerarası kurulun ve kurula bağlı komisyonların çalışma esasları yönetmeliği. Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=8334&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Üniversitelerarası Kurul (ÜAK). (1982). Yükseköğretim kurulu rektörler komitesi kurulması hakkında yönetmelik. Resmi Gazete.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10129&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Verlag, H. U. (1998). *Academic freedom*. Tel Aviv University.
- Vrielink, J., Lemmens, P., & Parmentier, S. (2011). Academic freedom as a fundamental right. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 117-141.
<https://www.researchgate.net> adresinden alındı
- Williams, R., Leahy, A., de Rassenfosse, G., & Jensen, P. (2015). *U21 ranking of national higher education systems 2015*. Universitas 21. 2021 tarihinde <http://hdl.handle.net/11343/56227> adresinden alındı
- Wissema, J. (2014). *Üçüncü kuşak üniversitelere doğru : Geçiş döneminde üniversiteleri yönetmek*. Özyeğin Üniversitesi Yayınları.

- World University Service. (1988). *The declaration on academic freedom and autonomy of institutions of higher education*.
- Yalçın, C. (2002). Akademik özgürlük üzerine bir çalışma. *Eurasian Journal of Educational Research*(7), 1-15.
- Yalçınalp, E. (2021, Şubat 18). *BBC News Turkey*. BBC News Web sitesi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56111461> adresinden alındı
- Yayla, A. (2008). *Siyasi düşünce sözlüğü*. Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2009). İfade hürriyeti nedir ve niçin gereklidir? *Liberal Düşünce*, 50, 159-175. Ocak 31, 2021 tarihinde alındı
- Yazıcı, E. (2012). Türkiye'de üniversite algısı : Sorunlu bir dönüşüm. V. Bilgin (Dü.) içinde, *Üniversite, Bilim ve Türkiye* (s. 75-83). Binyıl Yayınevi.
- Yudof, M. G. (1987). Three Faces of Academic Freedom. *Loyola Law Review*, 32(4), 831-858.
- Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK). (2015). Yükseköğretim kalite güvencesi yönetmeliği. Aralık 16, 2022 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150723-3.htm> adresinden alındı
- Yükseköğretim Kanunu. (1981). Yükseköğretim kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2547&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Yükseköğretim Kurulu. (1987). Yükseköğretim kurulu teşkilatı ve çalışma usulleri yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10186&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Yükseköğretim Kurulu. (2007). Türkiye'nin yükseköğretim stratejisi.
- Yükseköğretim Kurulu. (2007). *Türkiye'nin yükseköğretim stratejisi* (1 b.). Yükseköğretim Kurulu. 2021 tarihinde alındı

Yükseköğretim Kurulu Mevzuat. (1982). Üniversitelerde akademik teşkilat yönetmeliği.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10127&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı

Yükseköğretim Kurulu Mevzuat. (1982). Yükseköğretim kurumları yönetici, öğretim elemanı ve memurları disiplin yönetmeliği. Yükseköğretim Kurulu.

Yükseköğretim Kurulu Mevzuat. (2005). Vakıf yükseköğretim kurumları yönetmeliği.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9768&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı

Yükseköğretim Kurumu (YÖK). (2020). *Yükseköğretim kurulu*. YÖK Web sitesi:
<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/mevzuat> adresinden alındı

Yükseköğretim Kurumu (YÖK). (2021). *Yükseköğretim kurulu*. YÖK Web sitesi:
<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce> adresinden alındı

Ek 2:

KMÜ Gelen Evrak Tarih ve Sayısı: 24.09.2021-32880

T.C.
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : E-34697860-044-51873
Konu : Anketler

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 20.09.2021 tarihli ve E-36321956-044-31452 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özlem BAYTAŞ'ın "Türk Yükseköğretim Sisteminde Akademik Özgürlüğe İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin İncelenmesi" başlıklı tez çalışması kapsamında Üniversitemizdeki akademik personele anket uygulama talebine ilişkin İlgi'de kayıtlı yazınız ve ekleri incelenmiş olup, Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.
Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Muammer GAVAS
Rektör Yardımcısı

Ek:İlgi Yazı ve Ekleri (4 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSMLNU7MTK

Mevcut Elektronik İmzalar

Adres:Evliya Çelebi Yerleşkesi Tavşanlı Yolu 10. Km 43100 KÜTAHYA

Tel:0274/274 14 14 14 (Personel Daire Başkanlığı)

e-Posta:personel@dpu.edu.tr Web:http://pdb.dpu.edu.tr/

Kep Adresi:dumlupinaruniversitesi@hs01.kep.tr

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/kutahya-dumlupinar-universitesi-ebys>

Bilgi için: Sami Doğanay

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Tel No: 1278

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 3:

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULU KARARLARI

Toplantı Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
26.05.2021	04	61-70

Üniversitemiz Bilimsel Araştırma Yayın Etik Kurulu Prof. Dr. İbrahim YILMAZ başkanlığında 26.05.2021 Çarşamba günü saat 13.00'de toplanarak aşağıdaki kararı almıştır.

KARAR 04-2021/66. Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özlem BAYTAŞ'ın, "Türk Yükseköğretim Sisteminde Akademik Özgürlüğe İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin İncelenmesi" başlıklı çalışması için düzenleneceği anket çalışması gerekli izinlerin alınması kaydıyla fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu başvuran kişiye ait olmak üzere etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

(e-imza)

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Başkan

(e-imza)

Prof. Dr. Fevzi KILIÇEL

Başkan Yardımcısı

(e-imza)

Prof. Dr. Nermin ŞARLAK

Üye

(e-imza)

Prof. Dr. Ali ŞAHİN

Üye

(e-imza)

Prof. Dr. Ali AYATA

Üye

Ferdane YAŞAR

Ek 4:

Türk Yükseköğretim Sisteminde Akademik Özgürlüğe İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin İncelenmesi	
Saygı Değer Akademisyen, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (KMÜ), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalında yüksek lisans öğrencisiyim. Doç. Dr. Ömür ÇOBAN danışmanlığında ve Doç. Dr. Süheyla BOZKURT BALCI eş danışmanlığında yapılan yüksek lisans tez çalışmam için veri toplamaktayım. Toplanacak olan veriler "Türk Yükseköğretim Sisteminde Akademik Özgürlüğe İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tez çalışmamda kullanılacaktır. Veri toplama aracının birinci bölümünde "Kişisel Bilgiler", ikinci bölümünde "Akademik Özgürlük Ölçeği" yer almaktadır. Toplanacak veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacak; özel herhangi bir kişi ya da kuruma verilmeyecektir. Katılım düzeyinize göre düzenlenen veri toplama aracının doğru ve gerçekçi sonuçlarla amacına ulaşması açısından formu samimiyetle doldurmanız son derece önemlidir. Veri toplama aracından elde edilecek veriler toplu olarak değerlendirilecektir. Bu nedenle forma isim veya kimlik bilgilerinizi belirtmenize gerek yoktur. Arzu ettiğiniz takdirde araştırma sonuçları hakkında size bilgi verilecektir. Araştırmaya vermiş olduğunuz katkı, destek ve içtenliğiniz için şimdiden teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Doç. Dr. Ömür ÇOBAN, Doç. Dr. Süheyla BOZKURT BALCI KMÜ Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı Öğrencisi: Özlem BAYTAŞ	
Cinsiyetiniz	() Kadın () Erkek
Yaşınız	
Meslekteki Kıdeminiz (Ay / Yıl)	
En Son Çalıştığınız Üniversitenizdeki Görev Yılı	
Ünvanınız	() Profesör () Doçent Doktor () Doktor Öğretim Üyesi () Araştırma Görevlisi
İdari Göreviniz	() Var () Yok
Görev Yaptığınız Üniversite	() Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi () Diğer, Belirtiniz:
Görev Yaptığınız Fakülte / Yüksekokul / Meslek Yüksekokulu	() Edebiyat Fakültesi () Eğitim Fakültesi () İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi () İslami İlimler Fakültesi () Fen Fakültesi () Mühendislik Fakültesi () Sağlık Bilimleri Fakültesi () Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi () Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu () Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu () Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu () Sosyal Bilimler ve Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

AKADEMİK ÖZGÜRLÜK ÖLÇEĞİ												
Aşağıda "Akademik Özgürlük" ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Sizden, 2547 Yükseköğretim Kanununda var olan yasal düzenlemeleri dikkate almadan, bu ifadeleri benimseme derecenizi sol taraftaki bölüme, Türkiye'de ne derece uygulanabilir bulduğunuzu sağ taraftaki bölüme işaretlemeniz beklenmektedir. Lütfen her madde ya da ifadeyi atlamadan işaretleyiniz.												
Benimseme Düzeyi							Türkiye'de Uygulanabilir Bulma Düzeyi					
Hiç Benimsemiyorum	Çok Az Benimsemiyorum	Orta Düzeyde Benimsemiyorum	Büyük Ölçüde Benimsemiyorum	Tamamen Benimsemiyorum			Hiç Uygulanmaz	Çok Az Uygulanabilir	Orta Düzeyde Uygulanabilir	Büyük Ölçüde Uygulanabilir	Tamamen Uygulanabilir	
Öğretim												
()	()	()	()	()	1	Akademik programlar belirlenirken toplumun ihtiyaç duyduğu programların tercih edilmesi	()	()	()	()	()	
()	()	()	()	()	2	Akademik programlar belirlenirken piyasanın ihtiyaç duyduğu programların tercih edilmesi	()	()	()	()	()	
()	()	()	()	()	3	Araştırmacıların, öğretim elemanlarının yaptıkları yayınlara ücretsiz erişiminin sağlanması	()	()	()	()	()	
Araştırma												
()	()	()	()	()	6	Fakültede öğretim elemanları kaynak sınırlaması olmadan istedikleri konuyu çalışabilmeleri	()	()	()	()	()	
()	()	()	()	()	7	Öğretim elemanlarının araştırma yaparken hukuk ve etik kurallarını gözetmesi	()	()	()	()	()	
Yayın												
()	()	()	()	()	10	Fakültede öğretim elemanlarının çalışmalarını özgürce yayınlayabilmesi	()	()	()	()	()	
()	()	()	()	()	11	Öğretim elemanlarının akademik çalışmalarının kamuoyuna açılıp açılmamasına kendisinin karar verebilmesi	()	()	()	()	()	
()	()	()	()	()	12	Araştırma yaparken ilgili kurumlardan izin almanın kolaylaştırılması	()	()	()	()	()	

Ek 5:

ÖLÇEK İZİNİ

Özlem BAYTAŞ

Alıcı:

Sayın Süheyla Hocam,

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri, Eğitim-Yönetim Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Ömür ÇOBAN ve sizin danışmanlığınızda akademik özgürlüğe dair yürütmeyi planladığımız yüksek lisans tez çalışmasında size ait olan "Akademik Özgürlük Ölçeği'ni" kullanmak istiyorum.

Uygun gördüğünüz takdirde sizi kaynak göstererek ölçeğin kullanımı için izninizi istiyorum.

İlginiz için teşekkür eder, çalışmalarınızda kolaylıklar dilerim.

Süheyla Bozkurt

Alıcı: ben ▼

Sayın Özlem Baytaş, Akademik Özgürlük ölçeğini bilimsel amaçla kullanmanızda herhangi bir sakınca yoktur....

Gönderen: Özlem BAYTAŞ

Kime:

Konu: ÖLÇEK İZİNİ

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Özlem BAYTAŞ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölüm	İngiliz Dili ve Edebiyatı